

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katarina Polanec

Stereotipi in značajske lastnosti Slovencev:
poštenost in odprtost – značajska lastnost ali stereotip?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katarina Polanec

Mentor: Izr. prof. dr. Vlado Miheljak

Stereotipi in značajske lastnosti Slovencev:
poštenost in odprtost – značajska lastnost ali stereotip?

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvala

V prvi vrsti se zahvaljujem *mami* za vso podporo in ljubezen v vseh prelomnih trenutkih mojega življenja in babici *Manici* za vse zanimive zgodbe, modre nasvete in prenekatere debate.

Posebej se zahvaljujem prijateljici *Karmen* za vso pomoč, kritiko in ideje pri izdelavi diplomskega dela ter za štiri nepozabna skupna leta.

Zahvaljujem se tudi vsem, ki ste na kakršen koli način pripomogli k uspešnemu zaključku mojega diplomskega dela in vsem, ki me stalno podpirate in stojite ob strani.

Stereotipi in značajske lastnosti Slovencev: poštenost in odprtost – značajska lastnost ali stereotip?

Stereotipi kot nekorektne predstave o različnih družbenih skupinah ali skupnostih, ki zanemarjajo individualne razlike in družbene spremembe, zaradi svoje splošnosti naj ne bi ustrezali resnici. Nacionalni stereotipi so del kognitivne vsebine nacionalne zavesti in nacionalne identitete določene nacije, prav tako so del kognitivne vsebine tudi vse predstave o značajskih lastnostih pripadnikov določene nacije. Zaradi tega se postavlja vprašanje, koliko (neutemeljene) vrednostne sodbe ljudi o nacionalnih skupnostih veljajo, ali ustrezajo resnici in če jih lahko prepoznamo kot nacionalne značajske lastnosti. Zaradi obširnosti tematike smo se omejili na preverjanje zgolj dveh možnih nacionalnih značajskih lastnosti slovenskega naroda, to sta avtostereotip o poštenosti in heterostereotip o odprtosti. Izhajajoč iz del Trstenjaka in Muska, ki sta se z značajskimi lastnostmi slovenskega naroda obširno ukvarjala in na osnovi empiričnega dela, smo ugotovili, da nekateri avtostereotipi in heterostereotipi niso povsem zgrešeni in se kažejo tudi v značajskih lastnostih slovenskega naroda. Prav tako smo ugotovili, da je slovenski narod pošten narod in da je relativno odprt narod.

Ključne besede: stereotipi, nacionalni značaj, poštenost, odprtost.

Stereotypes and character traits of Slovenians: honesty and openness – character traits or stereotypes?

Stereotypes as incorrect perceptions of different social groups or communities that ignore individual differences and social change because of its generality, do not correspond to reality. National stereotypes are part of the cognitive content of national consciousness and national identity of a specific nation. A part of the cognitive content are also the perceptions of personal characteristics of members of a certain nation. Therefore, the question is how much (unjustified) value judgements of people on national communities correspond to reality, and if they can be recognized as national character traits. Due to the extensiveness of the topic, we limited the research to only two possible national personal characteristics of the Slovenian nation, namely the auto-stereotype of honesty and hetero-stereotype of openness. Based on the work of Trstenjak and Musek, who worked extensively on national character traits of the Slovenian nation and on empirical research, we found that some auto-stereotypes and hetero-stereotypes are not entirely false, and are also reflected in the personal characteristics of the Slovenian nation. We have also found that the Slovenian people are people of honesty and are relatively open.

Keywords: stereotypes, national character, honesty, openness.

KAZALO

1 UVOD	8
2 STEREOTIPI	11
2.1 OPREDELITEV KONCEPTA	11
2.2 ZGODOVINSKI PREGLED RAZISKOVANJA STEREOTIPOV	12
2.3 IZVOR STEREOTIPOV	16
2.3.1 PSIHOLOŠKI IZVOR STEREOTIPOV	17
2.4 NACIONALNI STEREOTIPI	19
2.5 SPREMINJANJE STEREOTIPOV	19
3 NAROD, NACIONALNA ZAVEST IN NACIONALNA IDENTITETA.....	22
3.1 NAROD	22
3.1.1 POJEM NAROD IN Z NJIM POVEZANI POJMI	22
3.1.2 SLOVENSKI NAROD	25
3.2 NACIONALNA ZAVEST IN NACIONALNA IDENTITETA	27
4 NACIONALNI ZNAČAJ	31
4.1 POJEM ZNAČAJ	31
4.2 ŠTUDIJE NACIONALNEGA ZNAČAJA	32
4.3 SLOVENSKI NACIONALNI ZNAČAJ	36
4.3.1 TRSTENJAKOVE MISLI O SLOVENSKEM ČLOVEKU	37
4.3.2 MUSKOV PSIHOLOŠKI PORTRET SLOVENCEV	40
4.3.3 SKUPNE UGOTOVITVE	44
4.4 POŠTENOST IN ODPRTOST – ZNAČAJSKA LASTNOST ALI STEREOTIP?	45
5 EMPIRIČNI DEL	49
5.1 NAMEN EMPIRIČNE RAZISKAVE	49
5.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	49
5.3 OPIS PODATKOV	49
5.4 REZULTATI OBDELAVE PODATKOV IN INTERPRETACIJA	50

5.4.1 POŠTENOST	50
5.4.2 ODPRTOST	64
5.4.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA – UGOTOVITVE	72
6 SKLEP	74
7 LITERATURA	76
PRILOGA A: REZULTATI OBDELAV PODATKOV IN IZPIS SPSS "SYNTAX"	
DOKUMENTA	78
KAZALO GRAFIKONOV	
Grafikon 5.1: (Ne)poštenost glede na (ne)zaupanje v ljudi	56
Grafikon 5.2: (Ne)poštenost glede na izobrazbo	59
Grafikon 5.3: (Ne)poštenost glede na starost	61
Grafikon 5.4: (Ne)poštenost glede na okolje bivanja	63
Grafikon 5.5: (Ne)družabnost	65
Grafikon 5.6: Pogostost udeleževanja različnih družabnih srečanj anketirancev v primerjavi z ostalimi ljudmi iste starosti	66
Grafikon 5.7: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki iščejo pustolovščine in radi tvegajo	68
Grafikon 5.8: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki imajo radi presenečenja in želijo vedno početi kaj novega	69
Grafikon 5.9: Svoboda	70
Grafikon 5.10: Izvirnost	71
KAZALO SHEM	
Shema 4.1: Hierarhična struktura odprtosti	47
KAZALO TABEL	
Tabela 2.1: Zgodovinski razvoj v proučevanju družbenega stereotipiziranja	15
Tabela 5.1: Deleži anketirancev, ki so na vprašanja odgovarjali z odgovorom <i>nikoli</i>	51
Tabela 5.2: (Ne)poštenost anketirancev	52
Tabela 5.3: (Ne)zaupanje v ljudi	52
Tabela 5.4: Deleži anketirancev, ki institucijam povsem zaupajo	53
Tabela 5.5: (Ne)zaupanje v institucije	53
Tabela 5.6: Izobrazba	54

Tabela 5.7: Starostne skupine.....	54
Tabela 5.8: Okolje bivanja	55
Tabela 5.9: (Ne)poštenost glede na (ne)zaupanje v ljudi	56
Tabela 5.10: Hi-kvadrat testi.....	57
Tabela 5.11: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti	57
Tabela 5.12: (Ne)poštenost glede na (ne)zaupanje v institucije.....	58
Tabela 5.13: Hi-kvadrat testi	58
Tabela 5.14: (Ne)poštenost glede na izobrazbo	59
Tabela 5.15: Hi-kvadrat testi	60
Tabela 5.16: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti	60
Tabela 5.17: (Ne)poštenost glede na starost.....	61
Tabela 5.18: Hi-kvadrat testi	62
Tabela 5.19: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti	62
Tabela 5.20: (Ne)poštenost glede na okolje bivanja	62
Tabela 5.21: Hi-kvadrat testi	63
Tabela 5.22: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti	64
Tabela 5.23: (Ne)družabnost	64
Tabela 5.24: Pogostost udeleževanja različnih družabnih srečanj anketirancev v primerjavi z ostalimi ljudmi iste starosti	66
Tabela 5.25: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki iščejo pustolovščine in radi tvegajo.....	67
Tabela 5.26: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki imajo radi presenečenja in želijo vedno početi kaj novega	68
Tabela 5.27: Svoboda	70
Tabela 5.28: Izvirnost.....	71

1 UVOD

Vsak posameznik ima svojevrsten značaj, ki ga dela edinstvenega, individualnega in s katerim se ločuje od drugih ljudi. Posebne značajske lastnosti pa ne opredeljujejo zgolj posameznika, nanašajo se prav tako na različne družbene skupine. Vsaka skupina se prav s posebnostmi, ki jo opredeljujejo, ločuje od drugih skupin in vsak narod se s svojim značajem oziroma značajskimi lastnostmi ločuje od drugega naroda. Vendar pa govoriti o značaju nekega naroda ni povsem enostavno. Prvič, z označbo določenih lastnosti, ki naj bi veljale za celoten narod, zanemarimo individualne razlike posameznikov, ki pripadajo določenemu narodu. Drugič, posploševanje določenih lastnosti, ki naj bi veljale za narod kot celoto, lahko predstavljajo zgolj spekulativne sodbe, ki niso točne in zato veljajo za stereotipne. Tretjič, izoblikovanje nekega značaja je dolgotrajen proces, toliko bolj, če se nanašamo na nacionalni značaj nekega naroda, saj se razvija in (potencialno) spreminja glede na čas in prostor in z družbenimi spremembami.

Namen pričujočega diplomskega dela je razjasniti, koliko (neutemeljene) vrednostne sodbe ljudi o nacionalnih skupnostih veljajo, ali ustrezajo resnici in če jih lahko prepoznamo kot nacionalne značajske lastnosti. Zato se v prvem poglavju fokusiramo na fenomen stereotipov. Zaradi lažjega razumevanja tega fenomena smo poleg definiranja stereotipov naredili kratek uvid v zgodovinsko proučevanje stereotipov, kjer so se raziskovalci najprej usmerili na proučevanje vsebine stereotipov, kasneje pa na raziskovanje procesov stereotipiziranja. Ker stereotipi veljajo za stabilne, enostavne in posplošene konotacije, ki se nanašajo na različne objekte, in s katerimi si posamezniki utrjujejo omejeno predstavo o svetu, nas je v nadaljevanju zanimalo, od kod stereotipi izvirajo, od kod izhajajo njihove vsebine in nenazadnje psihološki izvor stereotipov. V nadaljevanju smo se osredotočili na nacionalne stereotipe in začetke njihovega proučevanja. Zaradi učinkovitosti in trajnosti stereotipov nas je prav tako zanimalo, na kakšen način, če sploh, se določen stereotip spremeni.

O nacionalnem značaju ne moremo govoriti preden ne spregovorimo tudi nekaj besed o narodu, naciji, nacionalni zavesti in nacionalni identiteti, saj je morala določena skupnost skozi različne procese izoblikovanja različnih družbenih tvorb in vzporedno s procesi so se razvijale različne oblike zavesti in identitete. Zato se v naslednjem poglavju najprej osredotočamo na problematizacijo samega pojma in pojava naroda, kjer so se skozi čas oblikovali različni pogledi, teorije in definicije, nadalje pa opisujemo različne vidike pojma naroda in z njim povezanimi sorodnimi pojmi. V Evropi je nastajanje naroda potekalo na dva glavna načina, in sicer po modelu država-narod in po modelu narod-država, v katerega

uvrščamo tudi slovenski primer. V nadaljevanju opisujemo razvoj slovenskega naroda, kjer sta imela največji vpliv jezik in kultura in zaradi česar se je slovenski narod postopno začel zavedati lastnega obstoja in oblikovati določene skupne značilnosti. Tako pojasnujemo tudi nacionalno zavest in nacionalno identiteto, ki sta izraziti skupinski entiteti, in zaradi tega pomembni pri proučevanju naroda in nacionalnega značaja.

Značaj posameznika tvorijo dobre in slabe lastnosti, ki se kažejo razmeroma stalno in dosledno skozi posameznikovo obnašanje in delovanje v odnosu do ljudi in okolja. Vendar se pojem *značaj* skozi zgodovino ni uporabljal v enakem pomenu, vedno pa se je nanašal na vsebine in gledanja, ki določajo posameznika. Še bolj problematično je razpravljanje o nacionalnem značaju, saj so se skozi čas pri opisovanju različnih osebnostnih značilnosti različnih oblik skupnosti izoblikovali različni pojmi, bolj specifični kot pojem nacionalni značaj. Zato je naš fokus v tem poglavju najprej opredeljevanje pojma značaja in pregled različnih študij značajskih lastnosti različnih oblik skupnosti, kjer so bile prve študije usmerjene v proučevanje vpliva kulture na osebnost, kasneje pa se je fokus raziskovanja usmeril na bolj posamezne značilnosti in pojave ter razlage odvisnosti osebnosti od kulture. Nacionalni značaj ima pomembno vlogo pri formiranju različnosti določene nacije v odnosu do drugih nacij, ker se z njim povezuje občutek nadvlade jezika in kulture določene nacije. Tako v nadaljevanju opisujemo značajske lastnosti slovenskega naroda, ki sta jih ugotavljala Anton Trstenjak in Janek Musek. Ker avtorja izhajata iz dveh različnih pristopov k tematiki, smo ju obravnavali ločeno, na koncu pa smo povzeli njune skupne ugotovitve.

Zaradi obširnosti tematike bomo v diplomskem delu preverjali dve mogoči značajski lastnosti slovenskega naroda – poštenost in odprtost. Slovenski narod naj bi se povezoval s poštenostjo kot posebno lastnostjo, tako skozi lastne kot tudi skozi oči tujcev, kot je ugotavljal Trstenjak. Njegova obravnava poštenosti nam služi kot osnova za predpostavlanje, da poštenost predstavlja avtostereotip in heterostereotip o slovenskem narodu.

V proučevanju osebnostnih lastnosti posameznikov, so se mnogi spraševali, katere so temeljne dimenzije osebnosti. Sčasoma je postala odprtost ena izmed ključnih dimenzij osebnosti, njene poddimenzije pa so nam služile kot pomoč pri formiranju indikatorjev in izboru spremenljivk za ugotavljanje heterostereotipa o odprtosti kot možne nacionalne značajske lastnosti slovenskega naroda. V metodološkem delu naloge tako preverjamo, ali je poštenost značilna za slovenski narod, ali je zgolj avtostereotip, torej, ali vsebuje kaj resnice in predstavlja značajsko lastnost slovenskega naroda. Hkrati nas zanima, ali na poštenost

vplivajo različni dejavniki kot so zaupanje, izobrazba, starost in okolje bivanja. Nadalje pa preverjamo, ali je slovenski narod odprti narod.

2 STEREOTIPI

2.1 OPREDELITEV KONCEPTA

Stereotipi so veljavne, stabilne, enostavne in posplošene konotacije, ki se nanašajo na različne objekte. So sodbe o posamezniku ali skupini ali skupnosti. Pomenijo posploševanje, ki je ustvarjeno v okviru delno točnih ali delno napačnih, vsekakor pa nepreverjenih in površnih sodb. Zaradi svoje ohlapnosti in splošnosti ne ustrezajo resnici in veljajo za toge, rigidne, izkrivljene in nekorektne predstave, ki zanemarjajo individualne razlike in družbene spremembe. Vendar pa kljub (delni) napačnosti predstav veljajo za učinkovite, ker nam omogočajo, da (z omejenimi kognitivnimi sposobnostmi) hitro prihajamo do informacij o stvarnosti, kar nam posledično omogoča hitro prilagajanje tej stvarnosti. S sklepanjem na osnovi omejenih informacij in hkrati s potrebo, da poenostavimo kompleksnost pojavov in dogajanj v svetu, se izognemo neskladnosti v zaznavah (Ule 2009).

Stereotipi prav tako omogočajo manipulacijo posameznikov in skupin, ki si lastijo večjo moč nad ostalimi posamezniki ali skupinami, hkrati pa delujejo blagodejno, saj si posameznik z njimi lažje razlaga in opredeljuje razsežnosti družbe v vsakdanjem življenju. Služijo lažjemu obvladovanju kompleksne stvarnosti in so orodje za oblikovanje predsodkov. S stereotipi tako utrjujemo omejeno predstavo realnega sveta, omogočajo nam beg od stvarnosti in njene kompleksnosti. Vendar pa, kot je predpostavljala že Lippmann (v Ule 2009), za videnje sveta, kakršen v resnici obstaja, ni nobenih bližnjic in nadomestkov (kot so stereotipi) za posameznikovo dožemanje.

Stereotipiziranje je proces opisovanja ljudi, kjer ne pripisujemo lastnosti na osnovi individualnih značilnosti in posebnosti, temveč pripisujemo lastnosti na osnovi skupinske pripadnosti. Adorno in drugi (v Oakes in drugi 1994) trdijo, da je stereotipiziranje produkt kognitivnih procesov, specifičnih za netolerantne ljudi (avtoritarne osebnosti). Adorno s sodelavci se je v svojem raziskovanju usmeril specifično na tolerantne in netolerantne ljudi in njihove osebnostne lastnosti. S tem ne zanika, da stereotipiziranje ni značilno za vse ljudi, ampak kot rečeno, posebej značilno za netolerantne ljudi. Menimo, da se stereotipiziranja poslužuje vsak posameznik bodisi zavedno bodisi nezavedno. Menimo torej, da stereotipiziranje ni proces, značilen za netolerantne ljudi, ampak značilen za vse, razlikuje se v stopnji stereotipiziranja in uporabi (pri tem se nanašamo na zgoraj omenjeno manipulacijo in skozi le-to na legitimiteto moči avtoritarne osebnosti).

Stereotipiziranje nas pripelje do dveh tipičnih napak pri pripisovanju, in sicer se v prvi vrsti skrivi resnica o dejanski podobnosti članov neke skupine, saj jih tipično obravnavamo tako, da so bolj podobni svojim članom in bolj različni od članov drugih skupin. Drugič pa je že samo zaznavanje skupin običajno pristransko in diskriminatorno, ker v zaznavanju težimo k temu, da je naša skupina boljša od tiste, ki ji ne pripadamo (Oakes in drugi 1994; Ule 2009).

K. Šabec (2006, 22) se v svojem delu *Homoeuropeus* opira na opredelitev, da so stereotipi »vrednotne reprezentacije družbenih pojavov in ljudi, ki predstavljajo oblike sodb z negativnimi ali pozitivnimi konotacijami in z bolj ali manj močnimi prepričevalnimi elementi«. Durnik (2007, 141) povzema njeno nadaljnjo razlago stereotipov: »Stereotipi ob tem navadno niso plod iracionalizmov individuuma, temveč konstrukt ali koncept družbe ali okolja, del družbene – kolektivne tradicije«.

2.2 ZGODOVINSKI PREGLED RAZISKOVANJA STEREOTIPOV

Raziskovalci so se s stereotipi začeli ukvarjati v začetku prejšnjega stoletja in sicer po letu 1922, ko jih je prvi definiral Walter Lippmann v svoji knjigi *Javno mnenje (Public Opinion)*. Označil jih je kot »selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe, ki vodijo v zoženo, nepopolno, pristransko in neustrezno (parcialno) reprezentacijo« (Lippmann v Ule 2009, 178). Njegovo delo je znatno vplivalo na proučevanje stereotipov, raziskovalci pa so posebno pozornost posvetili etničnim stereotipom in proučevanju stereotipov v povezavi s predsodki.

Prvo pomembno socialno-psihološko raziskavo etničnih stereotipov sta izvedla Katz in Braly deset let po objavi Lippmannove knjige. Cilj raziskave je bil raziskati povezavo med stereotipi in predsodki, natančneje, raziskati neutemeljene negativne reakcije na etnične skupine. Raziskavo sta izvedla na Univerzi Princeton na vzorcu študentk in študentov, ki sta jih razdelila v tri skupine. Prva skupina je morala označiti osebnostne značilnosti desetih etničnih in nacionalnih skupin, kjer je vsaki skupini dodelila 5 lastnosti, ki pa jih je izbirala iz liste, na kateri je bilo zapisanih 84 različnih lastnosti. Druga skupina je morala vsako od teh lastnosti iz liste oceniti na lestvici od 1 do 10, tretja skupina pa je morala teh deset skupin razvrstiti po stopnji naklonjenosti. Rezultati so pokazali visoko stopnjo konsenza pri stereotipnih podobah poskusnih oseb. Ameriški študentje in študentke so z najbolj pozitivnimi lastnostmi ocenili lasten narod, temu je sledil narod, ki je ameriškemu najbolj podoben, v tem primeru angleški, najslabših ocen lastnosti pa so bili deležni Turki in afro-američani. Katz in Braly sta trdila, da tako visoka stopnja ujemanja ne more izhajati iz osebnih znanj in izkušenj študentov in študentk o izbranih etničnih skupinah. Ker je raziskava pokazala pomembno

povezavo med naklonjenostjo in lastnostmi, sta s tem potrdila zvezo med predsodki in stereotipi. Njuno delo je posledično vplivalo na smer raziskovanja stereotipov, ki se je močno povezalo s poskusi razumevanja predsodkov. Tudi njuna uporabljena metodologija je postala širše sprejeta in primerno raziskovalno orodje.

Zgodnja empirična raziskovanja so bila skoraj izključno usmerjena na ukvarjanje s spornimi vprašanji glede vsebine stereotipov. Prav te prve raziskovalne ugotovitve so pripeljale v 50. letih prejšnjega stoletja do nastanka dveh različnih smeri raziskovanja stereotipov. Večina raziskovalcev je nadaljevala z osredotočenjem na raziskovanje pristranskosti stereotipov, medtem ko so drugi začeli dvomiti v predpostavko, ki je podpirala to tradicionalno pozicijo. Druga perspektiva je bila priljubljena pri Aschu, ki je trdil, da je v mnogih situacijah vedenje posameznikov določeno z njihovo skupinsko pripadnostjo in da je skupinska pripadnost v teh situacijah odločilna za zaznavanje in predstavo družbene realnosti. Trdil je tudi, da je napačno predvidevati, da lahko na »pravi način« razumemo osebo, ne da bi upoštevali njene odnose v skupini. Sherif in nekateri drugi so zagovarjali podobno stališče, in sicer, da stereotipi služijo refleksiji realnosti znotraj skupinskih odnosov. Prepričljiv dokaz te predpostavke je njegova znana študija, izvedena v deškem poletnem taboru, kjer je ugotovil, da je vsebina stereotipov med rivalskimi skupinami postala bolj podobna, ko so odnosi med skupinami postali bolj kooperativni. Podobne ideje sta predstavila Fishman in Vinacke, kjer je prvi trdil, da so stereotipi uporabni do te mere, dokler služijo refleksiji narave interakcij med skupinami, na katere se stereotipi nanašajo in tistimi skupinami, ki stereotipe producirajo. Vinacke pa meni, da so stereotipi reprezentacije avtentičnih konceptualnih odnosov med posamezniki. Radikalna posledica omenjenega raziskovanja je bila, da stereotipi po naravi niso niti neracionalni niti slabi (Oakes in drugi 1994; Ule 2009).

Allport je v svoji knjigi *The Nature of Prejudice* razpravljal o stopnji vpletenosti procesa kategorizacije (ki ga razumemo kot kognitivno razvrščanje posameznih predmetov kot identičnih, izmenljivih) v predsodke. Sicer je poudarjal, da je kategorizacija bistvena za »urejeno« (vsakdanje) življenje (ang. *orderly living*), in navajal mnogo njenih subtilnih značilnosti (zlasti splošno fleksibilnost in dovzetnost za spremembe opredeljevanja definicije zaprtosti in odprtosti skupin). Kljub temu je stereotipe smatral kot pomanjkljive, saj gre pri njih za pretiravanje glede značilnosti kategorij, na katere se nanašajo, in so zaradi tega ovira diferenciranemu mišljenju posameznikov. Allport je nadalje vztrajal pri jasni distinkciji med racionalno in iracionalno rabo kategorij, ki je povezana z individualnim vedenjem tolerantnih in pristranskih ljudi. S tem je domneval, kar predstavlja tudi ključni napredek v teoretični

misli glede proučevanja predsodkov, da so predsodki lahko rezultat »normalnih« procesov, čeprav je njegova analiza vsebovala inherentno protislovje. To protislovje predpostavlja, da so procesi kategorizacije, vključeni v stereotipiziranje, nujno racionalni, toda njihova racionalnost je vendarle pogojena z osebnostjo posameznika, ko stereotipizira (Oakes in drugi 1994).

Tajfel z razliko od Allporta ni primarno raziskoval predsodkov. Eden izmed osrednjih ciljev njegovega dela je bil vpogled v način, kako na psihološke procese vplivajo družbeni dejavniki. Tajfel je izvedel študijo »procesov poudarjanja« (ang. *processes of accentuation*); to je pretiravanje v poudarjanju razlik med kategorijami in podobnosti znotraj kategorij. Rezultati študije so pokazali, da je lahko tovrstno subjektivno poudarjanje pogojeno z razpoloženjem posameznika pri konkretni zaznavi posamezne kategorije. Pri proučevanju vzročnosti predsodkov je pomembno prilagoditveno kognitivno delovanje posameznika. Njegova rekonceptualizacija stereotipiziranja kot produkta eksplicitno normalnih kognitivnih procesov, ki so skupni vsem posameznikom, je prav tako vsebovala opredeljevanje stereotipov kot pomanjkljivih zaradi rigidnosti in zapostavljanja individualnih razlik. Njegov znanstveni prispevek je v tem pogledu bil sprejet kot revolucionaren v mnogih vidikih. Prvič, raziskovalci so se posledično preusmerili iz analize vsebine stereotipov na raziskovanje procesa stereotipiziranja. Nadalje, poskusi razlage stereotipiziranja so se pričeli osredotočati na normalno kognitivno delovanje posameznikov in ne več izključno na patologije. Posledica teh sprememb je bila nadomestitev Katz-Braly liste (ang. *Katz-Braly checklist*) z bolj formalno metodologijo eksperimentalne psihologije. Ti razvojni procesi so privedli do množičnega porasta v raziskovanju procesov stereotipiziranja (prav tam; Ule 2009).

Tabela 2.1: Zgodovinski razvoj v proučevanju družbenega stereotipiziranja

KLJUČNI AVTORJI	KONCEPT STEREOTIPOV	OSREDOTOČENOST PRI EMPIRIČNEM DELU
LIPPMANN, 1922	rigidni, preveč poenostavljeni in selektivni, toda nujni za poenostavljanje	
KATZ IN BRALY, 1933	neupravičene in protislovne fikcije	opis vsebine različnih stereotipov
ADORNO IN DRUGI, 1950	zmotni produkti patološke osebnosti	študija avtoritarnih in neavtoritarnih posameznikov
ALLPORT, 1954	temeljijo na racionalnem procesu kategorizacije, toda racionalnost je pogojena s posameznikovo naravo	
SHERIF, 1967	produkti odnosov med skupinami	proučevanje vplivov spreminjanja družbenih odnosov
TAJFEL, 1969	temeljijo na racionalnih procesih kategorizacije, skupnim vsem posameznikom	analiza procesov poudarjanja
HAMILTON, 1981	produkti posplošenih in nujnih kognitivnih procesov, ki nenamerno proizvajajo napake	identifikacija različnih kognitivnih pristranosti
TAJFEL, 1981	skupni produkti, oblikovani s članstvom v skupini in odnosi med skupinami	dokazovanje prispevka skupin in vrednot k procesu stereotipiziranja

Vir: Stereotyping and Social Reality (Oakes in drugi 1994, 9).

2.3 IZVOR STEREOTIPOV

V tem poglavju bomo raziskovali zlasti od kod izvirajo stereotipi in zlasti izvor njihovih vsebin. Brown (1995) je oblikoval štiri razlage izvora stereotipov:

1. Najpreprostejši odgovor je, da so ukoreninjene v naši kulturi, v kateri smo vzgojeni in v kateri živimo, in da so prenesene in reproducirane na vse običajne družbeno-kulturne načine, skozi socializacijo v družini in v šoli, skozi ponavljajočo izpostavljenost podobam v knjigah, na televiziji in v časopisih.
2. Druga razlaga izvora stereotipov trdi, da izhajajo iz nekaterih vidikov družbene realnosti. S tem ni mišljeno, da je katerikoli stereotip o neki skupini objektivna resnica v smislu natančnega opisovanja dejanskih značilnosti te skupine. Namesto tega so izpostavljeni kulturno raznoliki vedenjski vzorci skupine ali specifične družbeno-ekonomske okoliščine kot možni v prepoznavanju temeljev, na osnovi katerih lahko določene stereotipske percepcije nastajajo.
3. Dejstvo, da skupine zavzemajo različne položaje v družbi glede na količino premoženja, moči in privilegijev, predstavlja tretji izvor stereotipov. Stereotipi lahko imajo ideološko funkcijo s tem, ko opravičujejo ali kritizirajo *status quo*. To pomeni, da so stereotipi zakoreninjeni v mrežo družbenih odnosov med skupinami in ne izhajajo zgolj ali predvsem iz delovanj naših kognitivnih sistemov.
4. Poskus razlage oblikovanja stereotipov iz kognitivne perspektive temelji na identifikaciji kognitivnih pristranosti, imenovanih »navidezne korelacije« (ang. *illusory correlation*). Pri stereotipih kot navideznih korelacijah gre za nenavadno senzibilnost do statistično redkih dogodkov ali lastnosti. Dogodki in lastnosti, ki so manj pogosti, pritegnejo nesorazmerno, prekomerno pozornost in si jih zato posamezniki bolj zapomnijo kot vsakdanje dogodke. Navidezne korelacije torej imajo tendenco zaznavanja odnosa povezanosti med dvema spremenljivkama, čeprav le-ta dejansko ne obstaja.

V raziskovanju izvora stereotipov in stereotipnih vsebin se Musek (1994) opira na tako imenovano implicitno teorijo osebnosti kot možno razlago izvora stereotipov. Ta teorija je osnovana na podlagi ugotovitev psiholoških raziskav, kjer si vsak posameznik relativno zgodaj oblikuje nezavedne predstave o tem, katere osebnostne lastnosti se povezujejo med seboj in katere so najpomembnejše splošne dimenzije osebnosti. Vse od pionirskih raziskav Tupesa in Cristala (1958) dalje, so raziskovalci nenehno potrjevali ugotovitev, da obstaja v

glavi slehernega posameznika pet velikih osebnostnih kategorij, ki združujejo vse relevantne oznake in lastnosti osebnosti. Poimenovali so jih robustni faktorji osebnosti, in sicer so to družabnost, prijetnost, vestnost, emocionalnost in kulturnost. S tem nam implicitna teorija osebnosti določa, katere lastnosti so primerne za stereotipno označevanje. Musek na tem mestu izpostavi dve dilemi. Prvič, sprašuje se o izvoru vsebin implicitnih kognitivnih shem, o povezanosti določenih lastnosti v naših glavah in o povezanosti določenih lastnosti z določenimi nosilci ter o povezavah kot produktih kognitivnih struktur in njihovi empirični resničnosti. Drugič pa se sprašuje o univerzalnosti implicitnih teorij, ki bi lahko bile pojasnilo za veliko razširjenost predsodkov in stereotipov, kjer gre ta univerzalnost ali na račun generalnosti psihofizičnih struktur ali na račun generalnosti v kulturi in socialnem učenju. Do določene mere Musek priznava, da so določeni predsodki in stereotipi utemeljeni na dejstvih, vendar pa, kot pravi, gre »bolj za 'zrno' kot za 'resnico' /.../ [p]reprosto zato, ker predsodek oziroma stereotip s svojo kategorično dihotomijo, izključevanjem nians in hipergeneraliziranjem izkrivi tudi obstoječe zrno resnice« (prav tam, 35). Empirična veljavnost tudi najbolj veljavnih predsodkov in stereotipov je omejena le na povprečje, na modalno vrednost primerov, ki jih predsodek zajema. Pri mnogih drugih predsodkih in stereotipih, ki so se skoncentrirali v različnih skupinskih in družbenih antagonizmih ter imajo nujno obrambno funkcijo in so namenjeni zgolj dvigovanju lastnega prestiža in manjšanju nasprotnikovega, pa nima več ničesar skupnega z empirično veljavnostjo. Meni, da pri takšnih stereotipih ne deluje nobena diferencirana implicitna teorija, ampak povsem prevladuje logika »prijatelj-sovražnik«, kjer je treba slednjemu naprtiti čim več negativnega. Ker se ukvarja z empirično veljavnostjo vsebine stereotipov deloma implicitno teorijo osebnosti zavrne, hkrati pa se zaveda problematičnosti razlaganja te (morebitne) empirične veljavnosti, saj je lahko interpretacija konkretne situacije prilagojena stereotipu. Kot primer navaja stereotip lenih črncev v ZDA in razlaga, da je v tem primeru verjetno šlo za prilagojeno interpretacijo življenjskih razmer, v katerih črni Američani najbrž res niso delovali motivirano in zagreto.

2.3.1 PSIHOLOŠKI IZVOR STEREOTIPOV

Čeprav se Musek najprej osredotoča na razlago izvora vsebine stereotipov, pa se v nadaljevanju osredotoči na psihološki izvor stereotipov, kjer poudarja, da le-ta ni enoten, saj na nastanek, oblikovanje in morebitno spreminjanje stereotipov vpliva več dejavnikov. Musek

(1994, 30–31) našteva (nekatero) delujoče dejavnike in mehanizme, ki povzročajo nastajanje in delovanje stereotipov¹:

1. Delovanje jaza, samopodobe: samopodoba, ki si jo ustvarjamo, ima referenčno in regulativno funkcijo. Za ohranjanje občutka pozitivne lastne vrednosti in samospoštovanja moramo samopodobo vzdrževati na relativno visokem nivoju, saj nam je le s tem to omogočeno. Stereotipi, predvsem negativni stereotipi v odnosu do drugih skupin in pozitivni stereotipi do skupin, ki jim sami pripadamo, nam omogočajo na relativno enostaven način večati občutje lastne vrednosti in utrjevanja svojega jaza.
2. Kognitivno urejanje: ljudje težimo k temu, da si stvarnost, ki nas obdaja uredimo z lastnimi kognitivnimi shemami, ker jo tako naredimo bolj pregledno in se v njej lažje orientiramo. Stereotipi pa pomenijo primitivne in enostavne kognitivne sheme, zato se jih mnogokrat poslužujemo, pa čeprav največkrat predstavljajo slabo orientacijo.
3. Atribucija: atribucija pomeni nezavedno pripisovanje različnih vzrokov in razlag pojavom, s katerimi se ljudje srečujemo. Stereotipi lahko potemtakem pomenijo preprosto atribucijo, ki nam osmišlja težave in probleme in zanje krivi določene ljudi oziroma skupine (na primer židi-nacisti)
4. Projekcija: projekcija nam omogoča nezavedno preslikavo lastnih napak ali težav, ki jih sami povzročimo in projiciramo v druge, pri čemer naš jaz dvakratno pridobi. Prvič, znebimo se lastnih negativnih lastnosti in drugič, naprtimo jih drugim. S tem se naša specifična vrednostna teža v primerjavi z drugimi še dodatno poveča. Na ta način so lahko stereotipi povezani z mehanizmom projekcije. Prav tako pa nam že obstoječi stereotipi olajšajo projekcijo, saj nam ponudijo »primerne« objekte, v katere bomo projicirali negativnosti.
5. Kanaliziranje agresivnosti in emocij: pri sproščanju emocij in agresivnih teženj nam ustvarjanje stereotipov direktno ponuja primerne cilje in objekte za agresivno ravnanje, ki ne bo v nasprotju z ravnanjem večine in s predpisi.
6. Redukcija strahu in negotovosti: s stereotipi, ki nam dajejo enostavne in trdne šablone, si urejamo stvarnost, ščitijo nas pred neznanim in tako osvobajajo negativnih občutij.

¹Avtor poudarja, da navedeni dejavniki in mehanizmi delujejo tudi pri nastajanju in delovanju predsodkov.

7. Socialno učenje: družina, šola, mediji in drugi agensi socializacije oblikujejo in posredujejo stereotipe na način, ki jih dajejo kultura, skupne norme in vrednote. Tako so vsebine stereotipov nedvomno naučene in stereotipi, zaradi svoje enostavnosti in posplošenosti, lahko učljivi, zakoreninjeni in razširjeni.
8. Uveljavljanje skupinske moči: z ustvarjanjem ustreznih stereotipov skupina lažje uveljavlja svoj vpliv in moč, kar ji lahko omogoča veliko prednost, predvsem pa različne oblike privilegijev, od gospodarskih do političnih.

2.4 NACIONALNI STEREOTIPI

Nacionalni stereotipi so nastali na podlagi generalizacije posameznih značilnosti in lastnosti na cel narod, in predstavljajo neutemeljene in poenostavljene sodbe o narodih oziroma nacionalnih skupinah. Skupinski stereotipi se lahko nanašajo na pripadnike lastne družbene skupine ali na pripadnike drugih družbenih skupin. Tovrstne stereotipe sta raziskovala (in tudi prva poimenovala) Buchanan in Cantril (1953), ki sta izvedla podobno raziskavo kot Katz in Braly, vendar v osmih različnih državah. Ugotovila sta, da so poskusne osebe večinoma namenjale pozitivne ocene lastnemu narodu; stereotipe o lastnem narodu sta poimenovala avtostereotipi. Stereotipe o drugih narodih pa sta poimenovala heterostereotipi, kjer sta ugotovila, da bolj kot je narod socialno distanciran v odnosu do drugega naroda, se pravi bolj je drug narod drugačen od našega, bolj negativno ga ocenjujemo. Tako so nacionalni avtostereotipi skupek predstav, ki jih pripadniki nacionalne skupnosti imajo o samih sebi oziroma o lastni nacionalni skupnosti. Nacionalne heterostereotipe pa uporabljajo pripadniki določene nacionalne skupnosti za pripadnike drugih nacionalnih skupnosti (Musek 1994; Ule 2009).

Musek (1994) navaja nekaj funkcij nacionalnih stereotipov, ki se v grobem ujemajo z vlogo in pomenom stereotipov, in sicer: identificiranje naroda, ustvarjanje pozitivne podobe o sebi in referenčni skupini oziroma oblikovanje pozitivne nacionalne identitete, poenostavitev razlage in atribucij samopodobe ter omogočanje obrambnega delovanja (na primer reducirajo bojzani, preusmerjajo agresivnost, omogočajo projekcijo, nudijo občutje skupinske varnosti in podobno).

2.5 SPREMINJANJE STEREOTIPOV

Hamilton (v Ule 2009, 184) trdi: »Vztrajanje stereotipov je posledica pristranskosti, ki je vsebovana v funkciji stereotipov. Procesi, ki so nujno potrebni za človeško adaptacijo (omejene možnosti predelave informacij, selektivnosti zaznav in kognitivnih funkcij), služijo

tudi vzdrževanju stereotipnih prepričanj«. Stereotipi na splošno so sami po sebi odporni na spremembe, vendar pa obstaja možnost, da se stabilnost in obstojnost stereotipa lahko tudi zamaje in se stereotip spremeni. Če izhajamo iz sheme prijatelj-sovražnik, ki je osnovni princip delovanja stereotipov (skrajno elementaren in psihološko ekonomičen) predstavlja pomemben dejavnik selektivni izbor informacij, ki preprečujejo spremembo stereotipa. V odnosu do sovražnika obstaja tako visoka stopnja nezaupanja, da o njegovem dokazu, ki je nasproten lastnostim, ki mu jih pripisujemo, ne želimo niti slišati. Lastno propagando pa nekritično sprejemamo, saj predstavlja del naše sheme o prijatelju tudi to, da ne laže (Musek 1994). Na ta način ohranjamo status quo in ne dopuščamo možnosti spremembi stereotipa. Lippmann (1960) pa opredeli dve možni posledici, ki se zgodita v primeru, da se neka konkretna izkušnja ne sklada z določenim stereotipom. Če posameznik ni dovzeten za spremembe ali če izkušnja povzroča neprikladno spremembo njegovega stereotipa, potem ta posameznik vzpostavi zaničljiv ali posmehovalen odnos do neskladja, v smislu izjema potrjuje pravilo. Sledi diskreditiranje priče dogodka, iskanje napak, in posledično posameznik pozabi ta dogodek, ki je v nasprotju z njegovim prepričanjem. V primeru, da je posameznik še vedno radoveden in dovzeten, to novost vzame v obzir in s tem dopušča možnost spremembe. Ko je dogodek dovolj izrazit in ta posameznik občuti splošno nelagodje s svojo uveljavljeno shemo, se lahko pri njem pojavi dvom glede njegovih uveljavljenih prepričanj, ki pušča možnost sprememb v prepričanju.

Možnost, da se stereotip spremeni na individualni ravni Ule (2009) zavrača, saj trdi, da se stereotipi spreminjajo skladno z medskupinskimi odnosi. Spreminjajo se v odvisnosti od družbenih pogojev, in ker odražajo realnost na skupinski ravni so tudi občutljivi na spremembe na skupinski in ne na individualni ravni. Tako se lahko stereotip spremeni, če pride do večjih sprememb v medskupinskih odnosih oziroma če pride do pozitivnih sprememb v medosebnih odnosih med člani različnih skupin. Ta fenomen raziskovalci imenujejo tudi »hipoteza stika« (ang. *contact hypothesis*). Nekatere raziskave so pokazale, da je po srečanjih s pripadniki različnih skupin prišlo le do omejenega zmanjšanja stereotipov. Reducirali so se predvsem stereotipi do konkretnih članov, ki so prišli v medosebni stik. Do večjih sprememb stereotipov pa je prišlo takrat, ko so bili člani drugih skupin reprezentativni člani oziroma če so bile informacije ob stiku povsem drugačne od samih stereotipov. Stereotipi se spreminjajo glede na nepotrjene informacije. Toda vzorci teh informacij (skoncentrirani v maloštevilnih primerih, zgledih ali razpršeni med mnogimi) in valentnost

stereotipa, ki je podvržen reviziji, sta pomembna dejavnika v določanju obsega spremembe stereotipa.

Iz navedenega lahko razberemo problematičnost procesa spreminjanja stereotipov, ki je odvisen od mnogih dejavnikov, kot so po mnenju raziskovalcev stopnja dovzetnosti posameznika za spremembe, neselektivni izbor informacij oziroma dopuščanje novih informacij, družbeni pogoji, ki dajejo osnovo za potencialno spremembo stereotipa, predpogoj pa je medosebni stik s pripadnikom skupine, na katero je vezan konkretni stereotip.

3 NAROD, NACIONALNA ZAVEST IN NACIONALNA IDENTITETA

Zaradi tematike, ki jo v diplomskem delu obravnavamo, je potrebno pojasniti nekatere pojme in koncepte, ki se z njo povezujejo. Tako bomo v nadaljevanju opredelili koncepte narod, nacija, nacionalna zavest in nacionalna identiteta. Zaradi pluralizma definicij teh pojmov bomo izpostavili zgolj nekatere.

3.1 NAROD

Po pregledu literature ugotovimo, da še danes ni mogoče govoriti o konsenzu med znanstveniki glede pojma in pojava naroda. V obdobju dobrih dveh stoletij, odkar se različni misleci, teoretiki, znanstveniki ukvarjajo s tem družbenim fenomenom, so se oblikovali različni pogledi, teorije in definicije, ki so si med seboj – čeprav v nekaterih vidikih skladne – lahko tudi konkurenčne in nasprotujoče. Dodaten problem nastane pri povezovanju pojma naroda še z drugimi, sorodnimi pojmi, kot so nacija, nacionalizem, država, identiteta in drugi. V tem poglavju se bomo osredotočili na različne poglede na narod, nato pa na kratko pojasnili zgodovinsko nastajanje slovenskega naroda.

3.1.1 POJEM NAROD IN Z NJIM POVEZANI POJMI

Za primordialistične ali genealoške teorije, ki predstavljajo esencialistično skupino teorij, je narod fenomen, ki izhaja iz daljne zgodovine, označujejo pa ga njegova naravnost, jezikovna, verska in kulturna staroveškost, občutki sorodnosti, družinskosti in podobno. Nasprotno pa modernistične teorije zavzemajo stališče, da je narod umetno ustvarjen, je moderni konstrukt, ki je nastal kot posledica nacionalizma ob koncu 18. stoletja. Nekaj pomembnih avtorjev (Anderson, Breuilly in Hobsbawm) te usmeritve, gleda na narode kot namišljene konstrukte, nastale s strani nacionalistov in sploh elit, z namenom zadovoljitve svojih političnih ciljev, to je »/.../legitimnost in razvidnost političnih argumentov« (Rizman 1991, 20). Etnične teorije nadalje predstavljajo kompromis med zgornjima dvema teorijama, saj pri oblikovanju naroda ne izključujejo niti predmoderne etnične preteklosti niti modernistične nacionalizacije. Pri pojmovanju naroda je torej potrebno upoštevati oboje, je zgodovinska realnost in hkrati ideološki konstrukt (Velikonja 2002). Podobno kot modernistične teorije tudi Makarovič (1996) zavzema stališče, da narod ni neka naravna tvorba, temveč družbeni konstrukt, ki se počasi in z naporom oblikuje iz ljudstva.

Zelo široko je narod definiral Smith (v Rizman 1991, 21), ki je narod opredelil kot »ime za skupnost zgodovine in kulture, ki razpolaga s skupnim ozemljem, ekonomijo, izobraževalnim

sistemom in enotnim pravnim sistemom«. Tudi Alter (1991) opredeli narod relativno široko, vendar pa za razliko od Smitha pripiše narodu politično ozaveščenost in predvsem interes po nacionalni državi. Alter (prav tam, 232) razume narod kot »družbeno skupino /.../, ki se je na podlagi različno nastalih zgodovinskih, jezikovnih, kulturnih, religioznih ali političnih pogojev začela zavedati svoje nerazdružnosti, enotnosti in posebnih interesov« in ki zahteva »pravico do politične samoodločbe ali pa jo je z nacionalno državo že realizirala«. Zahteva po neodvisni državi je ključni element te definicije, na podlagi katere nadalje sklepa, da narod in država nista nujno medsebojno soodvisna, sta pa vsaj tesno povezana.

Pojma narod in nacija sta v slovenskem jeziku problematična. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ) sta narod in prav tako nacija definirana kot »skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest«. Musek (1994, 15) pojem naroda uporablja kot sinonim pojmu nacije. »Narod oziroma nacija je v tem pomenu etnija, ki je dosegla raven samorefleksije (samoozaveščenosti) in ki je dosegla državnost, ali pa si vsaj zavestno prisvaja pravico do državnosti in ima tudi možnost, da to pravico uresniči«. Pojma enači tudi Rizman (1991, 18) za katerega je narod oziroma nacija »politično ozaveščena etnija oziroma etnija, ki si na tej podlagi lasti pravico do državnosti. Ideologijo, ki postavlja ta zahtevek, moremo označiti z nacionalizmom. Nacionalna država /.../ je država, ki jo sestavlja en sam narod ali bolje nacija.« Že omenjena problematičnost pojmov se izpostavi ob upoštevanju definicij raziskovalcev, ki pojma narod in nacijo razlikujejo. Distinkcija se zlasti navezuje na samostojno državo oziroma na nerealizirano pravico do državnosti, kot bomo opredelili v nadaljevanju. Zahodnoevropska varianta definiranja naroda in razlikovanja med etnijo in narodom se veže na enačenje naroda z državo in vztrajanje, da narod in država sovpadata in tvorita nacijo. Srednjeevropska varianta pa je predvsem vezana na kulturno in še posebej jezikovno skupnost, ki se praviloma sploh ne ujema z državnimi mejami. Južnič (1993, 278) jasno nakaže lastno (hierarhično) razlikovanje med narodom in nacijo ter tudi etnijo. Zanj so etnije »vsekakor potencialni narodi, tako kot so narodi potencialne nacije«. Pojma etnija in narod sta si enotna v vsebovanju občutenja zavesti o skupni pripadnosti in obliki skupne kulture, razlika pa se kaže v bolj poudarjeni ideološki in politični dimenziji pri narodu. Razlika je prav tako razvidna iz »/.../ projiciranja v preteklost, dokazovanja zgodovinske kontinuitete in zatekanja k vsakovrstnim predelavam zgodovine, ki naj bi dokazovale korenine v čim bolj oddaljeni preteklosti« (prav tam, 278). Južnič (prav tam, 265) trdi, da

»[n]arodi, ki dosežejo tisto obliko politične organiziranosti, ki sklene težnjo po popolni avtonomiji in nedvoumni ločenosti, kar ponuja samostojna država, postanejo nacije«.

Šabec (2006, 16) etnijo, narod in nacijo v svojem raziskovanju razume kot:

/.../ dinamične procese in ne kot fiksne družbene kategorije, neodvisne od zgodovinskega in širše kulturnega konteksta. Analitična definicija opisuje etnijo kot skupnost ljudi, ki jih povezuje zavest o skupnem izvoru, tradiciji, jeziku, kulturi, ozemlju, religiji in etnični solidarnosti. Narod je politično ozaveščena skupnost, ki se zaveda svoje skupne zgodovine, kolektivnega spomina, kulture, ozemlja, jezika, gospodarskih in političnih interesov in je kot taka prepoznana, nima pa še realizirane pravice do državnosti. Je torej politično ozaveščena etnija, ki si lasti pravico do državnosti. Nacija pa je v lastni in suvereni državi utemeljeni narod.

Čeprav so vse tri kategorije analitično jasno razdelane, pa avtorica opozarja, da je na praktični ravni takšnemu razlikovanju težko slediti. Pri neki skupnosti, ki ji lahko rečemo etnija, je težko dokazati, da so ti posamezniki že politično ozaveščeni ali ne, in nadalje, ali so potemtako že narod ali ne. Kot trdi Rizman (1991, 15–16), »[v] družbenih znanostih ni konsenza o definiciji naroda, če pa ta že obstaja, potem se ne more izogniti nevarnosti, da se ji kateri narod ne bi izmaknil ali pa bi ga proglasila za neobstoječega«.

Todorov (1991) izpostavi dve pomembni vrsti družbenih skupin, ki jim posamezniki pripadajo: etnične entitete ali kulture, skupnosti, ki govorijo isti jezik, živijo na istem območju, imajo skupni spomin in iste običaje, ter politične entitete ali države, skupnosti, ki nam zagotavljajo pravice in nalagajo dolžnosti. »Narod je obenem kulturna in politična entiteta, /.../ narodi so inovacija, ki je bila v Evropo vpeljana v moderni dobi« (prav tam, 145). Todorov v političnem smislu ločuje dva pomena naroda: notranji pomen, kjer je narod prostor za legitimacijo in kot izvor oblasti nasprotuje kraljevim in božjim pravicam (ta pomen je postal pomemben s francosko revolucijo). Deluje se torej v imenu naroda, ki je dojet kot prostor enakosti vseh državljanov. Drugi je zunanji pomen, kjer se narod postavlja nasproti nekemu drugemu narodu. Kot pravi Todorov (prav tam, 149), »[p]rav srečanje različnih pomenov – notranjega in zunanjega ter kulturnega in političnega – je ustvarilo narod in nacionalizem, ki sta tipični *moderni* entiteti«.

3.1.2 SLOVENSKI NAROD

V Evropi je nastajanje narodov potekalo na dva glavna načina. Pri nastajanju zahodnejših narodov (Angležih, Francozih) po modelu država-narod je bil odločilen državno-geografski okvir, medtem ko sta bila pri nastajanju narodov srednje in vzhodne Evrope odločilna jezik in kultura. Slednji so nastajali po modelu narod-država, med katere uvrščamo tudi slovenski primer. Kronološko gledano, se je tudi pri nas nacionalna kultura razvila pred oblikovanjem nacionalne države (Velikonja 2002).

Razvoj slovenskega naroda ne moremo ločevati od zgodovine sosednjih narodov in njihovih vsakokratnih držav, saj njihova zgodovina ni bila le prepletena, ampak mnogokrat tudi skupna. Še najbolj je slovenski kolektivni zgodovinski spomin povezan s Habsburžani, ki so posedovali posest na našem ozemlju vse od leta 1282, od okoli leta 1500 in vse do leta 1918 pa večino slovenskega etničnega ozemlja (Granda 2008).

Slovenski narod se je oblikoval iz upora ljudstva proti tujemu plemstvu. Prvo veliko manifestacijo slovenske etnične enotnosti predstavlja kmečki upor iz leta 1515, ki je bil uperjen proti izkoriščevalski fevdalni gospodi. Čeprav je bil zadušeni, predstavlja revolucionarno dejanje, ter izraža visoko mero kmečke socialne zavesti in lokalne samouprave (Makarovič 1996; Granda 2008). Kot prvo veliko dejanje družbene ustvarjalnosti, ki jo predstavljajo slovenski kmečki upori, se je s tem dejanjem ljudstvo postopoma začelo oblikovati v narod. Izjemnega pomena za razvoj slovenskega naroda predstavljata reformacija in protestantizem. Kot osrednja osebnost slovenske reformacije in slovenskega naroda je Primož Trubar z izdajo prvih dveh slovenskih knjig postavil temelje slovenskega knjižnega jezika. Da bi bil njegov jezik razumljen vsem, je svoje rojake poimenoval Slovence. Slovencem je prav tako določil pisavo njihovega jezika, in sicer glagolico. Trubar je s sodelavci, ki so gradili protestantsko versko skupnost bogatil prostor s kulturnim in literarnim delom. Izdali so prvo slovensko slovnico, tiskali pesmarice, posvetne knjige in skrbeli za šolstvo. Izrednega pomena za slovenski narod predstavlja tudi prevod *Svetega pisma*, kar je delo Jurija Dalmatina, financirali pa so jo deželni stanovi Koroške, Kranjske in Štajerske, kar lahko štejemo v dokaz priznavanja obstoja slovenske jezikovne skupnosti oziroma naroda ne glede na deželne meje (Granda 2008).

Naslednji veliki osebnosti, ki sta pomembno vplivali na kulturne razmere slovenskega naroda sta Janez V. Valvasor in Sigismund (Žiga) Zois. Valvasorjeva *Slava Vojvodine Kranjske*, ki je izšla leta 1689, predstavlja prvi sistematični prikaz naše zgodovine, ozemlja in takratnega

načina življenja. Valvasor je to orjaško delo napisal kot geograf, zgodovinar, etnograf, naravoslovec in družboslovec in njegovo delo je postalo vir črpanja naslednjih generacij. Zoisa štejemo za enega največjih mecenov slovenske kulture in prav tako za enega osrednjih osebnosti slovenskega preporoda. Ključno je prav njegovo kulturno-prebudno delo, saj je svojo palačo dal na voljo takratnim znanstvenim in kulturnim delavcem. Podpiral je jezikoslovce, zgodovinarje, podprl natis prvih slovenskih dramskih besedil, bil je glavni informator tujcev o Slovencih in z delovanjem njegovega kroga se je začel nepretrgan razvoj slovenske literature. Iz njegovega kroga izhajata dve pomembni osebnosti za slovenski narod, in sicer Valentin Vodnik ter Anton Tomaž Linhart. Vodnik – pesnik, časnikar in jezikoslovec – je prvi izdajal slovenski tednik, pomembno pa je poudariti njegovo prvo slovensko slovnico v slovenskem jeziku in mnoge učbenike, s katerimi so postavljeni temelji slovenskemu osnovnemu, srednjemu in strokovnemu šolstvu. Linharta pa omenjamo, ker je napisal prvo slovensko komedijo, predvsem pa zaradi avtorstva prve znanstvene zgodovine slovenskega ozemlja pred prihodom Slovanov, kar predstavlja začetek evropskega pisanja slovenske zgodovine (Makarovič 1996; Granda 2008).

Če izhajamo iz teze, da so se narodi, kakršne poznamo danes, lahko razvili le na osnovi pismene komunikacije, potem smo se Slovenci oblikovali kot narod šele potem, ko je Trubar izdal prvo slovensko knjigo in se je večina Slovencev naučila pisati in brati. Vendar pa je bila večina Slovencev nepismena, kljub reformam Marije Terezije v 18. stoletju, vse do polovice 19. stoletja. Šele ob koncu stoletja se je naučila brati in pisati večina naroda, zvišala se je tudi izobrazbena raven in posledično narodna zavest. Tako je bil neposreden vpliv zgoraj omenjenih osebnosti in drugih majhen, pa vendar ključen, saj so zasluge ljudi prosvetljenske šole, ki so se začele pri Zoisu, nadaljevale pri Slomšku in Bleiweisu (Makarovič 1996).

Na tem mestu gre izpostaviti tudi Franceta Prešerna, ki ne predstavlja le vrha slovenske kulture, ampak z njim po mnenju Makaroviča (1996) doseže oblikovanje slovenskega naroda svoj vrh, hkrati pa ga postavi na začetek oblikovanja slovenske nacije. Njegove pesmi, predvsem pa Zdravljica, veljajo za »utemeljitev slovenskega prepričanja do upravičenosti enakopravnega sobivanja v družbi narodov in dokaz pravice do samostojne slovenske kulture in države« (Granda 2008, 135).

Pri oblikovanju slovenskega naroda sta tako nedvomno najpomembnejša dejavnika jezik in kultura, ki prav tako predstavljata središči nacionalnega in političnega artikuliranja Slovencev. Ruplov »slovenski kulturni sindrom« pomeni privilegirano vlogo kulture/literature

tudi v političnih zadevah. Slovenski nacionalizem je tipični primer kulturnega nacionalizma zaradi izpostavljenosti in kompenzacijske vloge jezika in kulture/literature in zaradi njegovih nosilcev, ki so bili na začetku izključno kulturniki in intelektualci. Če se je slovenska politika ustvarjala predvsem na področju kulture, pa je potrebno izpostaviti nekaj predvsem političnih presoj in tudi vojaških aktivnosti. V ta okvir sodi nedvomno politični program Zedinjena Slovenija iz leta 1848, sooblikovanje Države SHS in kasneje Kraljevine SHS leta 1918, protifašistični odpor v drugi svetovni vojni in osamosvojitve Slovenije (Velikonja 2002).

Čeprav so na razvoj slovenskega naroda vplivali tako zgodovinski, geografski, religiozni, politični, vojaški, izobraževalni in drugi dejavniki, pa smo večjo pozornost (čeprav še vedno omejeno) namenili kulturnemu vplivu, saj je le-ta imel ključno vlogo pri samem nastanku slovenskega naroda in razvoju nacionalne kulture. Kultura in jezik sta pomembno vplivala ne samo na razvoj slovenskega naroda, temveč se je skozi jezik in kulturo izražalo tudi vse politično, kar nas je pripeljalo do popolne avtonomije in nedvoumne ločenosti, in postali smo nacija, v svoji lastni in suvereni državi utemeljeni narod.

3.2 NACIONALNA ZAVEST IN NACIONALNA IDENTITETA

O vsaki skupini, ki ji pripadamo, imamo izoblikovane različne predstave, misli, spoznanja, čustva in občutenja, kar imenujemo skupinska zavest. Te prvine skupinske zavesti, ki se pojavljajo pri vseh pripadnikih skupine, se lahko med seboj razlikujejo, vendar pa se pri večini pripadnikov skupine pojavijo podobne ali enake prvine in takrat govorimo o skupni skupinski zavesti ali skupinski ideologiji. S skupinsko zavestjo se povezuje občutje skupinske identitete, ki obsega »celoto predstav o skupini, s katero se posameznik identificira in po katerih se (v njegovih) očeh ta skupina razlikuje od drugih skupin istega razreda« (Musek 1994, 16). Zato lahko, podobno kot o nacionalni zavesti, govorimo tudi o nacionalni identiteti.

Musek (prav tam) opozarja, da obstaja med različnimi oblikami zavesti – rodovno, plemensko, etnično, nacionalno – kontinuiteta, kar je posledica zgodovinskega sosledja različnih oblik skupnosti ljudi. Prvo obliko skupinske zavesti kot občutje pripadnosti rodu, klanu in plemenu lahko tako označimo za prototip poznejše etnične in nadaljnje nacionalne zavesti. Pripadnost določenemu plemenu in jeziku nima razlikovalnega pomena. Diferenciran pomen nastane šele takrat, ko proces skupinske identifikacije doseže stopnjo, ko se na podlagi več podobnosti, kot sta na primer enak ali podoben jezik in geografska bližina, posamezniki združijo v eno skupino, ki stopi v opozicijo z ostalimi skupnostmi, ki tvorijo drugo skupino. Tako mora biti skupinska identiteta v primeru več rodov nujno omejena zgolj na rodovno

identiteto. Ko pa postane pomembna diferencialna značilnost skupinske zavesti občutek pripadnosti istemu jeziku in isti jezikovni kulturi pa to pomeni oblikovanje etnične zavesti. Dodaten izvor sodobni nacionalni zavesti in nacionalni identiteti pa je državna zavest, to je zavest pripadnosti državi in njenim institucijam. Zgodnje civilizacije so oblikovale številne državne tvorbe, ki so preko svojih institucij (predvsem vladarskih in religioznih) posredovale pomembno in jasno skupinsko zavest. Tudi v novoveški zgodovini imamo primere, kjer so etnične skupine, združene v eni državi in v njej dominirajo, s tem pa omogočajo postopno in netežavno združitev etnične in državne zavesti v nacionalno zavest.

Alter (1991, 233) definira nacionalno zavest kot » občutek pripadnosti politični in družbeni skupnosti, ki predstavlja – ali bi hotela predstavljati – narod, organiziran kot državo«. Trdi tudi, da je nacionalna zavest temeljnega pomena za narod. Družbene skupine v razvijanju nacionalne zavesti spodbujajo jezik, kulturo, religijo, politične cilje in zgodovino, lahko pa poskušajo nacionalno identiteto in nacionalno zavest definirati na negativen način, s primerjanjem ali razlikovanjem od svojih sosedov, kar velja še posebej za tiste narode, ki se borijo za svojo nacionalno državo.

Identiteta je osebno in družbeno definirana, ni statična, temveč dinamična, ni enotna, je heterogen, večdimenzionalen ter kompleksen pojav, pojavi se v praksi skozi jezik. Identitete so družbeni konstrukti, so vedno aktivne, nikoli končane, so posledica družbeno-kulturne interakcije, osnovno orodje takšne interakcije ter proces definiranja, kategoriziranja in klasificiranja posameznikov in skupin pa je jezik (Šabec 2006; Volčič 2008). Težko je ločeno razpravljati o nacionalni zavesti in nacionalni identiteti. Če se nanašamo na zgoraj opredeljeno skupinsko zavest in identiteto v relaciji z nacionalno identiteto, je nacionalna identiteta izrazita skupinska identiteta. Prav tako lahko tudi pri identiteti govorimo o zgodovinskem sosledju nastajanja identitete/identitet, saj se s skupinsko zavestjo povezuje občutje skupinske identitete. Najsplošnejšo opredelitev posameznikove skupinske identitete je Južnič (1993, 141) definiral na način, da »posameznik ni sam, ni 'prosto lebdeč' in je vselej člen v zapleteni družbeni organizaciji, v mreži raznovrstnih družbenih odnosov, v sistemu raznovrstnih ustanov«. Južnič (prav tam) izpostavi problematičnost sklepanja o končni in jasni definiciji nacionalne identitete, ki je ena izmed najbolj zapletenih in protislovnih identitet, prav tako pa jo oblikujejo raznovrstne druge identitete. Problematičnost povezuje s težavnostjo definiranja nacije – njeno raznovrstnostjo in zgodovinsko premakljivostjo, hkrati pa jo je težko ločiti od naroda in jo razpoznati ločeno od etnije, kot smo že navajali.

Balibar (v Volčič 2008, 49) definira nacionalno identiteto kot »določeno ideološko obliko, kjer se posamezniki vidijo, prepoznajo in razumejo kot del družbenega sveta, ki je fundamentalno razdeljen na 'nas', se pravi na tiste, ki naciji pripadajo, in na 'tujce'«. Nacionalna identiteta je tako kolektivni družbeni produkt kot tudi individualna samoodločba, kar je posameznikovo zaznavanje te identitete. Smith (v Šabec 2006, 153) pa jo definira kot »eno od kolektivnih kulturnih identitet, ki temelji na: politični skupnosti, zgodovini, ozemlju, državljanstvu, skupnih vrednotah in tradiciji ter zavesti o domovini«. Prav tako kot Južnič, Kymlicka (v Volčič 2008) pripisuje nacionalni identiteti večdimenzionalnost, ker je združljiva z drugimi oblikami identitete, kot so razred, etnična ali verska pripadnost. Meni, da nacionalna identiteta »zaobjema kolektivno politično in kulturno identiteto, kjer se politična nanaša na prisotnost skupnih institucij, pravic in dolžnosti, medtem ko se kulturna nanaša na posameznikovo čutno (emocionalno) pripadnost določenemu družbenemu (simbolnemu) prostoru ter teritorialni pripadnosti« (prav tam, 48–49). Finski kominikolog Ulla-Maija Kivikuru (v Šabec 2006) pa opozarja na pomembne razlike med nacionalno in kulturno identiteto. Za nacionalno pravi, da je utemeljena v ideologiji integracije. »Njen cilj je legitimno povezati narod z nacionalno državo, s čimer postane nacionalna identiteta podlaga samorazumevanja in samoozaveščanja naroda v obliki države« (prav tam, 153). Kulturna identiteta pa je lahko neorganizirana in večplastna, ker vsebuje elemente kultur, subkultur, kontrakultur in ima funkcijo ločevanja.

Nacionalna identiteta izhaja iz koncepta nacije. Nacija povezuje narod in njegovo politično suverenost, ki je utemeljena v nacionalni državi, in nacionalizem, ki enači zgodovinsko kulturno skupnost s politično. Nacionalna identiteta se močno povezuje tudi z etnično, kjer se prvi načeloma pripisuje izrazitejšo politično dimenzijo, kljub temu, da je sama etnično opredeljena. Sestavljajo jo tri pomembne kategorije: »Ustava oziroma ustavna načela, kolektivne predstave politične skupnosti o sami sebi in posameznikov odnos do lastne skupnosti« (Rizman v Šabec 2006, 152). Bistven element nacionalne identitete predstavlja kolektivni spomin, ki je vedno hkrati tudi kolektivna amnezija. Vsaka nacija se v dialektičnem odnosu konstantnega spominjanja in pozabljanja konstituira s priklicevanjem pomembnih, herojskih dogodkov in pozabljanjem negativnih, razdružujočih praks, ki pa so prav tako del nacionalne zgodovine. Vendar pa so pomembna tudi vsakdanja izkustva in dogodki, ki prikrito, a vendar kontinuirano, izražajo in vzdržujejo nacionalno identiteto (Šabec 2006).

Ljudje po naravi čutijo, da so nekaterim ljudem bolj podobni ali celo enaki v določenih pogledih kot drugim. Iz tega občutja izhajajo vse oblike različnih skupinskih identitet. Vendar

pa je posameznik bolj individualno kot skupinsko bitje, zato se v mnogih pogledih čuti drugačnega od drugih. Prav tako je zanimivo, da v skupinski zavesti občutje različnosti v odnosu do drugih skupin pogosto prevlada nad občutjem podobnosti znotraj skupine. Težko je določiti, ali občutek skupinske pripadnosti temelji bolj na občutku povezave z drugimi pripadniki skupine ali bolj na občutku različnosti od pripadnikov drugih skupin. Če bi zavest in identiteta obsegali zgolj občutje različnosti, bi bili »revni« in obratno, če bi zaobjemali le občutje pripadnosti. Pri občutju pripadnosti gre – bolj kot za zavedne – za zgodaj pridobljene in zato nezavedne kognitivne sheme. Te sheme v posameznikovi samopodobi povezujejo njega samega z bistvenimi potezami narodnostne skupine (z jezikom, kulturo, zgodovino, geografskim položajem, državnostjo, etnično in nacionalno pripadnostjo družine in ožjega sorodstva ter drugimi) in zaradi tega čuti do referenčne narodnostne skupnosti večjo in intimnejšo psihološko bližino kot do drugih skupnosti. Nacionalna zavest in nacionalna identiteta pri posamezniku vsebujeta in se izražata skozi emocionalno, moralno in kognitivno vsebino. Emocionalno vsebino sestavljajo čustva, ki jih posameznik goji v odnosu do svoje nacionalne skupnosti z vsem njenim kulturnim ozadjem, zgodovino, ter čustva, ki se združujejo z občutjem nacionalne pripadnosti. Moralno komponento nacionalne zavesti in identitete tvorijo občutja odgovornosti in dolžnosti v odnosu do lastnega naroda, kar je izrazito takrat, ko svojo narodnostno pripadnost doživljamo kot vrednoto in kot dolžnost. Kognitivna vsebina pa predstavlja vse misli in predstave o značilnostih nacionalne skupnosti, kot so na primer predstave o osebnostnih značilnostih pripadnikov lastne nacionalne skupnosti, predstave o nacionalnem značaju in nacionalni stereotipi (Musek 1994).

4 NACIONALNI ZNAČAJ

4.1 POJEM ZNAČAJ

V SSKJ sta besedi značaj in karakter pomensko enaki oziroma enako definirani. Značaj ali karakter pomeni tisto, »kar označuje človeka kot posameznika zlasti v odnosu do ljudi, okolja«. Po pregledu strokovne literature je razvidno, da si strokovnjaki niso enotni pri rabi teh dveh izrazov, saj ju nekateri uporabljajo sinonimno, nekateri pišejo o značaju, drugi o karakterju, tretji uporabljajo oba izraza, nekateri pa se izrazoma celo izmikajo in raje govorijo o osebnostnih lastnostih. Tudi mi bomo pojma uporabljali sinonimno in ju ne bomo problematizirali.

Pojma značaj se v vseh primerih skozi čas ni uporabljalo v enakem pomenu. Vedno se je sicer nanašal na vsebine in gledanja, ki določajo posameznika, vendar pa so te vsebine in poglede nekateri avtorji pojmovali širše, drugi pa ožje. V preteklosti se je pojem značaj pogosto uporabljal precej široko. Nekateri (nemški) avtorji so značaj opredeljevali kot najpomembnejši del osebnosti, kot strukturo najosnovnejših in najpomembnejših posameznikovih lastnosti. Wellek (v Musek 1977, 151) opredeljuje značaj »kot osrednjo, jedrno področje osebnosti, iz katerega posameznik odgovorno ravna in vrednoti.« Značaj naj bi predstavljal tisto, kar je za posameznika najbolj značilno in trajno, kar najbolj določa njegovo identiteto ter individualnost. Francoz Le Senne je značaj opredelil kot osnovo osebnosti, ki je dedno določena. »Značaj naj bi bil rezultanta dednih zasnov, ki že od samega začetka zagotavlja trajnost, enotnost in identičnost posameznikove osebnosti« (prav tam, 151). Vendar se dednostno pojmovanje značaja ni uveljavilo, ker so mnogi (bili) mnenja, da so značajske lastnosti pridobljene. Takšnega mnenja so sovjetski avtorji, ki trdijo, da pomenijo značajske lastnosti predvsem vsebino našega vedenja, ta vsebina pa je vedno priučena, predvsem v procesu pogojevanja. Kakšna značajska vsebina pa se bo razvila pa je odvisno od temperamenta in fizioloških lastnosti posameznika. Ožje definiranje značaja, ki se je uveljavilo v angloameriški literaturi v novem času in tudi pri drugih avtorjih, ni enotno in se je razvilo v dve smeri. Po mnenju nekaterih je značaj predvsem sistem voljnih, motivacijskih in dinamičnih lastnosti. Tako bi naj značaj vseboval voljne značilnosti posameznika, odločnost, vztrajnost in upornost, ki ga usmerjajo do uresničitve svojih želja in hotenj. Še posebej pa se je uveljavilo pojmovanje značaja kot celote moralno-etičnih lastnosti posameznika, torej značilnosti, ki imajo vrednostni značaj, ki jih lahko moralno in etično

vrednotimo. Takšne lastnosti so na primer poštenost, sebičnost, skromnost, odkritost, zvestoba in tako dalje.

Kot ugotavlja Musek (prav tam) si mnoga od zgoraj navedenih pojmovanj značaja v bistvu niso v nasprotju. Značaj pojmuje kot sistem moralno-etičnih lastnosti, ki usmerjajo posameznika in imajo zato dinamičen značaj, ker so v odnosu z njegovimi in družbenimi cilji, interesi in vrednotami. Na ta način jih lahko imamo za bistvene in temeljne osebnostne lastnosti.

4.2 ŠTUDIJE NACIONALNEGA ZNAČAJA

Ideja o *nacionalnem značaju* se je pojavila v 18. stoletju in je bila intenzivno prisotna še v nadaljnjih dveh stoletjih. Zlasti Hume, Rousseau in Herder so nacionalni značaj pojasnjevali kot izraz kolektivne enotnosti in enkratnosti. Vendar je pojem težko opredeljiv, izmika se natančni definiciji, lahko je celo nerazumljiv ali varljiv. Pomembno vlogo pa ima pri konstruiranju različnosti do drugih nacij, ker je povezan z občutkom superiornosti določenega jezika, kulture, skupnosti (Šabec 2006).

Prve študije so bile usmerjene v proučevanje vpliva kulture na osebnost, ki so jih izvajali predvsem antropologi, sociologi in tudi publicisti. Prav tako so prve študije proučevale karakteristike plemen, kot so klasična študija Benedictove o plemenu Zuni iz Nove Gvineje, plemenu Kwakiutl z zahodne obale Severne Amerike ter Dobuancev z melanezijskega otoka Dobu; študija Meadove o plemenih iz Nove Gvineje in Polinezije; Thompson in Joseph sta proučevala Hopi Indijance, Leighton in Kluckhohn Navaho Indijance in tako naprej. V prvih študijah so poskušali proučevati osebnost precej celostno, zanimale so jih ugotovitve, ki so veljale za posamezne kulture. Šele kasneje so postopoma začele prihajati v ospredje študije bolj posameznih značilnosti in pojavov ter razlage odvisnosti osebnosti od kulture. Različni avtorji navajajo kot vzrok izkušnje iz zgodnjega otroštva zaradi specifičnih vzgojnih postopkov. Številni avtorji dodajajo k vzgojnim dejavnikom še plemensko ureditev, način življenja in ekonomske pogoje. Fromm (v Pečjak 1975, 340) pa poudarja, da »ravno družbene potrebe vplivajo na vzgojne postopke in s tem na družbeni karakter. Družina ni njegov prvi vzrok, ker je tudi sama rezultat družbenih odnosov«. Pečjak (prav tam) izpostavi, da naj bi izvor nacionalnega značaja izhajal iz istih izhodišč, ki veljajo za vpliv kulture na osebnost. Nastal naj bi z akulturacijo, torej z učenjem vedenja, ki je tipično za določeno skupnost, h kateri posameznik pripada, z vzgojnimi postopki, načinom obravnavanja otrok, bolj redko pa se poudarjajo družbeno-ekonomski odnosi. Nacionalni značaj je po njegovem mnenju

»/.../edinstven za etnično skupino, narod. Obsega samo tisti del osebnosti oziroma tiste osebnostne značilnosti, ki veljajo za vso skupino« (Pečjak 1975, 339). Južnič (1993, 320) pa opredeljuje nacionalni značaj kot »bolj trajne značilnosti družbene skupnosti, ki je narod. Imamo v mislih poseben življenjski slog, skupnost zgodovinskega spomina in tudi zavest o identiteti.«

Skozi zgodovino so se za opisovanje osebnostnih značilnosti različnih oblik skupnosti izoblikovali različni pojmi, ki so si med seboj podobni, vendar so bolj specifični kot pojem nacionalnega značaja, ki ga je vpeljala Meadova. Kljub temu se je pri večjem številu raziskovalcev oblikovalo pojmovanje osebnostne strukture kot množice tistih lastnosti in potez, ki so značilne za pripadnike neke skupine in na osnovi katerih se ta skupina razlikuje od drugih skupin. Tako so nastali pojmi narodnostnega duha (Steinthal), narodnostnega značaja, nacionalnega značaja, nacionalnega karakterja (Mead), etnokarakterja (Wiesbrock), temeljne osebnosti (Kardiner, Linton), komunalne osebnosti (Kluckhohn), modalne osebnosti (Honigman), socialne osebnosti (Inkels), družbenega značaja (Fromm, Riesman) in drugi (Musek 1994; Pečjak 1975).

Linton (v Pečjak 1975, 342) pravi, da je temeljna osebnost »struktura osebnosti, ki je skupna večini članov družbe in je posledica prejšnjega skupnega izkustva.« Izpostavlja tudi, da temeljna osebnost vključuje zlasti projektivne in vrednostne komponente, ki predstavljajo temelj osebnosti, iz katerega se izoblikuje individualna osebnost. Tako poudarja, da temeljna osebnost ne sovпада s pojmom celotna osebnost. Honigmanova modalna osebnost ima širši pomen, ker »vključuje vse oblike skupnega obnašanja, mišljenja in počutja ter tudi skupne dedne zasnove« (prav tam). Kluckhohn je razdelil osebnostne lastnosti na različne komponente. Univerzalne komponente tvorijo skupne značilnosti vseh ljudi, komunalne komponente so skupne značilnosti članov le ene družbe, lastnosti vloge so značilnosti članov skupin znotraj neke družbe in idiosinkretske komponente, ki predstavljajo značilnosti posameznikov. Inkels se z razlaganjem socialne osebnosti približuje teorijam družbenega značaja, saj pojasnjuje socialno osebnost tako s kulturnimi kot z drugimi družbenimi dejavniki, med katerimi posebej poudarja vpliv ekonomskih in političnih institucij (prav tam).

Fromm (v Lamovec 1975) je s svojo posebno, družbeno utemeljeno značajsko teorijo (bolj kot kdorkoli pred njim) opozoril na družbeno pogojenost značajске strukture. Vsi njegovi usmeritveni tipi, ki jih bomo v nadaljevanju podrobneje opisali, so v veliki meri odvisni od širših družbenih in kulturnih razmer, vendar pa ne zanemarja njihove odvisnosti od ožjih

socialnih vplivov, predvsem od družinskega okolja. Trdi, da značaj odraža posameznikove moralno-etične kvalitete, nastane pa na osnovi izkušenj, pridobljenih zlasti v zgodnjem otroštvu. Bistvo značaja je v odnosu posameznika do sveta, kjer odnos vključuje asimilacijo in socializacijo. Značaj predstavlja relativno trajno obliko osebnosti, kamor se kanalizira človeška energija v procesu asimilacije in socializacije. Na osnovi le-te posameznik do določene mere avtomatsko reagira, kar predstavlja usmeritve, s katerimi se posameznik sooča s svetom. Lastno usmeritev posameznik potrjuje s svojimi idejami in občutki, glede česar je značaj selektivno orientiran, občutek pa uravnava značajsko strukturo in ji daje videz racionalnosti.

Fromm razlikuje več temeljnih značajskih usmeritev, ki se oblikujejo v odnosu med posameznikom in družbo. V vsaki družbeni ureditvi in družbenih pogojih bi naj obstajala vsaj ena značilna značajska usmeritev in vsaki družbi bi naj ustrezal določen tip družbenega značaja (ang. *social character*). V širšem smislu razlikuje dve osnovni obliki usmeritev k svetu. Produktivna usmeritev je značilna za družbe, v katerih ima posameznik možnost za avtentičen razvoj lastne osebnosti in kjer je možna uresničitev generičnih človeških potencialov. Neproduktivna usmeritev pa je značilna za družbe in kulture, v katerih se posameznikova osebnost nima možnosti razvijati oziroma ostaja tako ali drugače odtujena. Neproduktivna usmeritev je razdeljena na več podtipov, kar je odvisno od družbenih pogojev v katerih se razvija:

1. *Usmeritev k sprejemanju* je značilna za osebe, ki so v temeljih odvisni od drugih. Takšne osebe so večinoma prijazne, prijateljske, pripravljene pomagati drugim, izrazito družabne in navezane, predvsem zato, da bi ohranile naklonjenost drugih. V okoliščinah, kjer se pričakuje samostojnost, se ne znajdejo, kar načeloma vodi v depresijo, potrto ali vznemirjenost.
2. *Usmeritev k izkoriščanju* se razlikuje od prejšnjega tipa v tem, da ne čaka na to, kar potrebuje, ampak si vzame s silo ali z zvijačo. Soljudje so za takšen tip osebe zgolj objekt izkoriščanja, do katerih se obnaša nezaupljivo, cinično ter sovražno.
3. *Usmerjenost k zbiranju* predstavlja tip, ki za razliko od prejšnjih dveh ne pričakuje veliko od sveta. Okolje dojema kot nenehno grožnjo, pred katerim se brani s kopičenjem in varčnostjo, varnost mu predstavlja le to, kar poseduje. Za takšne osebe je značilno, da so pedantne, redoljubne, ozkosrčne in skope, razdajanja in žrtvovanja ne prenesejo.

4. *Tržna usmeritev* predstavlja tržni značaj, ki ga je Fromm prvi opisal. Posebej je poudaril, da je tržna usmeritev produkt moderne dobe in moderne družbe, kjer ima vse v družbi blagovno vrednost, po mnenju nekaterih tudi posameznikova osebnost. Za tržni značaj je značilno, da sebe in druge dojema kot blago in skladno s tem tudi deluje. Ugoditi in ustreči želi vsem drugim, s čimer naj bi vzbudil čim več povpraševanja, tako kot blago. Zato se mora konstantno prilagajati, kazati zaželeno podobo, vendar pa ob temu izgublja svojo individualnost, identiteto, doživljanja in osebni stiki postanejo površinski, narašča pa občutje osamljenosti in odtujenosti.

Fromm poudarja, da so pri slehernem posamezniku v večji ali manjši meri prisotni vsi tipi usmeritve, vendar pa se prevladujoči tip usmeritve sklada s časom trenutnega duha kulture. Usmeritev sprejemanja je v sodobnih družbah v zatonu, saj je značilna na primer za sužnjelastniški red. Usmeritev izkoriščanja izhaja iz fevdalizma in je skupaj z usmeritvijo zbiranja bila značilna za 18. in 19. stoletje. Takrat je bila tipična značilnost za posameznika konzervativnost, na kar je vplivala puritanska etika s poudarkom na delu in uspehu, posameznik je bil lastnik bogastva in svoje družine, kar je dajalo močan občutek gotovosti. Tržna usmeritev pa je najnovejši pojav in odraža razmere v razvitih kapitalističnih družbah. Povzroča občutke praznine, depersonalizacije in nesmisla, zato vzbuja pri posamezniku željo po ustrežnejšem načinu življenja, takšnem, kakršnega omogoča produktivna usmeritev (prav tam).

Še bolj družbeno determinističen je ameriški sociolog Riesman (v Pečjak 1975), ki ga zanima izključno samo tisti del posameznikovega značaja, ki ga določajo družbene, družbeno-zgodovinske in kulturne razmere. Razlikoval je tri značajske tipe, ki so zgolj družbeno pogojeni:

1. Za *tradicionalni tip družbenega značaja* je značilno, da je pasiven, neustvarjalen, neiniciativen, njegova individualna zavest je nizka. Prilagojen je tradiciji, konvencijam, običajem, verovanjem, ki ga v življenju usmerjajo, zato je zanj značilna konvencionalna konformnost. Danes takšen tip družbenega značaja srečamo samo še v manj razvitih delih sveta, kjer je družba tradicionalno usmerjena.
2. Za *od znotraj usmerjeni tip družbenega značaja* so značilni jasni in razmeroma stalni notranji cilji in norme, tem vrednotam v življenju zvesto sledi, velikokrat tudi na račun drugih. Zaradi trdnih notranjih vrednot je neodvisen od drugih, lahko je samoiniciativen, pogosto dominanten in agresiven v odnosu do drugih, značilni pa so

velika življenjska energija, podjetnost ter visoka stopnja samozavesti. Oblikoval se je v zgodnji kapitalistični družbi, ki jo determinirajo hitra akumulacija kapitala, tehnološke spremembe, naraščajoča industrija, stalna ekspanzija prebivalstva in tržnih proizvodov, iz česar izhajajo osvajanja, kolonizacija in imperializem. Po njegovem mnenju danes najdemo ta tip družbenega značaja še povsod po svetu, vendar pa je v zatonu.

3. *K drugim usmerjen tip družbenega značaja* predstavlja zgodovinsko najmlajši tip, ker je produkt sodobne kapitalistične družbe, in je v celoti prilagojen družbeni mentaliteti. Pomemben vir nastajanja tega tipa predstavlja tudi administracija, birokracija. K drugim usmerjen tip je odvisen od drugih, ni tradicionalist, ker živi v zelo dinamični in hitro spreminjajoči se družbi, ki se ji konstantno prilagaja. Vodilo za prilagajanje je zgledovanje po drugih in ne notranja načela. Posameznik je konformen, se ne izpostavlja, obnaša se tako kot drugi.

Reisman razvršča posameznike še posebej glede na njihovo družbeno prilagojenost. Ločuje *prilagojeni tip značaja*, ter dve obliki neprilagojenega značaja – *anomični* in *avtonomni značaj*. Ti različni tipi naj bi bili univerzalni, ker se pojavljajo v vsaki družbi ne glede na obdobje. Struktura značaja prilagojenega tipa ustreza danim družbenim razmeram. V potrošniški družbi bo to predstavljal k drugim usmerjeni tip značaja. Anomični značaj je neprilagojen v negativnem smislu, to so na primer delikventi, klošarji, sociopati in tako dalje. Avtonomni značaj pa naj bi bil sposoben samostojno in svobodno izbirati med različnimi alternativami v določeni družbi. Lahko se na primer samostojno odloči, ali se bo podrejal družbenim normam, na kakšen način in v kolikšni meri se jim bo podrejal (Reisman v Musek 1977).

4.3 SLOVENSKI NACIONALNI ZNAČAJ

S slovenskim nacionalnim značajem oziroma z osebnostnimi lastnostmi Slovencev sta se poglobljeno ukvarjala Anton Trstenjak in Janek Musek. Trstenjak je v knjigi *Misli o slovenskem človeku* (1992) predstavil njegova lastna dolgoletna opažanja in izkušnje ter misli o slovenskem narodu, kar predstavlja kulturološki pristop k temi, toda na izrazito poljuden način. Za razliko od Trstenjaka, pa daje Muskovo delo *Psihološki portret Slovencev* (1994) drugačen, nov poudarek in pomen raziskovanju slovenskega značaja, predvsem pa se od Trstenjakovega dela razlikuje v znanstvenem pristopu k tematiki, saj se pri raziskovanju psiholoških značilnosti slovenskega naroda opira na različne metode. Zaradi različnih

vidikov in pristopov obeh avtorjev k problematiki bomo v nadaljevanju predstavili razmišljanja in ugotovitve obeh avtorjev posamično. Izpostavili bomo ugotovitve splošnih spoznanj o značajskih lastnostih, izpustili pa specifične, na regije razdeljene in ugotovljene posebne lastnosti, saj nas zanimajo zgolj značajske lastnosti slovenskega naroda kot celote.

4.3.1 TRSTENJAKOVE MISLI O SLOVENSKEM ČLOVEKU

Trstenjak (1992) ugotavlja, da oblikujejo narodni značaj zgodovinski (časovni), zemljepisni (prostorski) in specifično kulturni ali civilizatorični (npr. urbanizacija podeželja) dejavniki. Večji del slovenskega narodnostnega ozemlja je več kot tisoč let spadal v okvir notranje avstrijskih dežel (Kranjske, Koroške, Štajerske), Tržaško in Goriško območje je bilo pod italijanskim vplivom, sedanje Prekmurje pa pod ogrskim vplivom. Tako so trije različni politični, narodnostni in kulturni vplivi vtisnili slovenskemu značaju alpski, panonski in mediteranski pečat. Avstrijski vpliv se je odražal v discipliniranosti državljanov, zvestobi davkoplačevalcev, zanesljivosti vojakov ter vestnosti učiteljev in učencev v šolah. Madžarski vpliv se je odražal v podložnosti ljudi (»raven hlapcev«), Tržaški in Goriški Slovenci pa so v nestanovitnosti politične oblasti občutili z zavestjo menjajoče se svobode. Ti močni vplivi sosednih držav so skozi zgodovino pustili sledi v slovenskem značaju, ki se odsevajo v nekaterih značilnostih, ki jih Trstenjak posamično obravnava. Te značilnosti so:

- Mejnost slovenskega človeka;
- Razdeljenost slovenskega človeka;
- Discipliniranost slovenskega človeka;
- Ustvarjalnost slovenskega človeka;
- Nevrotičnost slovenskega človeka;
- Sprtost slovenskega človeka.

Mejnost slovenskega človeka

Marginalnost ali mejnost slovenskega človeka se kaže v majhnosti Slovenije v geografskem smislu, ki nima zemljepisnega središča, na katerega ne bi vplivala bližina meje. Mejnost je pomemben dejavnik, ki vpliva na spreminjanje podobe slovenskega značaja, ne samo zaradi konstantnega vpliva od zunaj, ampak tudi zaradi stalne asimilacijske izmenjave z zunanjim svetom. Nehoteno stalno prilagajanje mejnega človeka s sosedom se izraža v tekmovanju. Ena smer vodi v prilagajanje, s čimer mejni človek izgublja svojo prvobitnost in samozavest (pojav narodnega odpadništva, nemčurstva in podobno), druga smer pa se kaže v stopnjevanju

samostojnosti, ki zavrača prilagajanje in prehaja v nasprotovanje ter končno sovraštvo do vsega tujega. Pri tem se mu očita »šovinizem«, ki velikim narodom ni potreben. Mejnemu narodu pa je potrebna posebna samoobramba in poudarjanje lastne samobitnosti, ker ne živi iz svoje narodne sredine, ker je preprosto nikjer ni in je zato ne more prav doživljati. Tako zaradi zemljepisne in kulturne marginalnosti slovenski narod težko utemeljuje svojo izvirnost, naj si bo to v kuhinji, ljudski pesmi ali kje drugje.

Razdeljenost slovenskega človeka

Kot smo že omenili, so bili Slovenci mnoga stoletja politično razdeljeni narod, kar pomeni, da se enotna slovenska narodna zavest ni mogla razviti. Razvijale so se le deželne zavesti, ki pa po Trstenjakovem mnenju obstajajo tudi danes. Delitev Slovencev glede na dežele je imela trajni vpliv na oblikovanje narodnega značaja. Tako Trstenjak (1992, 15) na primer govori o »enotnem Štajercu in enotnem Korošču, ne glede na slovenski ali nemški jezik /.../, ki je utegnil biti bolj različen od Kranjca, čeprav sta bila oba Slovenca in govorila slovensko.«

Disciplinarnost slovenskega človeka

Slovenska disciplinarnost se je razvila pod vplivom Habsburžanov, pod katerimi se je Avstrija razvila v birokratsko urejeno administrativno državo in vzgajala prebivalce v pridne, disciplinirane, poštene delavce na vseh področjih. Posledično se je razvil tip vdanega državljana, ki se je ravnal po predpisih in dosledno plačeval svoje obveznosti. »Tako se je med Slovenci oblikoval tip disciplinarnega vojaka in uradnika, poštenega podjetnika in zanesljivega železničarja /.../ po uvedbi splošnega šolstva pa še vzornega učitelja in učenca« (prav tam, 16).

Upoštevati je potrebno kulturno-zgodovinske dejavnike, ki so vplivali na izoblikovanje osebnosti, saj osebnost ni nikoli dosežek osebnostnega prizadevanja ali zgolj učinek genske naravnave. Habsburška monarhija je vsaj od leta 1335 dalje oblikovala podobo slovenskega človeka v »smeri civilizacijske discipline, postopne šolske omike in smisla za skladnost s pravili življenja, ki jih je narekovala politična oblast« (prav tam, 18). Hkrati pa je Habsburška monarhija varovala slovenski narod pred stalno prisotno turško nevarnostjo, kar je bila motivacija k poslušnosti in krepitvi zavesti o varnosti, miru in zaupanju v državne oblasti. Slovenski narod se je v okviru Habsburške monarhije povezoval z značilnostmi, kot so pridnost, natančnost, vestnost, delavnost in predvsem poštenost. Trstenjaku (prav tam, 17) se zaradi »'kulturnega' vpliva /.../ Juga« in zatorej prenosa drugačnih vrednot zdi še posebej

nezaželena tako imenovana lastnost »okoli prinašanja«, ki predstavlja enega od dejavnikov ciničnega odnosa do vrednot.

Ustvarjalnost slovenskega človeka

Slovenski narod se je v vseh zgodovinskih obdobjih odzivala na najnovejše kulturne tokove in ustvarjal enakovredna dela v znanosti in umetnosti v primerjavi s svetom. Ne samo univerzitetno ali akademsko (likovno) izobraženi ljudje, ampak tudi med preprostim ljudstvom izstopajo posamezniki, obrtniki, ki so bili izredni izumitelji, iznajdljivi in inovativni in so si lahko pridobili mednarodno priznane patente. Trstenjak trdi, da mora biti majhen narod, če hoče preživeti, ustvarjalen, saj lahko z velikimi narodi tekmuje samo v kakovosti in ne v kvantiteti. Za slovenski narod pa pravi: »Slovenci smo in nismo ustvarjalni« (prav tam, 19). Kot smo že prej omenili, je ustvarjalnost izrazita na kulturnem področju, se pravi v literaturi, umetnosti in znanosti. Zgodovinsko gledano, pa se je izpostavila težava pri uveljavljanju svojih dosežkov v tujini (zaradi majhnosti naroda). Uveljavitev je bila lažja z odrekanjem lastnega porekla in asimilacijo z »velikimi« sosedi (primer Nobelovega nagradjenca iz biokemije Friderika Pregla iz leta 1924). Temeljni problem je torej predstavljala neustvarjalnost na področju narodne zavesti in politike. Za preživetje naroda in njegove kulture je ob kulturni ustvarjalnosti pomembna zlasti politična, ker je od nje odvisna ustvarjalnost na vseh drugih področjih. Vendar pa v vsej zgodovini ni bilo nikoli velikih, ustvarjalno mislečih in delujočih politikov, ampak vselej voditelje strank, ki so »hodili kimat« na Dunaj, v Moskvo in Beograd. Trstenjak poudarja, da so prav pisatelji in pesniki vse od Trubarja naprej prebujali slovensko narodno zavest in ne politiki.

Nevrotičnost slovenskega človeka

Dunajski profesor psihiatrije Ringel meni, da so Avstrijci povprečno nevrotične osebnosti. Zaradi skupne zgodovine po Trstenjakovem mnenju to velja tudi za slovenski narod. Značilne poteze naj bi bile občutljivost, zamerljivost, prepirljivost, zavistnost, ki so značilne nevrotične poteze, zraven pa sodijo še nagnjenost k potrnosti, depresiji, malodušnost, obsojanje samega sebe, tankovestnost in pikolovstvo v izpolnjevanju dolžnosti. K nevrotičnosti je po Trstenjakovem mnenju veliko prispeval »janzenizem«, kije »krščansko moralo skrčil na nevrotično ožino in samoobsojanje« (prav tam, 27). Vendar pa poudarja, da je to pretirano črna podoba Slovenca, ker te lastnosti veljajo v povprečju in jih ne moremo posploševati na vse posameznike, kajti napačna generalizacija velja za enega glavnih virov metodoloških zmot v metodologiji.

Sprtost slovenskega človeka

Čeprav je za majhen narod složnost odločilnega pomena, ker gre za preživetje med velikimi narodi, pa po mnenju Trstenjaka za slovenski narod od nekdaj velja sprtost. Sprtost je v popolnosti izbruhnila konec 19. stoletja, ko je nastopil tako imenovani »val ločitve duhov« iz Avstrije. Oblikovala sta se dva sovražna tabora, klerikalni in liberalni, in začela so se medsebojna nasprotovanja in napadi, kar se je kasneje izražalo med 2. svetovno vojno v krvavi državljanski vojni. Kljub temu so se leta 1991 ob osamosvojitvi presegla medsebojna nesoglasja.

Trstenjak posebej opozarja na preobrazbo slovenskega človeka, na spremembo slovenskega značaja, ki se spreminja glede na časovna obdobja. Meni, da je sprememba značaja bolj značilna za manjše narode, ker so bolj pod vplivom tujih narodov in se zato hitreje asimilirajo. Preobrazbo slovenskega značaja, ki se je dogajala skozi zgodovino, vidi še posebej skozi narodnoosvobodilni boj in z njim združeno socialno revolucijo. Skozi te procese naj bi se slovenski narod preobrazil iz »naroda hlapcev« v »narod junakov«, hkrati pa naj bi se slovenski narod preusmeril iz zasebno lastniške miselnosti v socialistično oziroma družbeno miselnost. Tradicionalna kmečka miselnost, kmečki etos in delovna morala, ki je bila prej značilna za slovenski narod, se je spreminjala pod vplivom industrializacije, zapostavljanja kmetijstva, stalnega podružbljanja kmečkih posestev in tudi mehanizacije kmečkega dela. Spremenila se je v proletarsko miselnost, temelječo na prepričanju, da je potrebno podjetju predvsem škodovati, iskati pa zgolj lastno korist. Na preobrazbo slovenskega značaja je vplivalo tudi navdušenje nad slovanstvom oziroma zlitje z južnimi Slovani na škodo lastne slovenske samobitnosti. Trstenjak izpostavi upadanje (za slovenski narod tipične lastnosti) discipliniranosti v delu in življenju. Hkrati pa zaradi nevrotične zavrtosti in disciplinarnosti izginja tudi slovenska poštenost.

4.3.2 MUSKOV PSIHOLOŠKI PORTRET SLOVENCEV

Če se Trstenjak pri opisovanju slovenskega značaja opira zgolj na lastna, sicer dolgoletna opažanja in izkušnje, pa daje Muskovo delo drugačen prispevek k obravnavanju tematike, predvsem pa strokovni in znanstveni uvid v raziskovanje psiholoških značilnosti slovenskega naroda. Predstavi analizo številnih podatkov o osebnostnih lastnostih Slovencev, ki jih je pridobil z analizo sekundarnih virov ali z lastnimi študijami, ki jih je izvedel na populaciji srednješolcev in študentov. V svojih empiričnih raziskavah se opira na Cattellovo faktorsko analizo osebnostnih lastnosti in Eysenckov hierarhični model osebnostnih lastnosti.

Musek (1994) ugotavlja, da je slovenski narod relativno introvertiran narod, kar podpre z različnimi primerjalnimi študijami različnih nacij. Primerjave z britanskim narodom so pokazale, da so Slovenci nekoliko bolj introvertirani kot Britanci, hkrati pa je treba poudariti, da sodijo v okviru širših mednacionalnih primerjav Britanci med relativno bolj introvertirane narode. Prav tako sodijo med bolj introvertirane narode srednjeevropski in skandinavski narodi. Podatki primerjave med narodnostmi nekdanje Jugoslavije kažejo za Slovence najvišjo stopnjo introvertiranosti. Razloge za relativno visoko introvertiranost slovenskega naroda vidi v delovanju zgodovinskih in prostorskih dejavnikov, ki so posledično vplivali na prilagoditev v alpskem, prialpsem in srednjeevropskem prostoru, kjer se je favoriziralo bolj introvertirane poteze. Tako so se skozi zgodovino na tem prostoru ohranili predvsem posamezniki z osebnostno strukturo, ki je bolj ustrezala prevladujoči kulturi in načinu življenja. Delno pa bi naj na relativno višjo stopnjo introvertiranosti vplivali tudi migracijski dejavniki, saj je migracija in menjava okolja bolj značilna za ekstravertirane osebe.

Glede nevroticizma oziroma čustvene labilnosti Musek ugotavlja, da slovenski narod spada v skupino srednjeevropskih držav (Avstrija, Nemčija), hkrati pa obstaja nekoliko višja stopnja nevrotičnosti v primerjavi z mediteranskimi in južnoslovanskimi narodi ter nekoliko manj v primerjavi z vzhodnoevropskimi narodi, Američani, Egipčani, Indijci in Korejci. Nevroticizem se močno povezuje z življenjskimi razmerami in kulturo, saj lahko revščina oziroma neugodne življenjske razmere precej vplivajo na zmanjšanje čustvene stabilnosti. Na povečanje nevroticizma pa lahko vplivajo tudi visoka stopnja tehniziranosti in civiliziranosti.

V primerjavi z Britanci, slovenski narod dosega bistveno višje vrednosti psihotocizma; na visoko stopnjo psihotocizma pri Slovencih kažejo tudi druge mednarodne raziskave. Najvišja stopnja psihotocizma Slovencev je v primerjavi z nekdanjimi jugoslovanskimi narodi. Tudi v Johnsonovi raziskavi iz leta 1989, ki jo navaja Musek, v primerjavi študentskih vzorcev iz šestih držav so glede psihotocizma Slovenci razvrščeni na prvo mesto, sledijo pa Avstralci, Egipčani, Korejci, Američani in Tajvanci. Tako je za slovenski narod značilna večja agresivnost, dominantnost, upornišstvo, brezobzirnost, grobost, maskulnost, sumničavost, sebičnost, avanturizem, dogmatizem in ambicioznost.

Na podlagi različnih znanstvenih raziskav in nacionalnih primerjav Musek ugotovitve primerja z osebnostnimi nacionalnimi avtostereotipi (prav tam, 74):

1. Slovenci so med narodi, ki so v povprečju bolj introvertirani in ki se v povprečju bolj nagibajo k depresivnosti;

2. Slovenci so med narodi, ki so v povprečju dokaj storilnostno naravnani, marljivi in disciplinirani;
3. Slovenci sodijo med neagresivne, ponižne in premalo samozvestne narode – »hlapčevski narod«.

Prvi avtostereotip, o introvertiranosti slovenskega naroda, se potrjuje tudi v znanstvenih raziskavah in tako ima osnovo v dejanskem osebnostnem profilu slovenske populacije. Musek meni, da se avtostereotip o introvertiranosti ne bi mogel razviti, če slovenski narod ne bi mejil na narode s povprečno višjo ekstravertiranostjo. Avtostereotip introvertiranosti pa se ujema tudi s heterostereotipom o Slovencih, izoblikovanem pri bolj ekstravertiranih sosedih, narodih bivše Jugoslavije, Srbih, Dalmatincih, Bosancih, Makedoncih, saj zanje Slovenci veljajo za zaprte, resnobne, otožne in vase usmerjene.

Prav tako se tudi drugi avtostereotip delno potrjuje v znanstvenih raziskavah. Primerjava študentskih in srednješolskih vzorcev med Slovenci in Američani kaže, da so Slovenci bolj dominantni, vestni in marljivi, inteligentni, nezaupljivi, samozadostni in tako naprej. Tudi nekateri drugi podatki raziskav kažejo, da so Slovenci v povprečju v primerjavi z Američani bolj vestni in odgovorni, vendar manj skupinsko usmerjeni in kooperativni.

Tretji avtostereotip o ponižnosti, neagresivnosti in nesamozvestnosti se Musku zdi najbolj sporen, kajti vsi relevantni podatki potrjujejo ravno nasprotno – o visoki stopnji psihotizma pri slovenskem narodu namreč ne moremo dvomiti, saj so primerjalne analize bile mnogokrat potrjene. Nadalje Musek to spornost razlaga z zgodovinskimi in kulturnimi dejstvi, kajti spopadi in obramba pred Turki, kmečki upori, borba proti okupaciji v drugi svetovni vojni so dokazali težnjo po neodvisnosti in uveljavljanju, obstajajo pa tudi druge značilnosti, ki se ujemajo z relativno nadpovprečnimi potezami psihotizma. Prav tako se tudi heterostereotipi drugih narodov o Slovencih ne ujemajo in v glavnem ne potrjujejo avtostereotipa o slovenski neagresivnosti. Ravno nasprotno, saj slovenski narod v očeh Avstrijcev, Nemcev, Italijanov, Furlanov in tudi Madžarov velja prej za agresivnega kot pa za blagi in ponižni narod. Psihološka dejstva so torej v nasprotju s stereotipno sodbo, izvor avtostereotipa pa predstavlja naravno reakcijo na frustrirano težnjo po uveljavljanju naroda v preteklosti.

Če sedaj povzamemo Muskove ugotovitve, je za slovensko populacijo v povprečju značilna usmerjenost k sebi, treznost v razmišljanju, zadržanost, hladnost, manj družabnosti in aktivnosti, premišljenost in večji občutek odgovornosti, torej introvertiranost naroda. Avtor izpostavlja višje vrednosti psihotizma, agresivnost, dominantnost, upornišтво, brezobzirnost,

grobost, maskulnost, sumničavost, sebičnost, avanturističnost, dogmatičnost in ambicioznost. Prav tako gre za nagibanje k nevroticizmu oziroma čustveno labilnost, za takšne osebe pa je značilna zaskrbljenost, tesnoba, napetost, nesproščenost, nerazpoloženost, razdražljivost in občutja krivde. Primerjalna podoba ugotovljenih lastnosti Slovencev se deloma ujema s splošnim nacionalnim stereotipom, saj potrjuje relativno introvertiranost. Podatki pa ne potrjujejo torej napačne predstave o pohlevnih in pasivnih Slovencih, temveč ravno nasprotno. V povprečju je slovenski narod dovolj agresiven, željan neodvisnosti, uveljavitve in potrditve, vendar kot razmišlja Musek, se ta težnja morda prikriva v introvertirani zadržanosti, hkrati pa se troši v egoizmu in pomanjkanju čuta za sodelovanje. V kombinaciji agresivnosti in introvertiranosti Musek vidi dispozicijo za visoko stopnjo samoagresivnosti in s tem posledično za visoke odstotke samomorilnosti pri Slovencih. Relativno višja stopnja introvertiranosti je pomembna tudi v kombinaciji s čustveno labilnostjo, ki se izraža v depresivnosti, fobičnosti in kompulzivnosti, kar se ujema z višjo stopnjo samomorilnosti.

Pri razlagi slovenskega psihološkega profila se Musek opira predvsem na teorijo osebnostno-kulturne konvergence, ki razlaga razvoj nekaterih pomembnih osebnostnih potez, ki so se razvile v določenih nacionalnih okoljih, z medsebojnim vplivanjem osebnostnih in kulturnih dejavnikov. Predpostavlja, da je na določenem prostoru prišlo zaradi delovanja genetskih in drugih selekcijskih mehanizmov do premika v razporeditvi neke osebnostne dimenzije, v slovenskem primeru je to introvertiranost. Tako je prebivalstvo na tem območju postajalo vse bolj introvertirano. Posledično se je introvertiranost večala skozi čas zaradi vedno bolj uveljavljenih kulturnih in življenjskih vzorcev, ki so bolj ustrezali introvertirani osebnostni strukturi, kar se je dolgoročno odražalo v vse bolj »introvertni kulturi«. Introvertizirana kultura pa ima dalje vpliv na reprodukcijo osebnostnih lastnosti, saj favorizira introvertirano osebnostno strukturo in njene nosilce, manj pa spodbuja ekstravertirano, in ti posamezniki v večji meri zapuščajo takšno okolje in ohranjajo v njem manj potomstva. Takšna populacija postaja v povprečju vse bolj introvertirana. Na tak način lahko genetski, osebnostni in kulturni dejavniki konvergirajo, tako vplivajo v isti smeri in v populaciji krepijo določene osebnostne lastnosti. Meni, da je relativna introvertiranost slovenskega naroda tudi verjetno eden izmed dejavnikov, ki so ugodno vplivali na začetni uspeh protestantizma pri nas. Kot posledico in dodatno spodbudo relativne introvertiranosti pa vidi tudi v relativni trdoživosti agrarnega elementa v naši zgodovini. Čeprav je osebnostno-kulturna konvergenca relativno verjeten in pogost pojav, pa se hkrati zaveda, da je takšen pojav težko dokazati, kajti proces takšnega

konvergiranja poteka stoletja ali še dlje in za tako dolgo obdobje ni na voljo nobenih ustreznih psiholoških meritev.

4.3.3 SKUPNE UGOTOVITVE

Kot smo že razložili, avtorja izhajata pri razmišljanju in proučevanju osebnostnih lastnosti slovenskega naroda iz dveh različnih perspektiv. Trstenjak se upira predvsem na lastna opazanja in izkušnje ter prav tako na pripovedi različnih ljudi. Musek pa se upira pri razlagi osebnostnih lastnosti slovenskega naroda na različne znanstvene metode. Pa vendar je mogoče najti nekatere skupne ugotovitve obeh avtorjev. Oba priznavata, da so na oblikovanje slovenskega značaja nedvomno vplivali časovni, prostorski in specifični kulturni dejavniki. Posebej so slovenski značaj zaznamovali različni politični, narodnostni in kulturni vplivi Avstrije, Italije in Madžarske. Oba ugotavljata, da je za slovenski narod značilna višja stopnja nevroticizma. Trstenjak pri tem izhaja iz skupne zgodovine z Avstrijci, po katerih bi se naj navzeli te nevrotičnosti, posebej pa izpostavi janzeizem, ki naj bi skrčil prej značilno krščansko moralo na nevrotično ožino in samoobsojanje. Musek pa višjo stopnjo nevroticizem razlaga z neugodnimi življenjskimi razmerami in kulturo, ter možnostjo vpliva na povečanje nevroticizma z visoko stopnjo tehniziranosti in civiliziranosti. Oba prav tako ugotavljata, da smo Slovenci disciplinirani, delovno usmerjeni. Po Trstenjakovem mnenju se je slovenska discipliniranost razvila pod vplivom Habsburžanov, pod katerimi se je Avstrija razvila v birokratsko urejeno administrativno državo in vzgajala prebivalce v pridne, disciplinirane, poštene delavce na vseh področjih. Musek pa potrdi slovensko discipliniranost, vestnost, marljivost in druge lastnosti z znanstveno raziskavo, ki je bila izvedena na primerjavi ameriških in slovenskih študentov in srednješolcev

Prav tako oba izpostavita posebnost slovenskega naroda, ki je na splošno značilna za pripadnike manjših narodov, to je občutje majhnosti v geografskem smislu, ali kot jo je označil Trstenjak zavedanje, da smo mejni narod. Menita, da je mejnost pomemben dejavnik, ki vpliva na nacionalno zavest in spreminjanje podobe nacionalnega značaja zaradi konstantnega vpliva od zunaj in zaradi stalne asimilacijske izmenjave z zunanjim svetom. Trstenjak trdi, da zaradi zemljepisne in kulturne marginalnosti slovenski narod težko utemeljuje svojo izvirnost na kateremkoli področju. Musek pa izpostavi, da se v naši nacionalni zavesti in identiteti odražajo občutki majhnosti, provincialnosti in tudi ogroženosti. Te prvine so lahko povzročale obrambne drže, ki so se pokazale v slovenskem značaju kot nezaupanje, težnja po izolaciji in zapiranju vase. Prav tako pa Musek izpostavi pozitivne

vidike te slovenske posebnosti in sicer, odprtosti v svet in realnega sprejemanja tujine, zaradi česar bi naj bili Slovenci bolj razgledani v geografskem smislu ter znali več tujih jezikov.

4.4 POŠTENOST IN ODPRTOST – ZNAČAJSKA LASTNOST ALI STEREOTIP?

Poštenost kot lastnost slovenskega naroda je Trstenjak deloma obravnaval že v delu, ki smo ga razčlenjevali v prejšnjem poglavju, predvsem pa se je s poštenostjo ukvarjal v knjigi *Slovenska poštenost* (1995). Kot argument v prid poštenosti slovenskega naroda kot značajske lastnosti in posebnosti *le* slovenskega naroda navaja najprej jezikovno edinstvenost pomena besede poštenost v slovenskem jeziku (pomensko podobnost išče v latinščini, nemščini, angleščini in drugih jezikih). Izjemo naj bi predstavljal le hrvaški narod, ki v svojem jeziku vsebuje besedo pošten, ker sta si jezika podobna, »/.../ vendar pri njih ta beseda ne sega tako odločilno v njihovo narodno zavest in zgodovinsko pomembno narodno karakteristiko« (Trstenjak 1995, 37). Ker pa je nezadostno, da bi označili poštenost kot posebno lastnost slovenskega naroda na podlagi leksičnega pristopa, nadalje ugotavlja, da »[s]lovenska poštenost nima samo svoje jezikovne podlage, temveč ima tudi svoje stvarno zgodovinsko ozadje« (prav tam, 13). V prid poštenosti slovenskega naroda navaja nekaj partikularnih primerov popotnikov in njihovih mnenj o slovenskem narodu. »Vsi opisi Slovencev, kakor jih srečujemo pri tujcih, ki so pred več stoletji potovali po naši deželi, bi se dali zgrniti v en sam skupni pojem: Slovenec je v njihovih očeh pošten človek, kljub nekaterim napakam in slabostim, ki pa jih lahko vidimo tudi pri drugih narodih« (prav tam, 23). Kot zgodovinske vplive na slovensko poštenost navaja tudi življenje slovenskega naroda v okviru Habsburške monarhije in Jugoslavije. Če so bile značilnosti slovenskega naroda pod vplivom Avstrije poštenost, delavnost, natančnost, vestnost, pa »[n]aša zvečine severnjaška zavezanost poštenosti postopno zmeraj bolj podlega južnjaški moralni toposti in plehkosti« (prav tam, 32). Bivanje v Jugoslaviji tako Trstenjak vidi kot čas negativnega vpliva na slovensko poštenost, ki bi naj bila v upadu oziroma vse vrednote naj bi bile v globoki krizi, torej zaradi »neugodnega vpliva juga« (prav tam, 31) in potrošniške družbe. Upad poštenosti pa utemeljuje tudi s prehajanjem kmečkega prebivalstva v proletariat, kjer je poštenost zamenjala odgovornost. »Odgovornost, pravzaprav sklicevanje nanjo, je večkrat samo izgovor, s katerim nepošten delavec zagovarja svoje napake« (prav tam, 183). Na osnovi Trstenjakovih razmišljanj, navajanj partikularnih primerov vedno v prid poštenosti slovenskega naroda kot edinstvene lastnosti in posebnosti, je poštenost po njegovem mnenju integralni del slovenske narodne zavesti in identitete. Vendar pa lahko njegovo pisanje označimo za stereotipno, ideološko, na nekaterih mestih celo nestrpno in mu lahko zaradi tega ter zaradi nepodprtosti

argumentov z ustreznimi podatki oziroma uporabe ustreznega metodološkega pristopa očitamo neznanstvenost. Kljub temu lahko njegova obravnava poštenosti služi kot zadostna osnova za predpostavljjanje, da poštenost predstavlja avtostereotip in heterostereotip o slovenskem narodu. Slovensko poštenost kot avtostereotip navaja tudi Musek (1999), ki jo umešča v okvir vrednotne usmeritve slovenske populacije, za katero ugotavlja, da je značilno poudarjanje vrednot tradicionalne moralne strukture, kjer se konstantno izpostavlja 'slovenska poštenost' kot splošno znana vrednota.

V zadnjih desetletjih se je v psihologiji osebnosti uveljavil petfaktorski model osebnosti. Izhaja iz leksične tradicije raziskovanja osebnosti in implicitne strukture osebnosti. Odprtost (tudi intelektualna odprtost ali odprtost za izkušnje) predstavlja eno od temeljnih dimenzij osebnosti v petfaktorskemu modelu osebnosti (druge dimenzije so ekstravertnost, nevroticizem, prijetnost, vestnost). Odprtost se najbolj povezuje z željo po informacijah in znanju, raziskovalnimi in umskimi interesi, domiselnostjo, z radovednostjo, z željo po novostih, različnosti, spremembah, novih izkušnjah, iskanju neodvisnosti, originalnosti, z domišljijo, umetnostjo in ustvarjalnostjo (Musek, 2010).

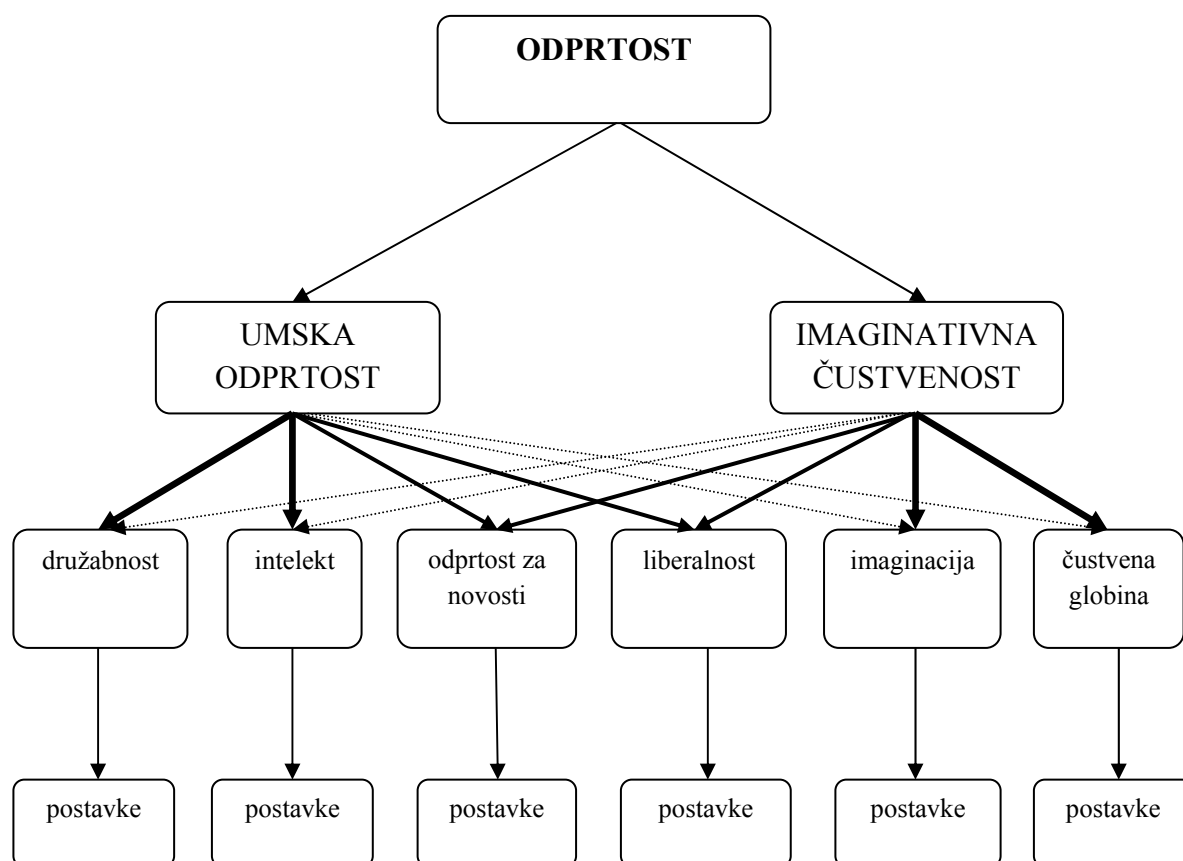
Musek (2010, 139) navaja šest primarnih subdimenzij odprtosti, ki je nastala »[s] faktorsko analizo 60 postavk lestvice odprtosti iz vprašalniškega fonda IPIP-300 (Goldberg, 1999) /.../«.

1. čut (zanimanje za umetnost in estetski čut),
2. imaginacija (domišljija),
3. intelekt (ideje)
4. odprtost za novosti (spremembe, akcije)
5. čustvena globina (globoko doživljanje),
6. liberalnost (vrednote).

Hierarhična struktura odprtosti (glej Shemo 4.1) pa ponazarja subdimenzije odprtosti, pridobljene z dvofaktorsko solucijo.

Po pregledu različnih spletnih virov poljudne narave (Hratar 2006, RTVSLO 2007; 2010, ŠOUVIZIJA 2010) smo ugotovili, da turisti (prav tako nekateri Slovenci) pripisujejo slovenskemu narodu odprtost, gostoljubnost, prijaznost, radovednost in še bi lahko naštevali. Spletni viri nam služijo kot zadostna osnova za predpostavljjanje, da odprtost predstavlja heterostereotip o slovenskem narodu.

Shema 4.1: Hierarhična struktura odprtosti

Vir: Psihologija življenja (Musek 2010, 142).

Nacionalnih stereotipov ne moremo ločevati od nacionalne zavesti in nacionalne identitete. Skupno jim je, da tvorijo različne predstave, spoznanja o lastni naciji, kjer se na podlagi teh predstav narod ločuje od drugih narodov in tako tvorijo samopodobo naroda. Nacionalni stereotipi so kognitivna vsebina nacionalne zavesti in nacionalne identitete. Del kognitivne vsebine so tudi vse misli in predstave o osebnostnih značilnostih pripadnikov lastne nacionalne skupnosti, predstave o nacionalnem značaju. Nacionalne stereotipe moramo ločevati od nacionalnega značaja, do te ločnice pa lahko pridemo z uporabo ustrezne metodologije.

V večjem delu modernega raziskovanja narodnostno značilnih lastnosti so sprva zgolj opisi značajev narodov, kasneje kulturološke raziskave narodnostnega značaja in nenazadnje značilni poskusi teoretskega poglobljanja in razširjanja kulturno-osebnostnega pristopa – ti so sicer že začeli pri raziskovanju uporabljati sodobno psihološko metodologijo, kljub temu pa v navedenih raziskovanjih predstavlja manko prav metodologija. Da bi se rešili zagat pri spekulativnih tezah, ki bi se zaradi subjektivnosti pri vključevanju v raziskovanje

narodnostnega značaja sprevrgle zgolj v potrjevanje obstoječih predsodkov in predstav, moramo vedno upoštevati objektivne empirične podatke, saj nam empirične raziskave nedvomno pokažejo, katere stereotipne predstave o narodnostnih potezah so utemeljene in katere napačne in zgrešene (Musek 1994).

5 EMPIRIČNI DEL

5.1 NAMEN EMPIRIČNE RAZISKAVE

Namen empiričnega dela naloge je ugotoviti, če je poštenost značilna za slovenski narod ali je poštenost zgolj avtostereotip, torej ali vsebuje kaj resnice in predstavlja značajsko lastnost slovenskega naroda. Hkrati nas zanima, ali na poštenost vplivajo različni dejavniki kot so zaupanje (zaupanje v institucije in zaupanje na osebni ravni), stopnja izobrazbe, starost in okolje, v katerem posamezniki živijo. Nadalje želimo ugotoviti, ali je slovenski narod odprti narod. Na tem mestu izhajamo iz heterostereotipa o odprtosti slovenskega naroda.

5.2 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

1. Ali je avtostereotip o poštenosti slovenskega naroda nacionalna značajska lastnost slovenskega naroda?
2. Ali je heterostereotip o odprtosti slovenskega naroda nacionalna značajska lastnost slovenskega naroda?
3. Ali se avtostereotipi in heterostereotipi ujemajo z nacionalnimi značajskimi lastnostmi slovenskega naroda?

Delovne hipoteze:

H1: Ljudje, ki bolj zaupajo ljudem, so bolj pošteni.

H2: Ljudje, ki bolj zaupajo v institucije, so bolj pošteni.

H3: Ljudje z nižjo izobrazbo so bolj pošteni.

H4: Starejši ljudje so bolj pošteni.

H5: Ljudje, ki živijo v ruralnem okolju so bolj pošteni.

5.3 OPIS PODATKOV

Podatki, ki smo jih uporabili v pričujoči analizi sekundarne narave, so plod dolgoletnega longitudinalnega preučevanja slovenskega javnega mnenja, ki se sistematično izvaja že od leta 1968 na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (CJMMK). S tem projektom je center vključen v mednarodne komparativne programe kot so na primer *European Social Survey*, *International Social Survey Program*, *World Value Survey* in druge. Konkretna analiza je bila izpeljana iz raziskave SJM iz leta 2004 (2004/2), izvedena na reprezentativnem vzorcu (N=2233) oseb, starejših od 15 let, s stalnim prebivališčem v

Republiki Sloveniji. Izključeni so institucionalizirani prebivalci kot so dijaki in študentje v domovih, osebe na služenju vojaškega roka, osebe na zdravljenju v bolnišnicah in drugi, ki ne živijo na svojem stalnem naslovu. Raziskava je bila narejena na sistematičnem naključnem vzorcu državljanov Republike Slovenije, kjer so za vzorčni okvir uporabili Centralni register prebivalcev Slovenije. Raziskavo so izvajali z metodo osebnega intervjuja, kjer je bil vprašalnik sestavljen iz večine vprašanj zaprtega tipa.

5.4 REZULTATI OBDELAVE PODATKOV IN INTERPRETACIJA

S pomočjo statističnega programa SPSS smo naprej analizirali in interpretirali podatke glede poštenosti slovenskega naroda, kjer smo izvedli tako univariatno analizo odvisne in neodvisnih spremenljivk, kot tudi bivariatno analizo. Nadalje pa smo glede odprtosti slovenskega naroda izvedli le univariatno analizo izbranih indikatorjev, ker nas zanima zlasti frekvenčna porazdelitev spremenljivk. Med analizo smo sproti potrjevali in zavračali delovne hipoteze.

5.4.1 POŠTENOST

Za merjenje poštenosti smo si izbrali štiri različna vprašanja, ki se nanašajo na konkretne situacije. Na ta način bomo posredno ugotavljali poštenost slovenskega naroda na splošno.

Kako pogosto, če sploh, ste v preteklih petih letih storili kaj od naštetega? Torej, kako pogosto ste...

- a. Obdržali drobiž od prodajalke ali natakarja, čeprav ste vedeli, da ste dobili vrnjeno preveč?*
- b. Plačali z gotovino brez računa, da bi se tako izognili plačilu DDV ali drugih davkov?*
- c. Ponudili protiuslugo ali podkupnino javnemu uslužbencu za njegovo storitev?*
- d. V vlogi za državna nadomestila kot npr. socialno zavarovanje in podobno, navedli višje zahteve kot so vam pripadali?*

Pri vsakem vprašanju so anketiranci izbirali med osmimi različnimi možnimi odgovori, in sicer; 1 *nikoli*, 2 *enkrat*, 3 *dvakrat* 4 *3-4 krat*, 5 *5 krat ali več*, 6 *nima izkušenj*, 7 *odklonil* in 8 *ne vem*. Zaradi lažje nadaljnje obdelave podatkov smo s pomočjo stavka recode pri vsakem vprašanju posebej označili odgovore 6 *nima izkušenj*, 7 *odklonil* in 8 *ne vem* kot manjkajoče vrednosti, ostale odgovore pa smo razdelili v tri razrede. V prvi skupini ostajajo tisti, ki so izbrali odgovor *nikoli*, v drugo skupino, 1-4 krat, smo združili odgovore *enkrat*, *dvakrat* in *3-4krat*, v tretjo skupino, 5 krat ali več, pa smo uvrstili tiste, ki so *5 krat ali več* storili določeno

dejanje. Izbrane rekodirane spremenljivke (kot tudi nadaljnje spremenljivke) smo analizirali s pomočjo podprograma frequencies, ki je primeren za opisno statistično analizo in ki »predvsem izračuna in oblikuje tabelo frekvenc, strukturnih odstotkov in njihovo kumulativo ter izriše razne oblike grafičnih prikazov frekvenčnih porazdelitev« (Kropivnik 2006, 20).

Zaradi nadaljnjega proučevanja poštenosti smo s pomočjo stavka count sešteli pri vseh štirih novih spremenljivkah, pošten1, pošten2, pošten3 in pošten4, vrednost 1 *nikoli*, novo dobljeno spremenljivko pa smo poimenovali POŠTEN. Tabela 5.1 prikazuje deleže anketirancev, ki so se pri vprašanjih izrekli z odgovorom *nikoli*. 58,5% vseh anketirancev ni nikoli storilo nobenega od možnih dejanj, 28,2% se jih je pri treh vprašanjih izreklo, da nikoli niso storili nobenega od dejanj, 9,2% pri dveh, 2% pri enem in 2% je takšnih, ki so se izrekli z drugimi možnimi odgovori.

Tabela 5.1: Deleži anketirancev, ki so na vprašanja odgovarjali z odgovorom *nikoli*

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	29	2,0	2,0	2,0
1	29	2,0	2,0	4,0
2	133	9,2	9,2	13,2
3	407	28,2	28,2	41,5
4	844	58,5	58,5	100,0
Total	1442	100,0	100,0	

Nadalje smo spremenljivko POŠTEN rekodirali v tri skupine (glej Tabelo 5.2). V prvo skupino smo uvrstili tiste, ki so na vsa vprašanja odgovorili z *nikoli* in tako predstavljajo delež anketirancev (58,5%), ki so popolnoma pošteni. Nasprotni pol predstavlja delež anketirancev, ki so na vsa vprašanja odgovorili drugače kot nikoli. To skupino predstavlja zgolj 2% anketirancev, ki so popolnoma nepošteni. Vse ostale anketirance pa smo uvrstili v skupino redko pošteni², katerih delež je 39,5%.

² Oznaka »redko pošteni« se jasno nanaša tudi na redko nepoštenost, ampak te kategorije nismo posebej obravnavali, saj je za našo interpretacijo pomembna zlasti dihotomija popolna poštenost-popolna nepoštenost. Odločitev za tovrstno rigorozno osredotočenost na dihotomno proučevanje poštenosti gre tudi zaradi zaznane znatne razlike v deležih popolne poštenosti in popolne nepoštenosti, čeprav se zavedamo dejstva, da narava vprašanja nedvomno pogojuje določeno mero družbeno zaželenega odgovarjanja.

Tabela 5.2: (Ne)poštenost anketirancev

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 popolnoma poštene	844	58,5	58,5	58,5
	2 redko poštene	569	39,5	39,5	98,0
	3 popolnoma nepoštene	29	2,0	2,0	100,0
	Total	1442	100,0	100,0	

Spremenljivko zaupanje smo posebej razdelili v zaupanje v ljudi ter zaupanje v institucije. Za indikator zaupanja v ljudi smo si izbrali vprašanje *Če govorimo na splošno, ali bi rekli, da večini ljudi lahko zaupamo, ali menite, da je treba biti z ljudmi zelo previden?*. Vrednost 0 pomeni *biti zelo previden*, vrednost 10 pa, *da lahko večini zaupamo*. Spremenljivko smo rekodirali v tri skupine. Vrednosti od 0 do 3 predstavljajo skupino anketirancev, ki menijo, da je potrebno biti z ljudmi zelo previden, vrednosti od 4 do 6 predstavljajo delež anketirancev, ki menijo, niti da je potrebno biti z ljudmi zelo previden, niti da lahko večini zaupamo. Tretjo skupino pa predstavljajo tisti anketiranci, ki menijo, da lahko večini ljudi zaupamo. Iz Tabele 5.3 je razvidno, da je samo 20% anketirancev mnenja, da večini ljudi lahko zaupajo, več kot enkrat več (41,6%) pa jih meni, da je potrebno biti z ljudmi zelo previden.

Tabela 5.3: (Ne)zaupanje v ljudi

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 biti zelo previden	598	41,5	41,6	41,6
	2 niti, niti	551	38,2	38,3	80,0
	3 lahko večini zaupamo	288	20,0	20,0	100,0
	Total	1437	99,7	100,0	
Missing	System	5	,3		
	Total	1442	100,0		

Za merjenje zaupanja v institucije smo si izbrali državni zbor, pravni sistem, policijo, politike in politične stranke. Anketiranci so s pomočjo lestvice od 0 do 10 ocenili, koliko osebno zaupajo vsaki od institucij. Vrednost 0 pomeni, da instituciji sploh ne zaupajo, vrednost 10 pa pomeni, da instituciji povsem zaupajo. Čeprav bi bilo bolj smiselno uporabiti podatke iz novejših raziskave, ker se je zamenjal politični vrh, pa zaradi konsistentne analize uporabljamo podatke iz raziskave iz leta 2004, poleg tega pa longitudinalni podatki izkazujejo tudi, da je nezaupanje ljudi v ključne institucije pravzaprav stalnica. Za analizo pa je ključnega pomena tudi, da se uporabijo podatki iz iste raziskave na istem vzorcu, saj nam je le tako omogočeno, da preverimo povezanost med različnimi spremenljivkami.

Vsako spremenljivko smo posebej rekodirali v tri razrede. Vrednosti od 0 do 3 tvorijo prvo skupino anketirancev, ki sploh ne zaupajo instituciji, vrednosti od 4 do 6 tvorijo skupino anketirancev, ki niti ne zaupajo, niti zaupajo, vrednosti od 7 do 10 pa tvorijo tretjo skupino anketirancev, ki instituciji povsem zaupajo.

Zaradi nadaljnje analize podatkov smo s pomočjo stavka count prešteli tiste rekodirane vrednosti izbranih petih spremenljivk, ki predstavljajo anketirance, ki povsem zaupajo tem izbranim institucijam. Novo spremenljivko smo poimenovali zaupanje, vrednosti pa prikazuje Tabela 5.4. 62,6% anketirancev je takšnih, ki nobeni od institucij povsem ne zaupajo in so se opredelili drugače. Le 2,3% predstavlja delež anketirancev, ki so pri vsaki od izbranih institucij odgovorili, da instituciji povsem zaupajo.

Tabela 5.4: Deleži anketirancev, ki institucijam povsem zaupajo

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	903	62,6	62,6	62,6
1	280	19,4	19,4	82,0
2	126	8,7	8,7	90,8
3	73	5,1	5,1	95,8
4	27	1,9	1,9	97,7
5	33	2,3	2,3	100,0
Total	1442	100,0	100,0	

Nazadnje smo spremenljivko zaupanje rekodirali v pet skupin tako, da smo dobili pet stopenjsko lestvico, ki prikazuje zaupanje v institucije (glej Tabelo 5.5). Zgolj 2,3% je delež anketirancev, ki povsem zaupajo v institucije, 1,9% anketirancev institucijam zaupa, 13,8% anketirancev niti zaupa, niti ne zaupa v institucije, 19,4% anketirancev v institucije ne zaupa in največji delež je tistih anketirancev, ki v institucije sploh ne zaupa. Teh je kar 62,6%.

Tabela 5.5: (Ne)zaupanje v institucije

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 povsem zaupam	33	2,3	2,3	2,3
2 zaupam	27	1,9	1,9	4,2
3 niti,niti	199	13,8	13,8	18,0
4 ne zaupam	280	19,4	19,4	37,4
5 sploh ne zaupam	903	62,6	62,6	100,0
Total	1442	100,0	100,0	

Anketiranci so ob vprašanju o njihovi izobrazbi dobili na voljo sedem različnih stopenj. Te podatke smo rekodirali v tri različne skupine, saj lahko le tako dobimo jasnejši vpogled v

izobrazbeno strukturo danega vzorca. Izločili smo odgovor *ne vem*. V prvo skupino smo združili *nedokončano* in *dokončano osnovno šolsko izobrazbo*, kar predstavlja odstotek anketirancev z zelo nizko izobrazbo in na drugi strani *visoko šolo ali fakulteto* ter *magisterij, doktorat* v tretjo skupino, ki predstavlja odstotek najbolj izobraženih ljudi zajetih v tej anketi. V srednjo skupino pa smo uvrstili anketirance z *2 ali 3-letna poklicna šola, splošna gimnazija, poklicna gimnazija, štiriletna strokovna šola* in *2-letna višja (strokovna) šola*, kar predstavlja srednje izobražen razred ljudi. Iz Tabele 5.6 je razvidno, da se v danem vzorcu nahaja razmeroma velik odstotek zelo nizko izobraženih ljudi ter dve tretjini manjši delež izredno visoko izobraženih. Razumljiv je širok razred srednje izobraženosti, saj največ ljudi doseže prav ta nivo izobrazbe.

Tabela 5.6: Izobrazba

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 nizko izobraženi	437	30,3	30,4	30,4
	2 srednje izobraženi	853	59,2	59,3	89,6
	3 visoko izobraženi	149	10,3	10,4	100,0
	Total	1439	99,8	100,0	
Missing	System	3	,2		
Total		1442	100,0		

Tabela 5.7 prikazuje starost anketirancev. Najprej smo izračunali s pomočjo stavka `compute` iz letnic rojstev anketirancev njihovo starost, nato pa smo anketirance rekodirali in razdelili v starostne razrede. Novo spremenljivko smo poimenovali `STAROSTNE_SKUPINE`. Iz Tabele 5.7 je razvidno, da predstavlja največji delež anketirancev starostna skupina med 31 in 45 let, pa vendar je potrebno poudariti, da med zadnjimi tremi starostnimi razredi ni velikih razhajanj v deležih. Posebej izstopa starostna skupina do 18 let, ki predstavlja le 7,5% vseh anketirancev. Starostna skupina od 19 do 30 let pa predstavlja 19,2% vseh anketirancev.

Tabela 5.7: Starostne skupine

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 do 18 let	107	7,4	7,5	7,5
	2 19 do 30 let	274	19,0	19,2	26,7
	3 31 do 45 let	363	25,2	25,5	52,2
	4 46 do 60 let	327	22,7	22,9	75,1
	5 61 let in več	355	24,6	24,9	100,0
	Total	1426	98,9	100,0	
Missing	System	16	1,1		
Total		1442	100,0		

Na vprašanje *Kje živite?,Kako bi opisali območje, na katerem živite?* so imeli anketiranci na voljo pet različnih odgovorov, in sicer 1 *veliko mesto*, 2 *predmestje ali obrobje velikega mesta*, 3 *manjše mesto*, 4 *vas*, in 5 *kmetija ali hiša na deželi*. Ker nas zanima zgolj distinkcija ruralno/urbano okolje, smo spremenljivko rekodirali v dve idealno-tipski skupini. Prve tri odgovore smo združili v skupino urbano okolje, *vas* in *kmetija ali hiša na deželi* pa smo uvrstili v ruralno okolje. Iz Tabele 5.8 je razvidno, da 53,9% anketirancev živi v ruralnem okolju.

Tabela 5.8: Okolje bivanja

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 urbano okolje	662	45,9	46,1	46,1
	2 ruralno okolje	774	53,7	53,9	100,0
	Total	1436	99,6	100,0	
Missing	System	6	,4		
Total		1442	100,0		

Bivariatne metode se uporabljajo za proučevanje povezanosti med spremenljivkama, z njimi proučujemo povezanost na vzorcu, nadalje glede na povezanost proučujemo možnost posploševanja iz vzorca na populacijo ter kakšna je povezanost oziroma kako spremenljivki vplivata druga na drugo in kako močan je ta vpliv. Ker je uporaba bivariatne metode odvisna od tipa spremenljivk smo za preverjanje povezanosti odvisne in neodvisnih spremenljivk uporabili podprogram crosstabs, ki izračuna tabele dvo- ali večrazsežne frekvenčne porazdelitve, te kontingenčne tabele in statistike pa nam omogočajo sklepanje o povezanosti spremenljivk (Kropivnik in drugi 2006).

Izmed tistih, ki menijo, da je potrebno biti z ljudmi zelo previden, jih je 65,6% popolnoma poštenih. Med tistimi, ki so odgovorili, da ljudem niti zaupajo, niti ne zaupajo, predstavlja delež popolnoma poštenih 54,6%,in med tistimi, ki večini ljudi zaupajo, je 52,1% popolnoma poštenih (glej Tabela 5.9). Grafični prikaz tabele prikazuje Grafikon 5.1.

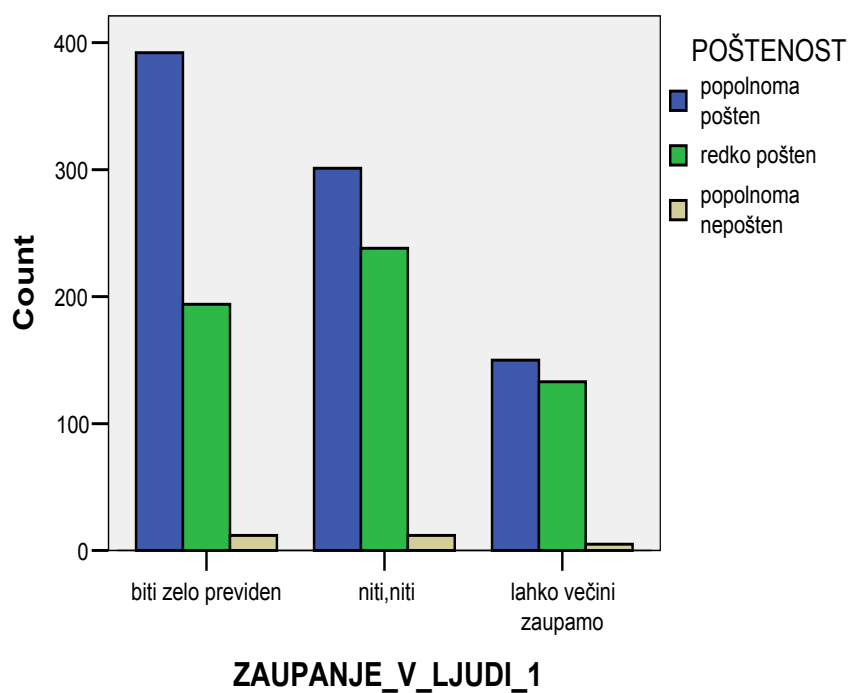
Tabela 5.9: (Ne)poštenost glede na (ne)zaupanje v ljudi

ZAUPANJE_V_LJUDI_1 * POŠTENOST Crosstabulation

		POŠTENOST			Total
		1 popolnoma pošten	2 redko pošten	3 popolnoma nepošten	
ZAUPANJE_V_LJUDI_1	1 biti zelo previden	Count % within ZAUPANJE_V_LJUDI_1 392 65,6%	194 32,4%	12 2,0%	598 100,0%
	2 niti,niti	Count % within ZAUPANJE_V_LJUDI_1 301 54,6%	238 43,2%	12 2,2%	551 100,0%
	3 lahko večini zaupamo	Count % within ZAUPANJE_V_LJUDI_1 150 52,1%	133 46,2%	5 1,7%	288 100,0%
Total		Count % within ZAUPANJE_V_LJUDI_1 843 58,7%	565 39,3%	29 2,0%	1437 100,0%

Grafikon 5.1: (Ne)poštenost glede na (ne)zaupanje v ljudi

Bar Chart

Ker ima 0% celic pričakovano frekvenco manj kot 5% (glej Tabelo 5.10, opomba a), so izpolnjene predpostavke χ^2 testa, kar pomeni, da povezanost na populaciji obstaja (razlike so

statistično značilne). Vrednost Spearmanovega koeficienta je 0,112 (glej Tabelo 5.11), kar pomeni, da obstaja med spremenljivkama šibka pozitivna povezanost. Tako lahko sklepamo iz vzorca na populacijo, da je med tistimi, ki ljudem ne zaupajo in menijo, da je potrebno biti z ljudmi previden, največ popolnoma poštenih. Na podlagi ugotovljenega zavračamo zastavljeno delovno hipotezo, ker smo predpostavljali ravno nasprotno, in sicer, da ljudje, ki bolj zaupajo ljudem, so bolj poštene. Domnevo smo osnovali na podlagi avtostereotipa o poštenost, torej, če slovenski narod zase meni, da je pošten, potem bi bilo smiselno pričakovati višjo stopnjo zaupanja ljudem, zato nas rezultati analize presenečajo.

Tabela 5.10: Hi-kvadrat testi

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,423 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	21,578	4	,000
Linear-by-Linear Association	15,053	1	,000
N of Valid Cases	1437		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,81.

Tabela 5.11: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti

Symmetric Measures					
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,122			,000
	Cramer's V	,086			,000
Interval by Interval	Pearson's R	,102	,026	3,899	,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,112	,026	4,283	,000 ^c
N of Valid Cases		1437			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Z univariatno analizo zaupanja ljudi v institucije smo ugotovili, da večina anketirancev sploh ne zaupa nobeni od institucij, vendar pa kljub zaupanju oziroma nezaupanju v institucije večji delež anketirancev ravna popolnoma pošteno, kot je razvidno iz Tabele 5.12. 58,0% anketirancev, ki sploh ne zaupa v institucije je popolnoma poštenih, 57,1% tistih, ki institucijam ne zaupajo, je popolnoma poštenih, 60,3% pa je delež anketirancev, ki niti ne zaupajo institucijam, niti zaupajo institucijam in so popolnoma poštene.

Tabela 5.12: (Ne)poštenost glede na (ne)zaupanje v institucije

ZAUPANJE_V_INSTITUCIJE * POŠTENOST Crosstabulation				POŠTENOST			Total
				1 popolnoma pošten	2 redko pošten	3 popolnoma nepošten	
ZAUPANJE_V_ INSTITUCIJE	1 povsem zaupam	Count % within ZAUPANJE_ V_ INSTITUCIJE		21 63,6%	12 36,4%	0 ,0%	33 100,0%
	2 zaupam	Count % within ZAUPANJE_ V_ INSTITUCIJE		19 70,4%	8 29,6%	0 ,0%	27 100,0%
	3 niti,niti	Count % within ZAUPANJE_ V_ INSTITUCIJE		120 60,3%	78 39,2%	1 ,5%	199 100,0%
	4 ne zaupam	Count % within ZAUPANJE_ V_ INSTITUCIJE		160 57,1%	115 41,1%	5 1,8%	280 100,0%
	5 sploh ne zaupam	Count % within ZAUPANJE_ V_ INSTITUCIJE		524 58,0%	356 39,4%	23 2,5%	903 100,0%
Total			Count % within ZAUPANJE_ V_ INSTITUCIJE	844 58,5%	569 39,5%	29 2,0%	1442 100,0%

Ker imajo tri celice pričakovano frekvenco manj kot 5 (to je 0,54) je χ^2 test nezanesljiv (glej Tabela 5.13, opomba a). Zaradi tega je nadaljnja interpretacija nesmiselna, kajti v takšnih primerih »[n]e vemo, kako bi se razporedile frekvence v celicah kontingenčne tabele, če bi, na primer, imeli večji vzorec in kakšna bi bila, posledično, vrednost hi-kvadrat statistike« (Kropivnik in drugi 2006, 37). Prav tako je vrednost signifikance oziroma stopnje značilnosti 0,561, kar pomeni, da bi bilo tveganje pri zavračanju ničelne hipoteze kar 56%. Zato zavračamo postavljeno hipotezo in sprejemamo ničelno, ki predpostavlja, da povezanost med spremenljivkama ni statistično značilna.

Tabela 5.13: Hi-kvadrat testi

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,780 ^a	8	,561
Likelihood Ratio	8,885	8	,352
Linear-by-Linear Association	2,494	1	,114
N of Valid Cases	1442		

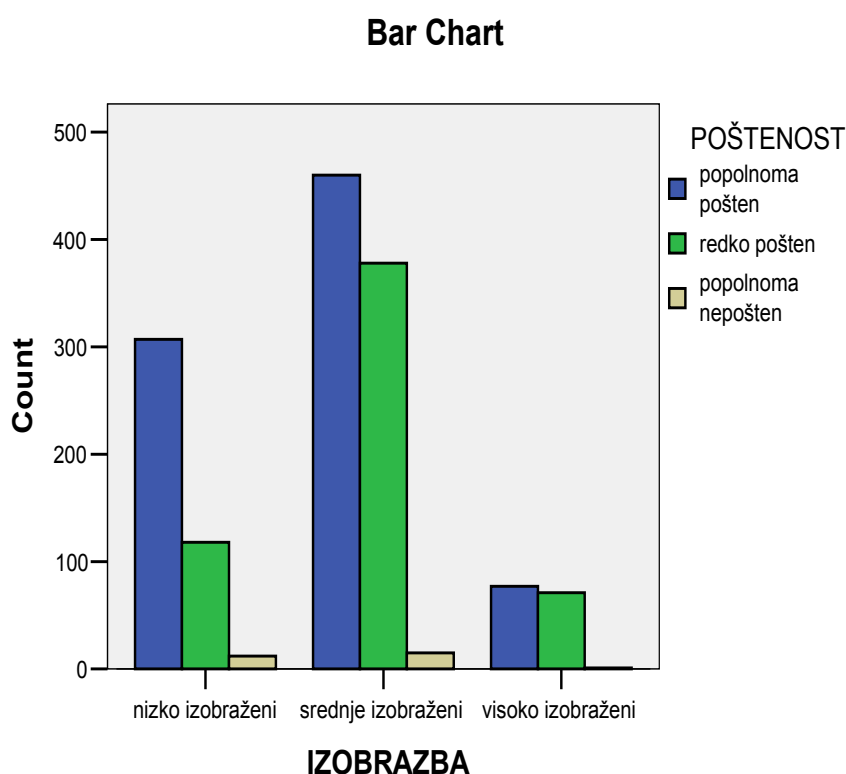
a. 3 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,54.

Iz Tabele 5.14 je razvidno, da je med nizko izobraženimi največji delež popolnoma poštenih anketirancev, teh je 70,3%. 53,9% in 51,7% pa sta deleža srednje in visoko izobraženih, ki so popolnoma poštene. Relativno visoka sta deleža srednje in visoko izobraženih, ki spadajo v skupino redko poštenih anketirancev, kar pomeni, da se z višanjem stopnje izobrazbe niža tudi poštenost anketirancev.

Tabela 5.14: (Ne)poštenost glede na izobrazbo

IZOBRAZBA * POŠTENOST Crosstabulation						
			POŠTENOST			Total
			1 popolnoma pošten	2 redko pošten	3 popolnoma nepošten	
IZOBRAZBA	1 nizko izobraženi	Count	307	118	12	437
		% within IZOBRAZBA	70,3%	27,0%	2,7%	100,0%
	2 srednje izobraženi	Count	460	378	15	853
		% within IZOBRAZBA	53,9%	44,3%	1,8%	100,0%
	3 visoko izobraženi	Count	77	71	1	149
		% within IZOBRAZBA	51,7%	47,7%	,7%	100,0%
Total	Count	844	567	28	1439	
	% within IZOBRAZBA	58,7%	39,4%	1,9%	100,0%	

Grafikon 5.2: (Ne)poštenost glede na izobrazbo

Kljub temu, da Tabela 5.15 ponovno prikazuje, da χ^2 test ni zanesljiv, ker je v eni celici pričakovana frekvenca manj kot 5 (to je 2,90) pa je vrednost signifikance 0,000, kar pomeni, da

povezanost med spremenljivkama na vzorcu obstaja. Ker se kljub rekodiranju spremenljivk nismo popolnoma izognili celicam s pričakovano frekvenco manj kot 5, smo se odločili za znižanje kriterija za sklepanje na populacijo. Nov kriterij, ki ga bomo upoštevali (tudi v nadaljevanju pri podobnih primerih) je, da mora biti minimalna pričakovana frekvenca vsaj 1, število celic s frekvenco manjšo od 5 pa manj kot 20%. Vrednost Spearmanovega koeficienta (glej Tabela 5.16) je 0,139, kar pomeni da sta spremenljivki šibko pozitivno povezani. Na podlagi novih kriterijev in vrednosti signifikance, lahko iz vzorca posplošimo na populacijo in potrdimo zastavljeno hipotezo. Glede na ugotovljeno lahko sklenemo, da stopnja izobrazbe vpliva na poštenost ljudi in da je večje število tistih, ki dosegajo nižjo izobrazbo, poštenih.

Tabela 5.15: Hi-kvadrat testi

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	42,192 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	43,770	4	,000
Linear-by-Linear Association	20,621	1	,000
N of Valid Cases	1439		

a. 1 cells (11,1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,90.

Tabela 5.16: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti

Symmetric Measures					
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,171			,000
	Cramer's V	,121			,000
Interval by Interval	Pearson's R	,120	,026	4,572	,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,139	,026	5,302	,000 ^c
N of Valid Cases		1439			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

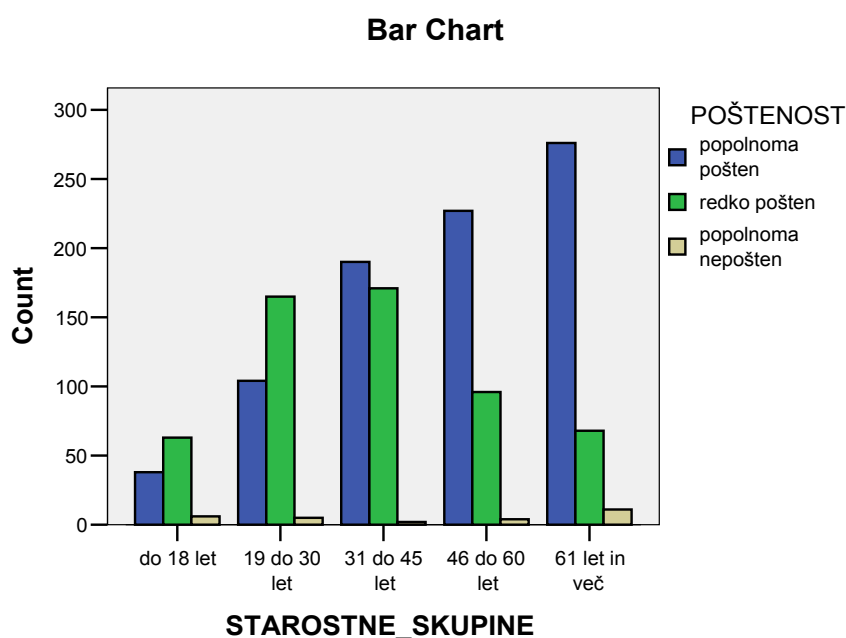
c. Based on normal approximation.

Iz Tabele 5.17 je razvidno, da je med anketiranci, starimi med 61 let in več, največji delež popolnoma poštenih, to je 77,7%. V starostni skupini med 46 in 60 let, je prav tako največji delež popolnoma poštenih, to je 69,4% in v starostni skupini med 31 do 45 let je tudi največji delež popolnoma poštenih. Razvidno je, da se z višanjem starosti viša tudi poštenost.

Tabela 5.17: (Ne)poštenost glede na starost

STAROSTNE_SKUPINE * POŠTENOST Crosstabulation				POŠTENOST			Total
				1 popolnoma pošten	2 redko pošten	3 popolnoma nepošten	
STAROSTNE_SKUPINE	1 do 18 let	Count		38	63	6	107
		% within STAROSTNE_SKUPINE		35,5%	58,9%	5,6%	100,0%
	2 19 do 30 let	Count		104	165	5	274
		% within STAROSTNE_SKUPINE		38,0%	60,2%	1,8%	100,0%
	3 31 do 45 let	Count		190	171	2	363
		% within STAROSTNE_SKUPINE		52,3%	47,1%	,6%	100,0%
	4 46 do 60 let	Count		227	96	4	327
		% within STAROSTNE_SKUPINE		69,4%	29,4%	1,2%	100,0%
	5 61 let in več	Count		276	68	11	355
		% within STAROSTNE_SKUPINE		77,7%	19,2%	3,1%	100,0%
Total		Count		835	563	28	1426
		% within STAROSTNE_SKUPINE		58,6%	39,5%	2,0%	100,0%

Grafikon 5.3: (Ne)poštenost glede na starost

Ob upoštevanju novih kriterijev lahko iz Tabele 5.18 razberemo, da sta spremenljivki povezani, ker je vrednost signifikance 0,000, zato lahko sklepamo iz vzorca na populacijo. Vrednost Spearmanovega koeficienta je -0,309 (glej Tabelo 5.19), kar pomeni, da sta

spremenljivki negativno šibko povezani. Na podlagi ugotovljenega, potrjujemo zastavljeno hipotezo, da so starejši ljudje bolj pošteni.

Tabela 5.18: Hi-kvadrat testi

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	166,092 ^a	8	,000
Likelihood Ratio	170,789	8	,000
Linear-by-Linear Association	122,278	1	,000
N of Valid Cases	1426		

a. 1 cells (6,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,10.

Tabela 5.19: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti

Symmetric Measures					
		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,341			,000
	Cramer's V	,241			,000
Interval by Interval	Pearson's R	-,293	,027	-11,561	,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-,309	,025	-12,281	,000 ^c
N of Valid Cases		1426			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

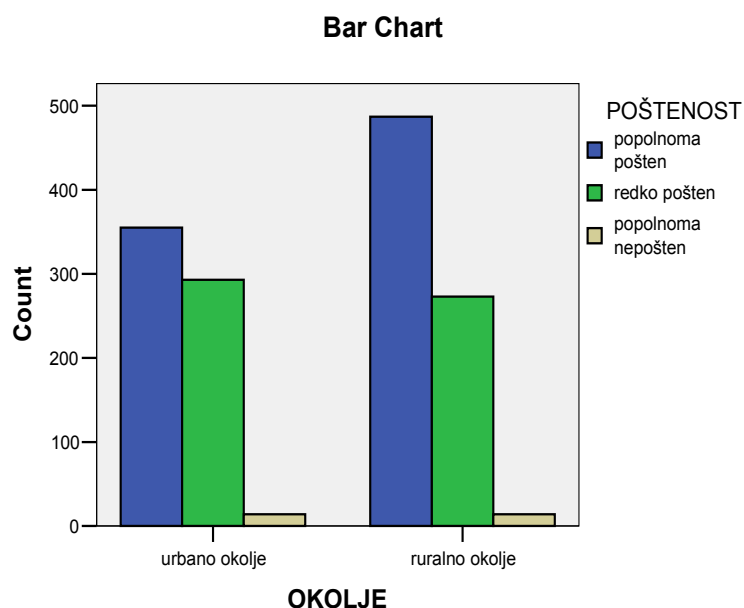
c. Based on normal approximation.

Iz Tabele 5.20 je razvidno, da je višji delež anketirancev, ki živijo v ruralnem okolju in prav tako predstavljajo večji delež popolnoma poštenih anketirancev (62,9%) v primerjavi z anketiranci iz urbanega okolja (53,6%).

Tabela 5.20: (Ne)poštenost glede na okolje bivanja

OKOLJE * POŠTENOST Crosstabulation						
			POŠTENOST			Total
			1 popolnoma pošten	2 redko pošten	3 popolnoma nepošten	
OKOLJE	1 urbano okolje	Count	355	293	14	662
		% within OKOLJE	53,6%	44,3%	2,1%	100,0%
	2 ruralno okolje	Count	487	273	14	774
		% within OKOLJE	62,9%	35,3%	1,8%	100,0%
Total		Count	842	566	28	1436
		% within OKOLJE	58,6%	39,4%	1,9%	100,0%

Grafikon 5.4: (Ne)poštenost glede na okolje bivanja

Kot je razvidno iz Tabele 5.21 so izpolnjene predpostavke χ^2 testa, ker ima 0% celic pričakovano frekvenco manj kot 5%, torej povezanost na populaciji obstaja. Ker ugotavljamo povezanost med nominalno in ordinalno spremenljivko smo upoštevali vrednost Cramerjevega koeficienta (glej Tabela 5.22), ki je 0.094, kar pomeni, da sta spremenljivki šibko povezani. Na podlagi ugotovljenega lahko potrjujemo zastavljeno hipotezo, in sicer, da so ljudje, ki živijo v ruralnem okolju, v primerjavi z ljudmi iz urbanega okolja, bolj poštene.

Tabela 5.21: Hi-kvadrat testi

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,742 ^a	2	,002
Likelihood Ratio	12,742	2	,002
Linear-by-Linear Association	11,551	1	,001
N of Valid Cases	1436		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12,91.

Tabela 5.22: Vrednosti različnih koeficientov povezanosti

Symmetric Measures		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,094			,002
	Cramer's V	,094			,002
Interval by Interval	Pearson's R	-,090	,026	-3,411	,001 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-,093	,026	-3,534	,000 ^c
N of Valid Cases		1436			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

5.4.2 ODPRTOST

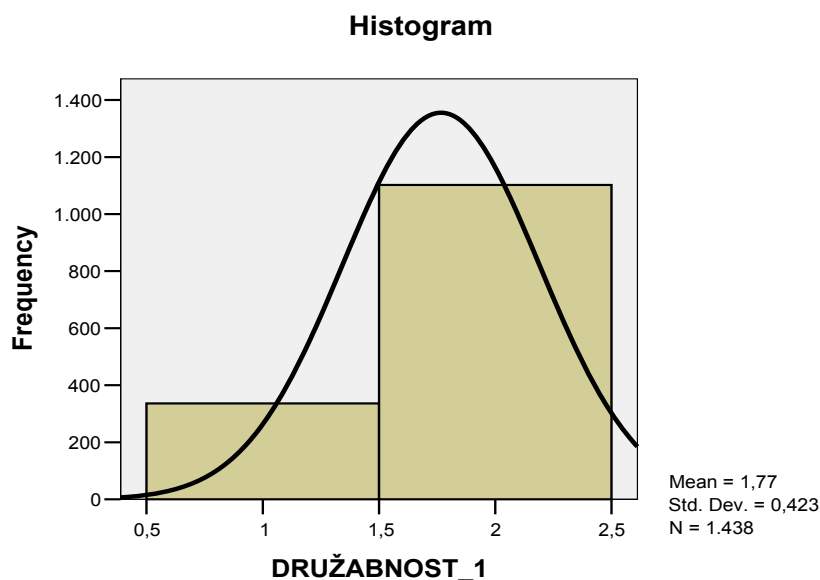
Za proučevanje odprtosti smo po zgledu poddimenzij (glej poglavje 4.2) in vprašanj iz SJM 2004/2 sestavili indeks indikatorjev, za katere menimo, da bodo v zadostni meri pokazali odprtost oziroma zaprtost slovenskega naroda. Indikatorje odprtosti – družabnost, avanturizem, svoboda in izvirnost – smo prav tako analizirali s pomočjo podprograma frequencies.

Za vprašanje *Ocenite, kako pogosto se iz družabnih razlogov dobivate s prijatelji, sorodniki ali kolegi iz dela?* so imeli anketiranci na voljo različne vrednosti, in sicer, 1 *nikoli*, 2 *manj kot enkrat na mesec*, 3 *enkrat na mesec*, 4 *nekajkrat na mesec*, 5 *enkrat na teden*, 6 *večkrat na teden*, 7 *vsak dan* in 8 *ne vem*. Spremenljivko smo rekodirali v dva razreda, pri čemer smo izločili odgovor *ne vem*. Vrednosti od 1 do 3 smo uvrstili v prvi razred, ki predstavlja delež anketirancev, ki so nedružabni, vrednosti od 4 do 7 pa smo uvrstili v razred, ki predstavlja delež anketirancev, ki so družabni. Iz Tabele 5.23 je razvidno, da je 76,6% anketirancev, ki so družabni in le 23,4% anketirancev, ki so nedružabni. Veliko razliko v družabnosti in nedružabnosti nam prikazuje tudi Grafikon 5.5.

Tabela 5.23: (Ne)družabnost

DRUŽABNOST_1		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 nedružabni	336	23,3	23,4	23,4
	2 družabni	1102	76,4	76,6	100,0
	Total	1438	99,7	100,0	
Missing	System	4	,3		
Total		1442	100,0		

Grafikon 5.5: (Ne)družabnost

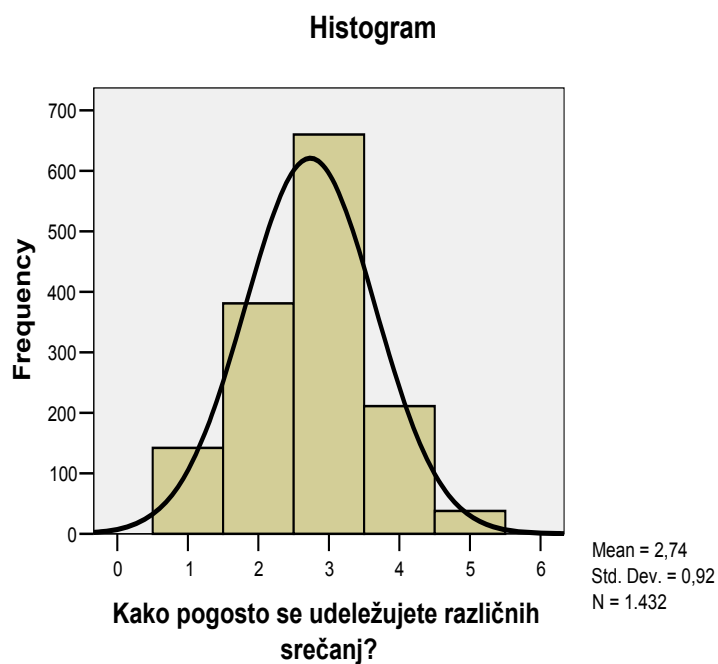

Za naslednji indikator družabnosti smo si izbrali vprašanje *Če se primerjate z drugimi ljudmi vaše starosti, kako pogosto bi zase rekli, da se udeležujete različnih družabnih srečanj?*. Iz Tabele 5.24 je razvidno, da se je 46,1% anketirancev ocenilo, da se v primerjavi z drugimi ljudmi njihove starosti udeležujejo različnih družabnih srečanj približno enako, kar predstavlja največji delež, kot je razvidno tudi iz Grafikona 5.24. 14,7% anketirancev je ocenilo, da se različnih srečanj udeležuje več kot ostali in le 2,7% anketirancev se v primerjavi z drugimi ljudmi njihove starosti udeležuje različnih srečanj precej več kot ostali. Gledano primerjalno, je odstotek vsote tistih, ki se manj in precej manj kot ostali udeležujejo različnih srečanj v primerjavi z drugimi iste starosti, višji kot odstotek vsote tistih, ki se več kot ostali in precej več kot ostali udeležujejo različnih srečanj. Kljub temu, da podatki te tabele v primerjavi z prejšnjo kažejo manjšo stopnjo družabnosti, lahko na osnovi obeh tabel sklenemo, da se splošno kaže tendenca k temu, da je slovenski narod družaben.

Tabela 5.24: Pogostost udeleževanja različnih družabnih srečanj anketirancev v primerjavi z ostalimi ljudmi iste starosti

DRUŽABNOST_2 Kako pogosto se udeležujete različnih srečanj?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 precej manj kot ostali	142	9,8	9,9	9,9
	2 manj kot ostali	381	26,4	26,6	36,5
	3 približno enako	660	45,8	46,1	82,6
	4 vec kot ostali	211	14,6	14,7	97,3
	5 precej vec kot ostali	38	2,6	2,7	100,0
	Total	1432	99,3	100,0	
Missing	8 ne vem	8	,6		
	System	2	,1		
	Total	10	,7		
Total		1442	100,0		

Grafikon 5.6: Pogostost udeleževanja različnih družabnih srečanj anketirancev v primerjavi z ostalimi ljudmi iste starosti

Naslednji indikator odprtosti smo poimenovali avanturizem, navezuje pa se na posameznikovo dovzetnost za novosti, spremembe. Vprašanja, ki smo ju izbrali, sta iz sklopa vprašanj, kjer so se anketiranci opredeljevali glede njihove podobnosti z različnimi opisi različnih tipov ljudi.

Na kratko vam bomo opisali različne ljudi. Prosimo preberite vsakega izmed opisov in v vsaki vrstici obkrožite številko, ki pove, koliko je oseba podobna vam.

- a. Išče pustolovščine in rad(a) tvega. Imeti želi vznemirljivo življenje.*
- b. Rad(a) ima presenečenja in skuša vedno početi kaj novega. Zdi se mu/ji pomembno, da v življenju počne čim več različnih stvari.*

Iz Tabele 5.25 je razvidno, da se je glede podobnosti z opisanimi tipi oseb le 6,5% anketirancev izrazilo, da so osebam, ki želijo imeti vznemirljivo življenje zelo podobni in predstavljajo najmanjši delež vseh anketirancev. 16,1% anketirancev meni, da so takšnemu tipu osebe podobni in 18,3% anketirancev se z ljudmi, ki iščejo pustolovščine in radi tvegajo poistoveti le malo.

Tabela 5.25: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki iščejo pustolovščine in radi tvegajo

AVANTURIZEM_1 Išče pustolovščine in rad tvega

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 zelo podoben	92	6,4	6,5	6,5
	2 podoben	228	15,8	16,1	22,7
	3 malo	258	17,9	18,3	40,9
	4 čisto malo	217	15,0	15,4	56,3
	5 mi ni podoben	448	31,1	31,7	88,0
	6 sploh mi ni	169	11,7	12,0	100,0
	Total	1412	97,9	100,0	
Missing	System	30	2,1		
Total		1442	100,0		

Grafikon 5.7: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki iščejo pustolovščine in radi tvegajo

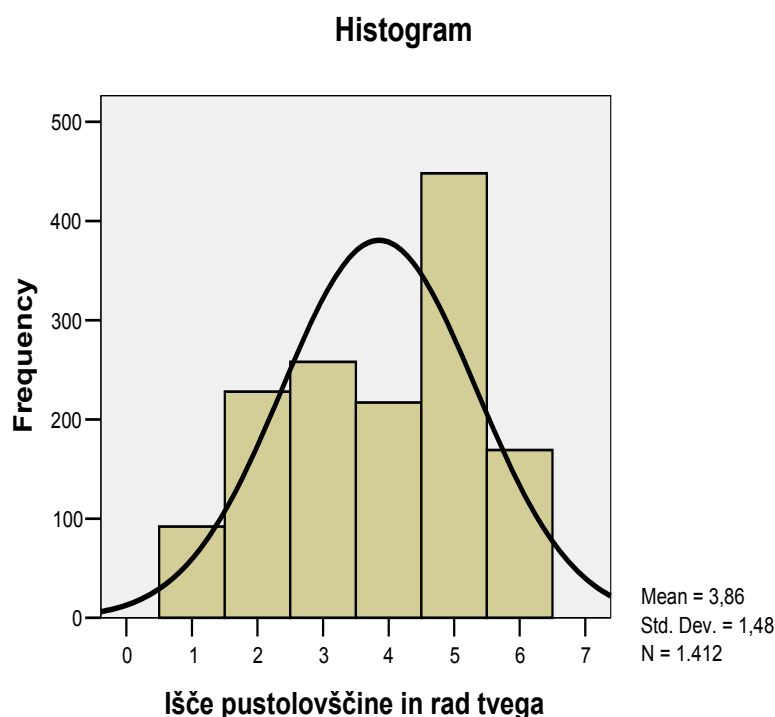

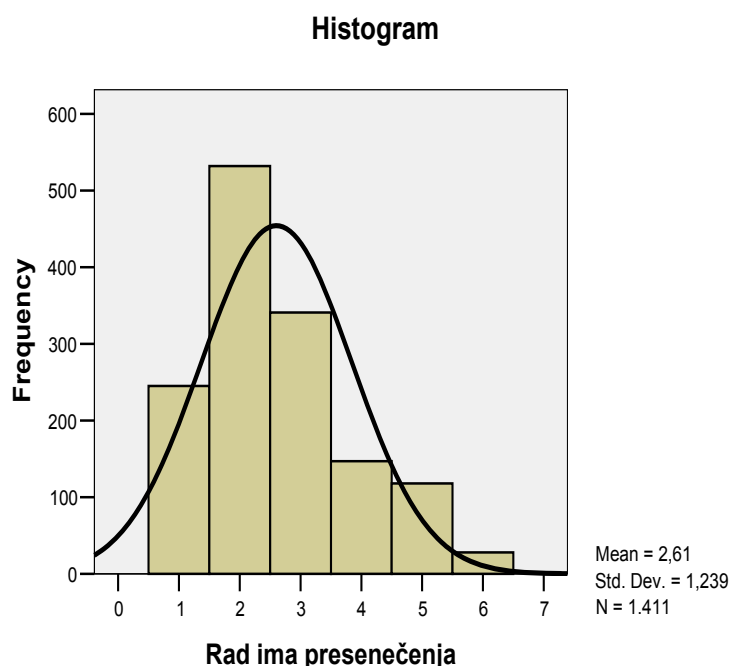
Tabela 5.26 prikazuje frekvenčno porazdelitev in deleže anketirancev glede njihove podobnosti s tipi oseb, ki imajo radi presenečenja, vedno skušajo početi kaj novega in se jim zdi pomembno, da v življenju počnejo čim več različnih stvari. Največji delež anketirancev, to je 37,7%, menijo, da so takšnemu tipu oseb podobni. 17,4% je zelo podobnih takšnim osebam, malo podobnih pa 24,2% anketirancev.

Tabela 5.26: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki imajo radi presenečenja in želijo vedno početi kaj novega

AVANTURIZEM_2 Rad ima presenečenja

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 zelo podoben	245	17,0	17,4	17,4
	2 podoben	532	36,9	37,7	55,1
	3 malo	341	23,6	24,2	79,2
	4 čisto malo	147	10,2	10,4	89,7
	5 mi ni podoben	118	8,2	8,4	98,0
	6 sploh mi ni	28	1,9	2,0	100,0
	Total	1411	97,9	100,0	
Missing	System	31	2,1		
Total		1442	100,0		

Grafikon 5.8: Deleži anketirancev glede na (ne)podobnost s tipi ljudi, ki imajo radi presenečenja in želijo vedno početi kaj novega

Na osnovi obeh spremenljivk ugotavljamo, da slovenski narod je in ni avanturističen. Na osnovi podatkov prve spremenljivke bi lahko izpostavili, da se slovenski narod nagiba k bolj umirjenemu, premišljenemu in monotonemu življenju, po drugi strani pa podatki druge spremenljivke kažejo na željo po novostih, spremembah in tendenco k raznolikosti izkušenj.

Naslednji indikator odprtosti slovenskega naroda smo poimenovali svoboda, kjer se navezujemo na poddimenzijo liberalnost. Vprašanje je prav tako izbrano iz sklopa vprašanj, pri katerih so anketiranci ocenjevali podobnosti na podlagi različnih opisov različnih tipov ljudi.

c. Zanj(o) je pomembno, da sam odloča o tem, kaj počne. Rad(a) je svoboden(a) in neodvisen(a) od drugih.

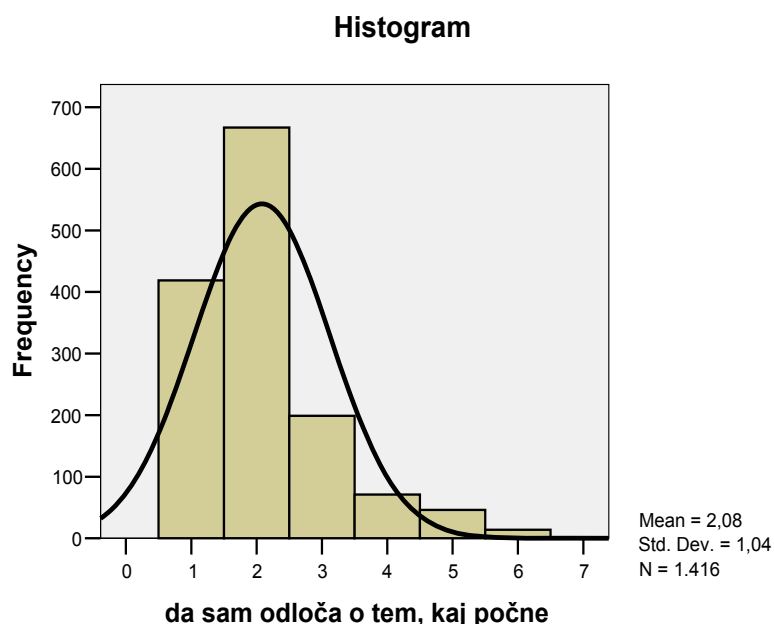
Iz Tabele 5.27 je razvidno, da kar 47,1% anketirancev meni, da so podobni osebam, ki jim je pomembno, da same odločajo o tem, kar počnejo. Rade so svobodne in neodvisne od drugih. 29,6% anketirancev pa meni, da so takšnim osebam zelo podobni. Na podlagi prikazanega ugotavljamo, da je slovenskemu narodu pomembna neodvisnost, lastno odločanje in svoboda kot vrednota.

Tabela 5.27: Svoboda

SVOBODA da sam odloča o tem, kaj počne

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 zelo podoben	419	29,1	29,6	29,6
	2 podoben	667	46,3	47,1	76,7
	3 malo	199	13,8	14,1	90,7
	4 čisto malo	71	4,9	5,0	95,8
	5 mi ni podoben	46	3,2	3,2	99,0
	6 sploh mi ni	14	1,0	1,0	100,0
	Total	1416	98,2	100,0	
Missing	System	26	1,8		
Total		1442	100,0		

Grafikon 5.9: Svoboda

Zadnji indikator odprtosti slovenskega naroda smo poimenovali izvirnost, kjer se navezujemo na poddimenzijo intelekt. Tudi to vprašanje je del sklopa vprašanj, pri katerih so anketiranci ocenjevali podobnosti na podlagi različnih opisov različnih tipov ljudi.

d. Zanj(o) je pomembno, da ima veliko novih zamisli in da je ustvarjalen(a). Stvari rad(a) počne na izviren način.

Iz Tabele 5.28 je razvidno, da izstopajo anketiranci, ki menijo, da so podobni tipu oseb, ki jim je pomembno, da imajo veliko novih zamisli, da so ustvarjalni in da radi počnejo stvari na izviren način. Takšnih anketirancev je 39,2%, 14,5% pa je takšnih, ki menijo, da so temu tipu oseb zelo podobni.

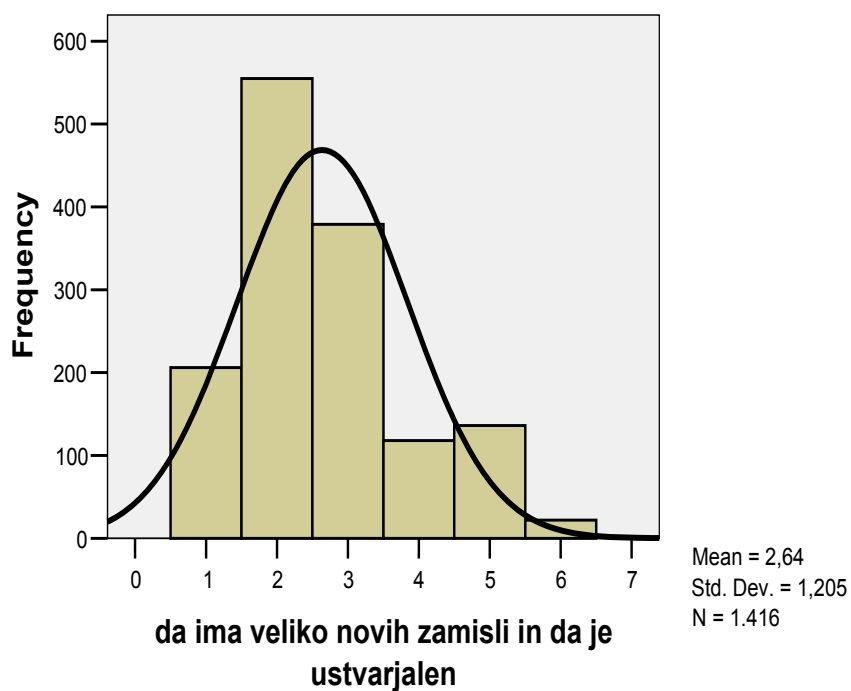
Tabela 5.28: Izvirnost

IZVIRNOST da ima veliko novih zamisli in da je ustvarjalen

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 zelo podoben	206	14,3	14,5	14,5
	2 podoben	555	38,5	39,2	53,7
	3 malo	379	26,3	26,8	80,5
	4 čisto malo	118	8,2	8,3	88,8
	5 mi ni podoben	136	9,4	9,6	98,4
	6 sploh mi ni	22	1,5	1,6	100,0
	Total	1416	98,2	100,0	
Missing	System	26	1,8		
Total		1442	100,0		

Grafikon 5.10: Izvirnost

Histogram

5.4.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA – UGOTOVITVE

V poglavju 5.4 smo z analizo podatkov sproti potrjevali in zavračali delovne hipoteze in ugotovili, da na poštenost vpliva zaupanje v ljudi, stopnja izobrazbe, starost in okolje bivanja. Zavrnili smo le domnevo o vplivu zaupanja v institucije na poštenost. V tem poglavju se osredotočamo le na zastavljena raziskovalna vprašanja, kjer izhajamo iz ugotovitev teoretičnega in empiričnega dela naloge.

1. Ali je avtostereotip o poštenosti slovenskega naroda nacionalna značajska lastnost slovenskega naroda?

V okviru univariatne analize poštenosti, se je 58,5% vseh anketirancev iz danega vzorca opredelilo, da so v situacijah, kot so obdržati preveliko vsoto povrnjenega denarja od prodajalke ali natararja, plačevanje z gotovino brez računa z namenom izogniti se plačilu DDV ali drugih davkov, ponuditi protiuslugo ali podkupnino javnemu uslužbencu za njegovo storitev in navajanje višjih zahtevkov v vlogi za državna nadomestila, ravnali pošteno in nikoli niso storili nobenega od navedenih dejanj. Zgolj 2% anketirancev je v vseh navedenih situacijah ravnalo nepošteno. Na podlagi podatkov lahko sklenemo, da poštenost ni samo avtostereotip o slovenskem narodu, ampak se prav tako kaže kot značajska lastnost slovenskega naroda.

2. Ali je heterostereotip o odprtosti slovenskega naroda nacionalna značajska lastnost slovenskega naroda?

Na osnovi sestavljenega indeksa indikatorjev in izbranih spremenljivk smo ugotovili, da se, prvič, kaže tendenca k višji družabnosti slovenskega naroda, kar smo merili z dvema spremenljivkama. Pri prvi rekodirani spremenljivki je delež družabnih anketirancev relativno znatno večji v primerjavi z nedružabnimi anketiranci, ki je 76,6%. Pri drugi spremenljivki pa predstavlja največji delež, to je 46,1%, anketirancev, ki se v primerjavi z ljudmi njihove starosti udeležujejo različnih družabnih srečanj približno enako. Drugič, slovenski narod je in ni avanturističen, čeprav se kaže tendenca k avanturizmu naroda, kar smo ugotovili skozi analizo dveh izbranih spremenljivk. Na osnovi podatkov prve spremenljivke je vsota deležev tistih anketirancev, ki menijo, da so zelo podobni, podobni in malo podobni osebam, ki iščejo pustolovščine, rade tvegajo in želijo imeti vznemirljivo življenje 40,9%. Na osnovi podatkov druge spremenljivke pa je vsota deležev tistih anketirancev, ki menijo, da so zelo podobni, podobni in malo podobni osebam, ki imajo rade presenečenja, skušajo vedno početi kaj

novega in se jim zdi pomembno, da v življenju počnejo čim več različnih stvari 79,2%. Tretjič, slovenskemu narodu so relativno zelo pomembne samoodločanje, neodvisnost in svoboda, saj je vsota dveh deležev tistih anketirancev, ki menijo, da so zelo podobni in podobni osebam, ki jim je pomembno, da same odločajo o tem, kaj počnejo, so rade svobodne in neodvisne od drugih 76,7%. In četrtič, slovenskemu narodu je relativno zelo pomembna intelektualna kreativnost, ustvarjalnost in izvirnost, saj je vsota deležev tistih anketirancev, ki menijo, da so zelo podobni, podobni in malo podobni osebam, ki jim je pomembno, da imajo veliko novih zamisli, da so ustvarjalne in da rade počnejo stvari na izviren način 80,5%. Na podlagi ugotovitev lahko sklenemo, da je slovenski narod relativno odprt, da je vsebina heterostereotipa o odprtosti resnična in da odprtost lahko označimo kot nacionalno značajsko lastnost slovenskega naroda.

3. Ali se avtostereotipi in heterostereotipi ujemajo z nacionalnimi značajskimi lastnostmi slovenskega naroda?

Musek (1994) je ugotovil, da se avtostereotip o introvertiranosti in nagibanju k depresivnosti slovenskega naroda ne samo potrjuje v različnih znanstvenih raziskavah in ima dejansko osnovo v osebnostnem profilu slovenske populacije, ampak se tudi ujema s heterostereotipom, izoblikovanim pri bolj ekstravertnih sosedih. Prav tako se v raziskavah delno potrjuje avtostereotip o storilni naravnosti, marljivosti in discipliniranosti slovenskega naroda. Avtostereotip o ponižnosti, neagresivnosti in nesamozavestnosti slovenskega naroda pa se ne potrjuje niti v različnih raziskavah niti se ne ujema s heterostereotipi drugih narodov o Slovencih. Tudi Trstenjak (1992) je ugotavljal, da opredelitve tujcev glede različnih lastnosti slovenskega naroda, kot so discipliniranost, marljivost, delavnost, vestnost, poštenost in druge, v povprečju veljajo za slovenski narod. Tudi sami smo potrdili, da avtostereotip o poštenosti in heterostereotip o odprtosti slovenskega naroda predstavljata nacionalni značajski lastnosti slovenskega naroda. Kljub temu da se nekateri avtostereotipi in heterostereotipi ujemajo med seboj in tudi predstavljajo značajske lastnosti slovenskega naroda, ne moremo trditi, da velja to na splošno, kajti neskladnost le enega avtostereotipa ali heterostereotipa z značajsko lastnostjo nam le-to preprečuje.

6 SKLEP

Osrednje raziskovalno vprašanje je bilo, koliko (neutemeljene) vrednostne sodbe ljudi o nacionalnih skupnostih veljajo, ali ustrezajo resnici in če jih lahko prepoznamo kot nacionalne značajske lastnosti. Zaradi obširnosti tematike smo se omejili na preverjanje zgolj dveh možnih nacionalnih značajskih lastnosti slovenskega naroda, to sta avtostereotip o poštenosti in heterostereotip o odprtosti.

Stereotipi zaradi svoje ohlapnosti in splošnosti naj ne bi ustrezali resnici in naj bi bili zgolj rigidne, izkrivljene in nekorektne predstave, ki ne upoštevajo individualnih razlik in družbenih sprememb (Ule 2009). Ugotovili smo, da avtostereotipi in heterostereotipi lahko ustrezajo resnici in ni nujno, da so povsem izmišljene sodbe ter iz partikularnih primerov izpeljane in posplošene konotacije. Nekateri avtostereotipi in heterostereotipi so celo skladni, kar je presenetljivo, če izhajamo iz dejstva, da pripadniki nacionalnih skupnosti pripisujejo pozitivne lastnosti lastnemu narodu, druge narode pa v primerjavi z lastnim ocenjujejo slabše. Do takšnih ugotovitev so prišli različni raziskovalci s socialno-psihološkimi raziskavami etničnih stereotipov. Pozitivno vrednotenje lastnega naroda je pričakovano, saj se s tem vzdržuje pozitivna samopodoba naroda, ki je pomembna za ohranjanje občutka lastne pozitivne vrednosti in samospoštovanja.

Kljub različnosti pristopov k tematiki sta Trstenjak in Musek prišla do nekaterih skupnih ugotovitev glede značajskih lastnosti slovenskega naroda. Na podlagi njunih ugotovitev bi lahko sklenili, da so za slovenski narod značilne lastnosti, kot so občutljivost, zamerljivost, prepirljivost, zavistnost, nagnjenost k potrnosti in depresiji, malodušnost, obsojanje samega sebe, zaskrbljenost, tesnoba, napetost, nesproščenost, nerazpoloženost, razdražljivost, občutje krivde in labilno čustvovanje, torej višja stopnja nevroticizma, prav tako pa discipliniranost, pridnost, marljivost in vestnost. Ker so ugotovitve pridobljene z različnima pristopoma, se izpostavi vprašanje, kako potrdimo določeno lastnost kot lastnost naroda? Menimo, da je potrebno za posplošitev neke lastnosti, ki naj bi veljala za nek narod, potrebno uporabiti ustrezno metodologijo, ki omogoča znanstveno zanesljivost in veljavnost. Kajti sicer je lahko opisovanje značaja subjektivno obarvano in s stereotipi ter predsodki pogojeno.

Poštenost slovenskega naroda je Trstenjak v svojem proučevanju označil kot posebno lastnost slovenskega naroda. Njegovo proučevanje poštenosti nam je služilo za določitev poštenosti kot avtostereotipa o slovenskem narodu. Ugotovili smo, da slovenska poštenost ne predstavlja zgolj avtostereotipa, saj smo na osnovi različnih izbranih spremenljivk ugotovili relativno

visok delež poštenega ravnanja v različnih situacijah, kar nam je omogočilo potrditev poštenosti kot značajske lastnosti slovenskega naroda.

Pri proučevanju odprtosti slovenskega naroda smo ugotovili, da je slovenski narod družaben narod, kaže se tendenca k avanturizmu, pomembno jim je samoodločanje, neodvisnost in svoboda ter prav tako jim je pomembna intelektualna kreativnost, ustvarjalnost in izvirnost. Na podlagi dobljenih podatkov smo lahko sklenili, da odprtost ni le heterostereotipslovenskega naroda, ampak predstavlja tudi značajsko lastnost slovenskega naroda.

Ideja o nacionalnem značaju je prisotna od 18. stoletja naprej, vendar se vse do danes raziskovalci niso poenotili pri razlagi tega fenomena. Skozi čas so se izoblikovali različni pojmi – bolj specifični kot pojem nacionalni značaj – za opisovanje osebnostnih značilnosti različnih oblik skupnosti. Problematičnost se ne nanaša zgolj na definiranje pojma, ampak tudi na določanje skupnih lastnosti neke nacije, saj se s tem zanemari individualne razlike pripadnikov nacije. Proučevanje nacionalnega značaja je zahtevno, saj nanj vplivajo različni dejavniki – časovni, prostorski, kulturno-specifični in drugi, prav tako pa se lastnosti nekega naroda lahko spreminjajo. Težavno je določiti, katere lastnosti so resnične, katere pa neutemeljene in stereotipne, hkrati pa je pri proučevanju potreben interdisciplinarni pristop. Prav tako se zavedamo problematičnosti proučevanja posameznih (možnih) značajskih lastnosti nekega naroda, kajti pomemben je izbor relevantnih spremenljivk in obseg. Poštenost in odprtost sta v osnovi izrazito neoprijemljivi entiteti, ki ju je težko proučevati, saj je raziskovanje nujno posredno. Zato je naše proučevanje poštenosti in odprtosti z izborom obravnavanih spremenljivk nedvomno le en izmed načinov proučevanja nacionalnega značaja oziroma znotraj tega navedeni obravnavani lastnosti.

7 LITERATURA

- Alter, Peter. 1991. Kaj je nacionalizem? V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 221–238. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Brown, Rupert. 1995. *Prejudice: its social psychology*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Durnik, Mitja. 2007. Ksenija Šabec: Homo europeus - nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope. *Družboslovne razprave* 23 (55): 140–143.
- Granda, Stane. 2008. *Slovenija: Pogled na njeno zgodovino*. Ljubljana: Urad vlade za komuniciranje.
- Hrastar, Mateja. 2006. *Klobasa v vesolju: Kaj nas zares dela Slovence? Kranjska klobasa*. Mladina. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200651/clanek/kul-femina_sceptica--mateja_hrastar/ (15. maj 2011).
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: FDV.
- Kropivnik, Samo, Tina Kogovšek in Meta Gnidovec. 2006. *Analize podatkov z SPSS-om 12.0: predavanja in vaje*. Ljubljana: FDV.
- Lamovec, Tanja. 1975. Frommova teorija osebnosti. V *Teorije osebnosti*, ur. Tanja Lamovec, Janez Musek in Vid Pečjak, 314–328. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lippmann, Walter. 1960. *Public opinion*. New York: Macmillan.
- Makarovič, Jan. 1996. *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti*. Maribor: Obzorja.
- Musek, Janek. 1977. *Psihologija osebnosti*. Ljubljana: DDU Univerzum.
- --- 1994. *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- --- 1999. Slovenci v luči mednarodnih in medkulturnih psiholoških primerjav. V *Zbornik predavanj / 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 28. 6. - 17. 7. 1999, ur. Erika Kržišnik, 181-200. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- --- 2010. *Psihologija življenja*. Vnanje Gorice: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Oakes, Penelope J., S. Alexander Haslam in John C. Turner. 1994. *Stereotyping and social reality*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Pečjak, Vid. 1975. Teorije nacionalnega karakterja. V *Teorije osebnosti*, ur. Tanja Lamovec, Janez Musek in Vid Pečjak, 339–343. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Rizman, Rudi. 1991. Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 15–38. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- RTV Slovenija. 2007. *Kaj tujci v Sloveniji menijo o nas*. Dostopno prek: <http://www.rtvlo.si/svet/kaj-tujci-v-sloveniji-menijo-o-nas/79588> (15. maj 2011).
- --- 2010. *Slovene's: Slovenci, dokumentarni feljton*. Dostopno prek: <http://tvlo.si/predvajaj/slovene-s-slovenci-dokumentarni-feljton/ava2.90633985/> (15. maj 2011).
- Šabec, Ksenja. 2006. *Homo europeus - nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: FDV.
- ŠOUVIZIJA. 2010. *Stereotipi o Slovencih*. Dostopno prek: http://www.souvizija.si/video/stereotipi_o_slovincih/?show=8a4f3af7076709cfa1104589ac487c50&search=stereotipi%20o%20slovincih&search_type=s (15. maj 2011).
- Todorov, Tzvetan. 1991. Narod in nacionalizem. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman, 145–164. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Toš, Niko, Brina Malnar in skupina. 2004. *Slovensko javno mnenje 2004/2: Evropska družboslovna raziskava* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija].
- Trstenjak, Anton. 1992. *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Založba Mihelač.
- --- 1995. *Slovenska poštenost*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
- Ule, Mirjana. 2009. *Socialna psihologija: Analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: FDV.
- Velikonja, Mitja. 2002. »Dom in svet«: Kultura in študije naroda. V *Cooltura: Uvod v kulturne študije*, ur. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, 283–297. Ljubljana: Študentska založba.
- Volčič, Zala. 2008. *Mediji in Identiteta: (Medijski) Prostori Identitete in Pripadnosti*. Maribor: FERi.

PRILOGA A: REZULTATI OBDELAV PODATKOV IN IZPIS SPSS "SYNTAX" DOKUMENTA

```
RECODE
  E24
  (1=1) (5=3) (2 thru 4=2) (6 thru Highest=SYSMIS) INTO pošten1 .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=pošten1
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .
Statistics
```

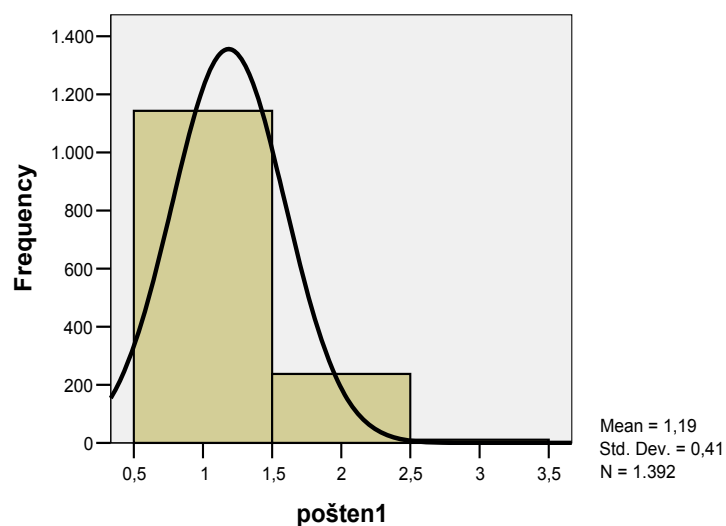
pošten1

N	Valid	1392
	Missing	50

pošten1

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 nikoli	1143	79,3	82,1	82,1
	2 1-4 krat	238	16,5	17,1	99,2
	3 5 krat ali več	11	,8	,8	100,0
	Total	1392	96,5	100,0	
Missing	System	50	3,5		
Total		1442	100,0		

Histogram


```
RECODE
  E25
  (1=1) (5=3) (2 thru 4=2) (6 thru Highest=SYSMIS) INTO pošten2 .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=pošten2
```

```

/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER= ANALYSIS .
Statistics

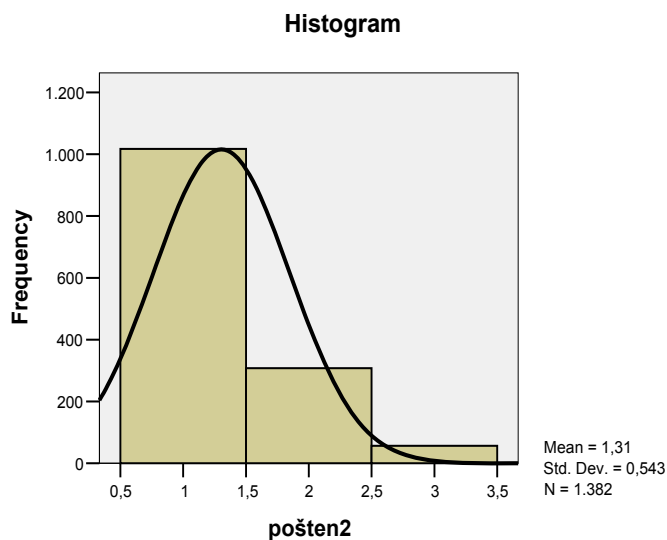
```

pošten2

N	Valid	1382
	Missing	60

pošten2

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 nikoli	1017	70,5	73,6	73,6
	2 1-4 krat	308	21,4	22,3	95,9
	3 5 krat ali več	57	4,0	4,1	100,0
	Total	1382	95,8	100,0	
Missing	System	60	4,2		
Total		1442	100,0		


```

RECODE
  E29
  (1=1) (5=3) (2 thru 4=2) (6 thru Highest=SYSMIS) INTO pošten3 .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=pošten3
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .
Statistics

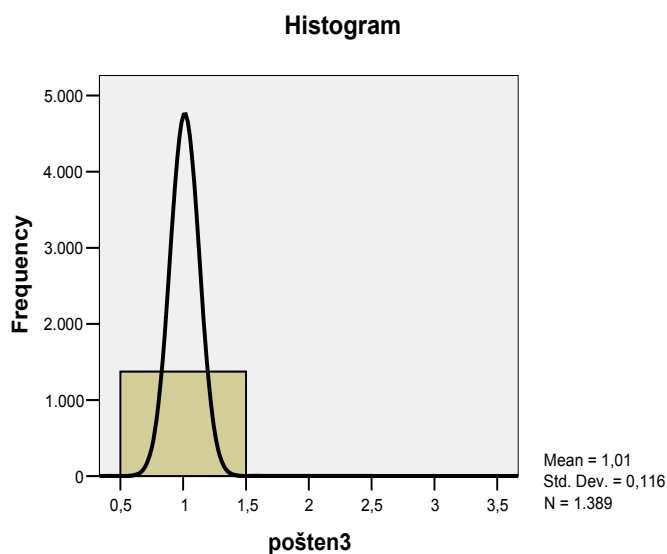
```

pošten3

N	Valid	1389
	Missing	53

pošten3

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 nikoli	1373	95,2	98,8	98,8
	2 1-4 krat	15	1,0	1,1	99,9
	3 5 krat ali več	1	,1	,1	100,0
	Total	1389	96,3	100,0	
Missing	System	53	3,7		
Total		1442	100,0		


```

RECODE
  E30
  (1=1) (5=3) (2 thru 4=2) (6 thru Highest=SYSMIS) INTO pošten4 .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=pošten4
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

```

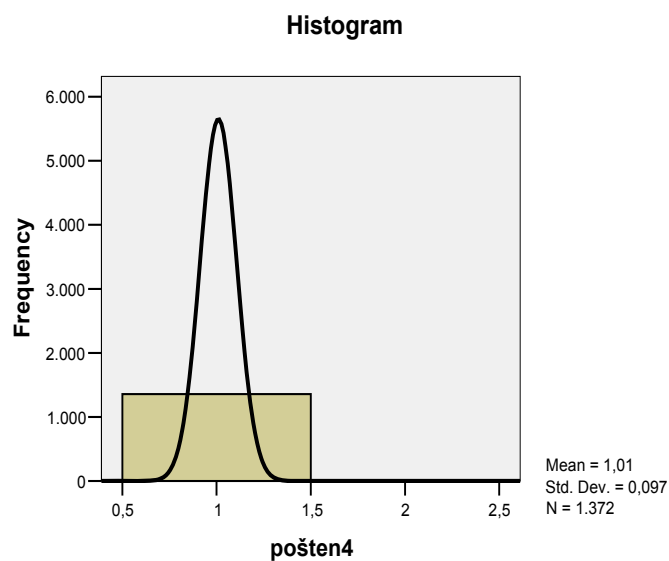
Statistics

pošten4

N	Valid	1372
	Missing	70

pošten4

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 nikoli	1359	94,2	99,1	99,1
	2 1-4 krat	13	,9	,9	100,0
	Total	1372	95,1	100,0	
Missing	System	70	4,9		
Total		1442	100,0		

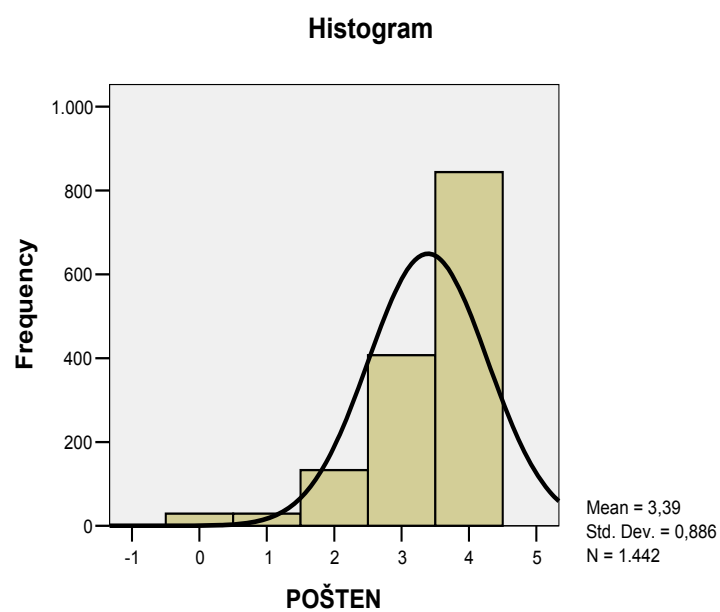
```

COUNT
  POŠTEN = pošten1 pošten2 pošten3 pošten4   (1)   .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=POŠTEN
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .
Statistics

```

POŠTEN

N	Valid	1442
	Missing	0


```

RECODE
  POŠTEN
  (4=1) (0=3) (1 thru 3=2) INTO POŠTENOST .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=POŠTENOST
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

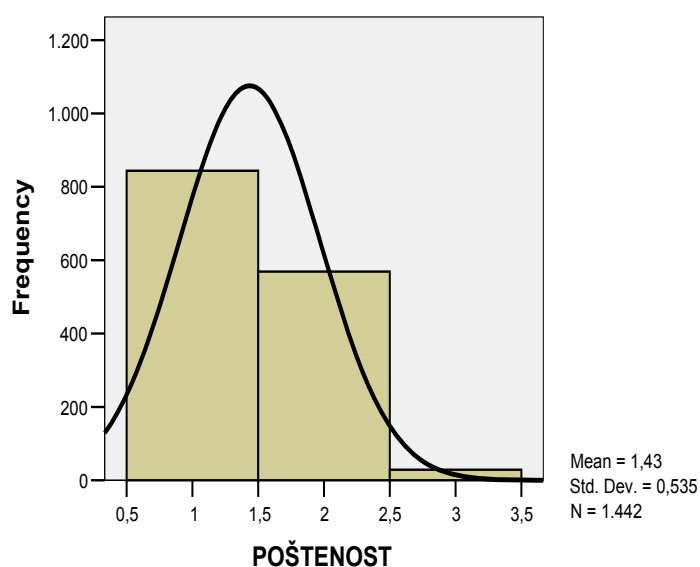
```

Statistics

POŠTENOST

N	Valid	1442
	Missing	0

Histogram


```

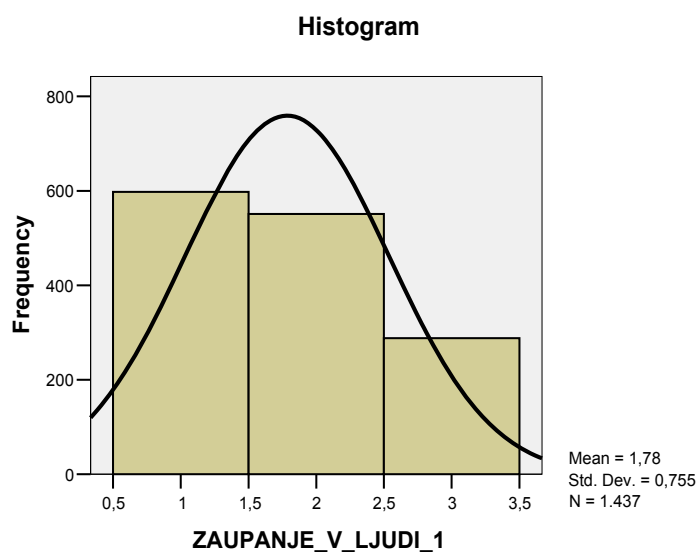
RECODE
  A8
  (0 thru 3=1) (4 thru 6=2) (7 thru 10=3) INTO ZAUPANJE_V_LJUDI_1 .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=ZAUPANJE_V_LJUDI_1
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

```

Statistics

ZAUPANJE V LJUDI 1

N	Valid	1437
	Missing	5


```

RECODE
  B4
    (0 thru 3=1)  (4 thru 6=2)  (7 thru 10=3)  INTO  zaupanje_v_institucije_1
.
EXECUTE .
RECODE
  B5
    (0 thru 3=1)  (4 thru 6=2)  (7 thru 10=3)  INTO  zaupanje_v_institucije_2
.
EXECUTE .
RECODE
  B6
    (0 thru 3=1)  (4 thru 6=2)  (7 thru 10=3)  INTO  zaupanje_v_institucije_3
.
EXECUTE .
RECODE
  B7
    (0 thru 3=1)  (4 thru 6=2)  (7 thru 10=3)  INTO  zaupanje_v_institucije_4
.
EXECUTE .
RECODE
  B8
    (0 thru 3=1)  (4 thru 6=2)  (7 thru 10=3)  INTO  zaupanje_v_institucije_5
.
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=zaupanje_v_institucije_1
  /HISTOGRAM  NORMAL
  /ORDER=  ANALYSIS .

```

Statistics

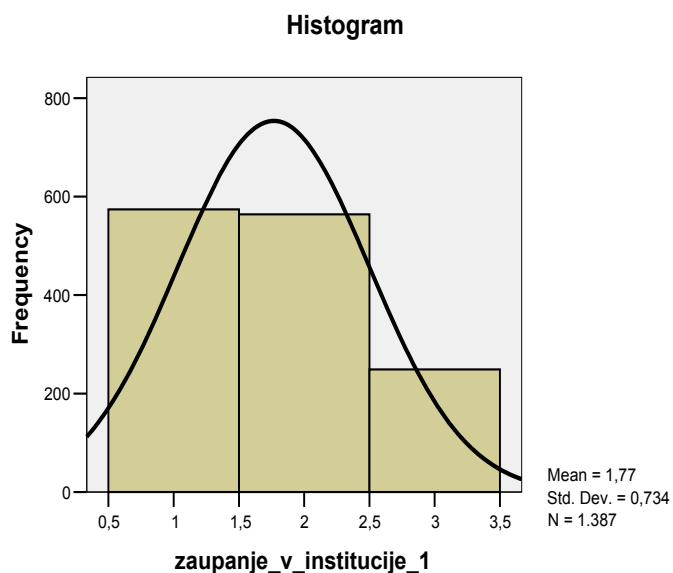
zaupanje v institucije 1

N	Valid	1387
	Missing	55

zaupanje v institucije 1-DRŽAVNI ZBOR

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 sploh ne zaupam	574	39,8	41,4	41,4

	2 niti,niti	564	39,1	40,7	82,0
	3 povsem zaupam	249	17,3	18,0	100,0
	Total	1387	96,2	100,0	
Missing	System	55	3,8		
Total		1442	100,0		


```

FREQUENCIES
  VARIABLES=zaupanje_v_institucije_2
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .
Statistics

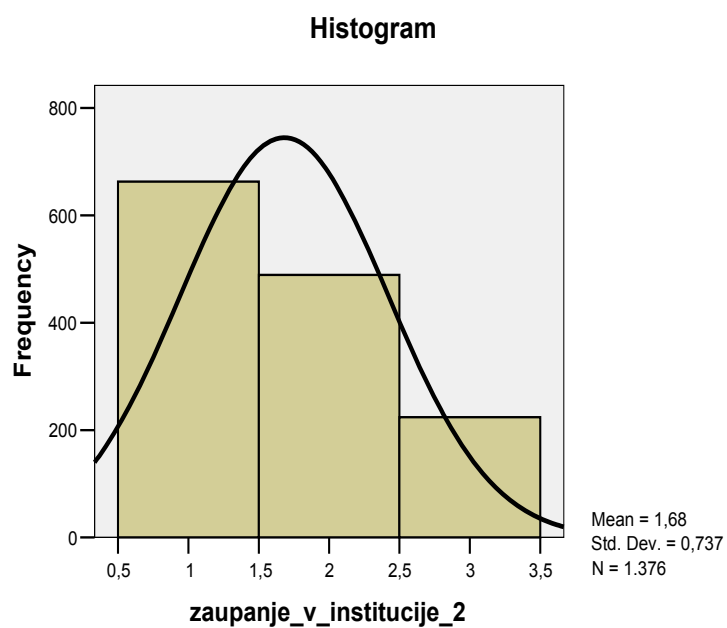
```

zaupanje v institucije 2

N	Valid	1376
	Missing	66

zaupanje v institucije 2-PRAVNI SISTEM

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 sploh ne zaupam	663	46,0	48,2	48,2
	2 niti,niti	489	33,9	35,5	83,7
	3 povsem zaupam	224	15,5	16,3	100,0
	Total	1376	95,4	100,0	
Missing	System	66	4,6		
Total		1442	100,0		


```

FREQUENCIES
  VARIABLES=zaupanje_v_institucije_3
  /HISTOGRAM  NORMAL
  /ORDER=  ANALYSIS .
Statistics

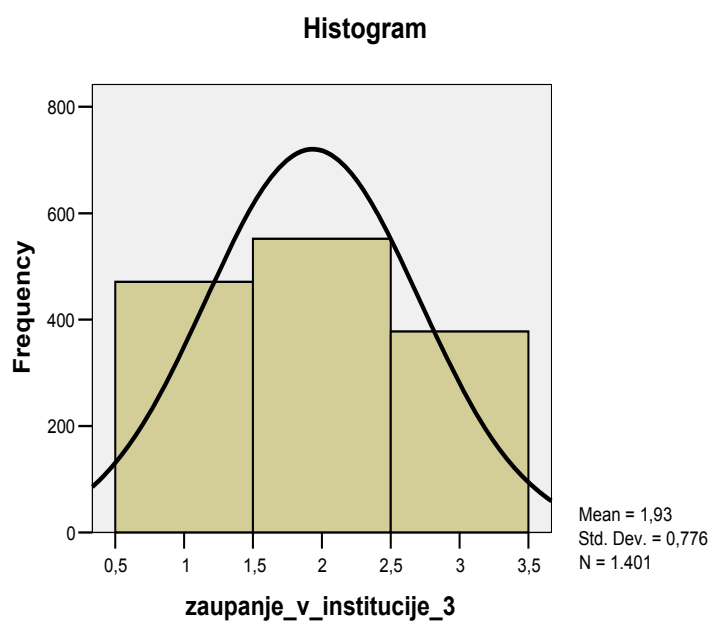
```

zaupanje v institucije 3

N	Valid	1401
	Missing	41

zaupanje v institucije 3-POLICIJA

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 sploh ne zaupam	471	32,7	33,6	33,6
	2 niti,niti	552	38,3	39,4	73,0
	3 povsem zaupam	378	26,2	27,0	100,0
	Total	1401	97,2	100,0	
Missing	System	41	2,8		
Total		1442	100,0		


```

FREQUENCIES
  VARIABLES=zaupanje_v_institucije_4
  /HISTOGRAM  NORMAL
  /ORDER=  ANALYSIS .
Statistics

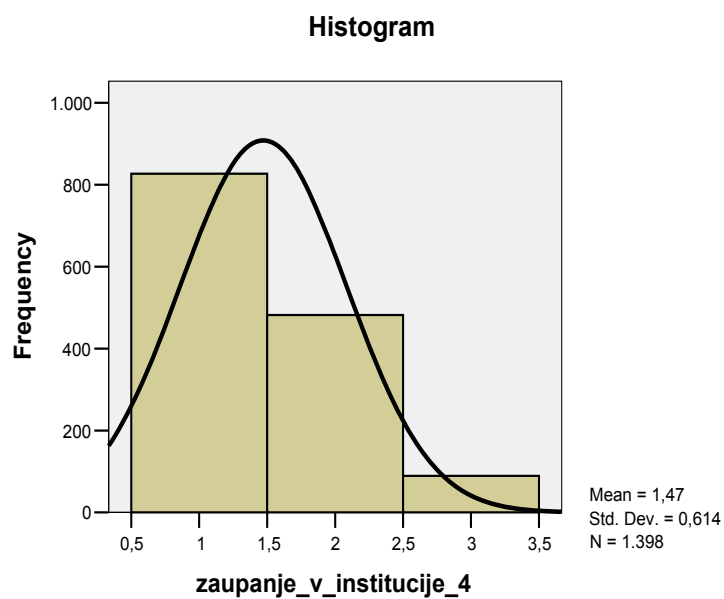
```

zaupanje v institucije 4

N	Valid	1398
	Missing	44

zaupanje v institucije 4-POLITIKI

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 sploh ne zaupam	827	57,4	59,2	59,2
	2 niti,niti	482	33,4	34,5	93,6
	3 povsem zaupam	89	6,2	6,4	100,0
	Total	1398	96,9	100,0	
Missing	System	44	3,1		
Total		1442	100,0		


```

FREQUENCIES
  VARIABLES=zaupanje_v_institucije_5
  /HISTOGRAM  NORMAL
  /ORDER=  ANALYSIS .
Statistics

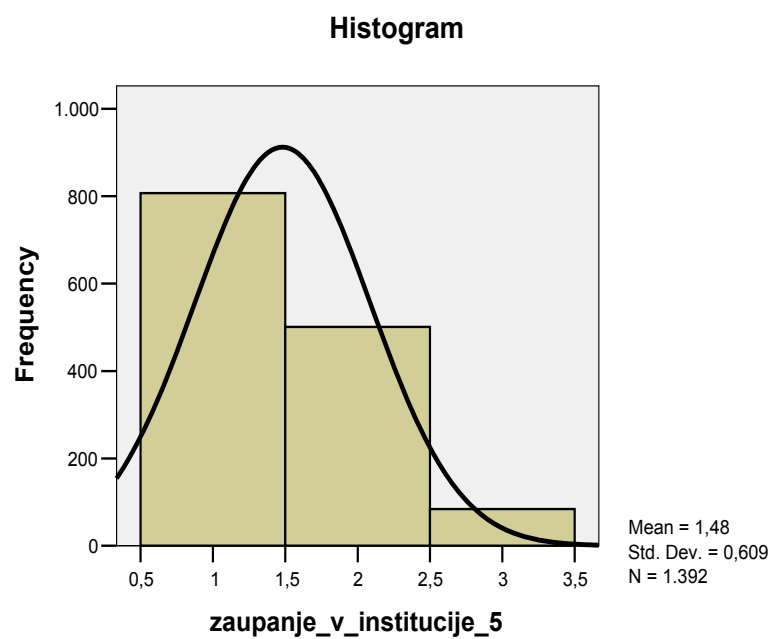
```

zaupanje v institucije 5

N	Valid	1392
	Missing	50

zaupanje v institucije 5-POLITIČNE STRANKE

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 sploh ne zaupam	807	56,0	58,0	58,0
	2 niti,niti	501	34,7	36,0	94,0
	3 povsem zaupam	84	5,8	6,0	100,0
	Total	1392	96,5	100,0	
Missing	System	50	3,5		
Total		1442	100,0		


```

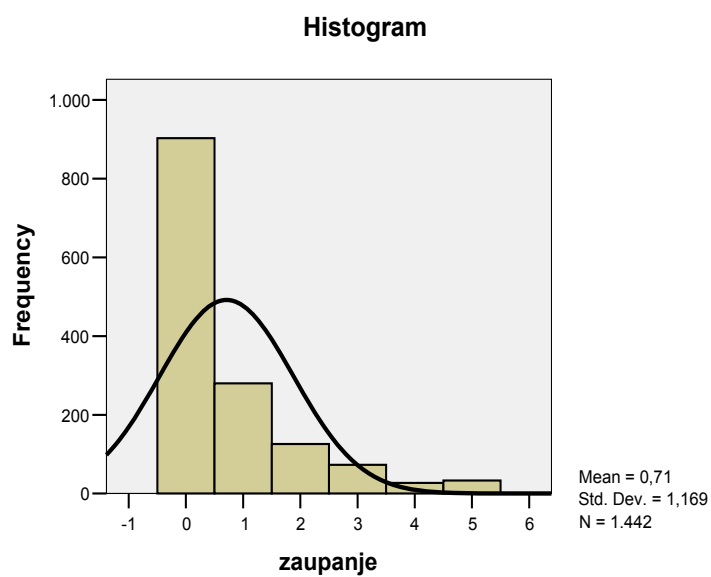
COUNT
  zaupanje = zaupanje_v_institucije_1 zaupanje_v_institucije_2
zaupanje_v_instit
ucije_3 zaupanje_v_institucije_4
zaupanje_v_institucije_5 (3) .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=zaupanje
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

```

Statistics

zaupanje

N	Valid	1442
	Missing	0

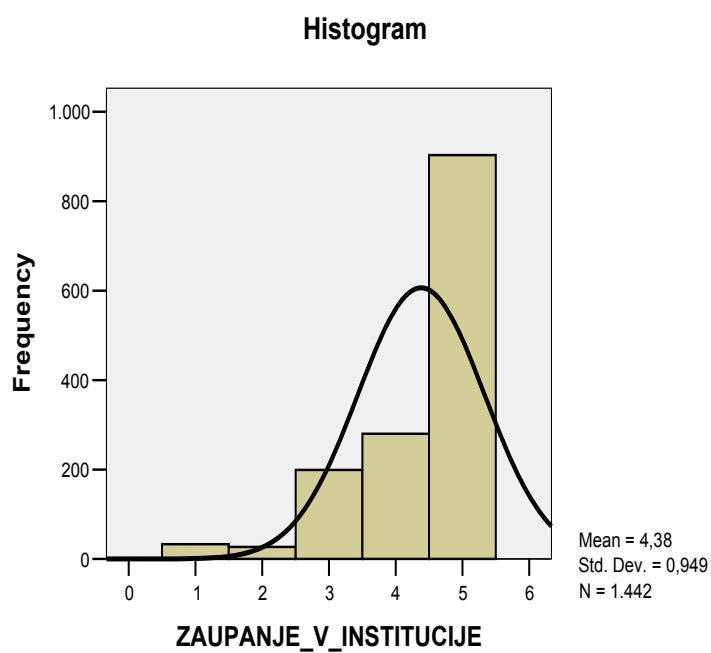
```

RECODE
  zaupanje
    (5=1) (4=2) (1=4) (0=5) (2 thru 3=3) INTO ZAUPANJE_V_INSTITUCIJE .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=ZAUPANJE_V_INSTITUCIJE
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

```

Statistics

ZAUPANJE_V_INSTITUCIJE		
N	Valid	1442
	Missing	0


```

RECODE
  F6
  (1 thru 2=1) (3 thru 5=2) (6 thru 7=3) INTO IZOBRAZBA .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=IZOBRAZBA
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

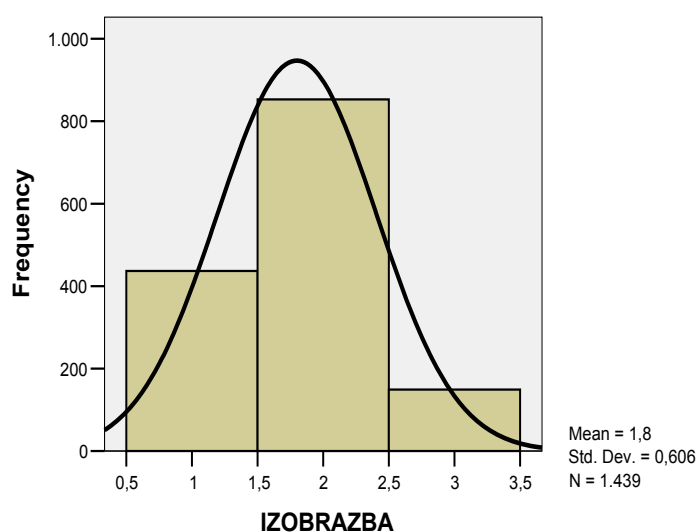
```

Statistics

IZOBRAZBA

N	Valid	1439
	Missing	3

Histogram


```

COMPUTE starost = 2004 - O1F3 .
EXECUTE .
FREQUENCIES
  VARIABLES=starost
  /HISTOGRAM NORMAL
  /ORDER= ANALYSIS .

```

Statistics

starost

N	Valid	1426
	Missing	16

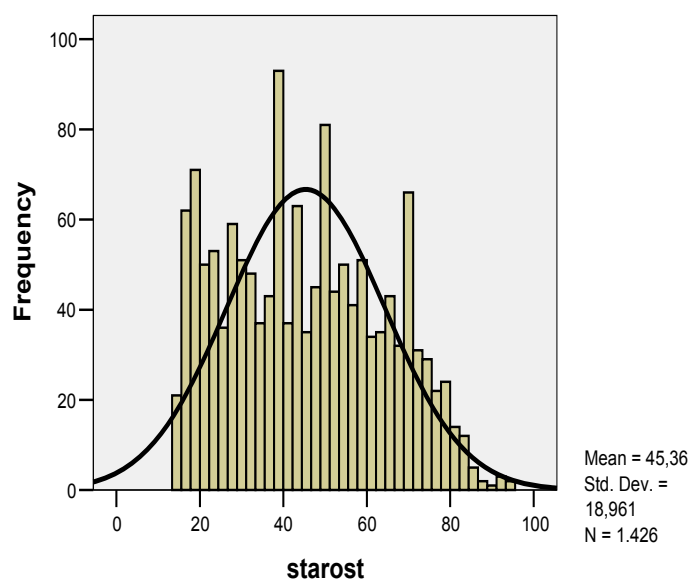
starost

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	15	21	1,5	1,5	1,5
	16	34	2,4	2,4	3,9
	17	28	1,9	2,0	5,8
	18	24	1,7	1,7	7,5
	19	27	1,9	1,9	9,4
	20	20	1,4	1,4	10,8

21	25	1,7	1,8	12,6
22	25	1,7	1,8	14,3
23	31	2,1	2,2	16,5
24	22	1,5	1,5	18,0
25	13	,9	,9	18,9
26	23	1,6	1,6	20,5
27	28	1,9	2,0	22,5
28	31	2,1	2,2	24,7
29	20	1,4	1,4	26,1
30	9	,6	,6	26,7
31	22	1,5	1,5	28,3
32	29	2,0	2,0	30,3
33	19	1,3	1,3	31,6
34	15	1,0	1,1	32,7
35	22	1,5	1,5	34,2
36	25	1,7	1,8	36,0
37	18	1,2	1,3	37,2
38	35	2,4	2,5	39,7
39	27	1,9	1,9	41,6
40	31	2,1	2,2	43,8
41	19	1,3	1,3	45,1
42	18	1,2	1,3	46,4
43	32	2,2	2,2	48,6
44	31	2,1	2,2	50,8
45	20	1,4	1,4	52,2
46	15	1,0	1,1	53,2
47	26	1,8	1,8	55,0
48	19	1,3	1,3	56,4
49	27	1,9	1,9	58,3
50	28	1,9	2,0	60,2
51	26	1,8	1,8	62,1
52	16	1,1	1,1	63,2
53	28	1,9	2,0	65,1
54	29	2,0	2,0	67,2
55	21	1,5	1,5	68,7
56	15	1,0	1,1	69,7
57	26	1,8	1,8	71,5
58	22	1,5	1,5	73,1
59	13	,9	,9	74,0
60	16	1,1	1,1	75,1
61	17	1,2	1,2	76,3
62	17	1,2	1,2	77,5
63	18	1,2	1,3	78,8
64	17	1,2	1,2	79,9
65	21	1,5	1,5	81,4
66	22	1,5	1,5	83,0
67	20	1,4	1,4	84,4
68	12	,8	,8	85,2
69	21	1,5	1,5	86,7
70	23	1,6	1,6	88,3
71	22	1,5	1,5	89,8

72	11	,8	,8	90,6
73	20	1,4	1,4	92,0
74	12	,8	,8	92,8
75	17	1,2	1,2	94,0
76	10	,7	,7	94,7
77	12	,8	,8	95,6
78	12	,8	,8	96,4
79	12	,8	,8	97,3
80	5	,3	,4	97,6
81	6	,4	,4	98,0
82	3	,2	,2	98,2
83	6	,4	,4	98,7
84	6	,4	,4	99,1
85	4	,3	,3	99,4
86	1	,1	,1	99,4
87	2	,1	,1	99,6
90	1	,1	,1	99,6
92	2	,1	,1	99,8
93	1	,1	,1	99,9
95	2	,1	,1	100,0
Total	1426	98,9	100,0	
Missing System	16	1,1		
Total	1442	100,0		

Histogram


```

RECODE
  starost
    (15 thru 18=1)  (19 thru 30=2)  (31 thru 45=3)  (46 thru 60=4)  (61 thru
95=5)
  INTO  STAROSTNE_SKUPINE .
EXECUTE .
FREQUENCIES

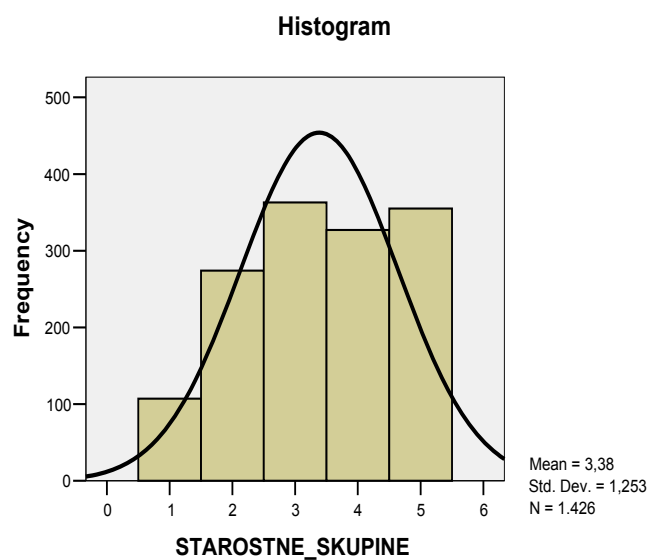
```

```
VARIABLES=STAROSTNE_SKUPINE
/HISTOGRAM NORMAL
/ORDER= ANALYSIS .
```

Statistics

STAROSTNE SKUPINE

N	Valid	1426
	Missing	16

RECODE

F5

(1 thru 3=1) (4 thru 5=2) INTO OKOLJE .

EXECUTE .

FREQUENCIES

VARIABLES=OKOLJE

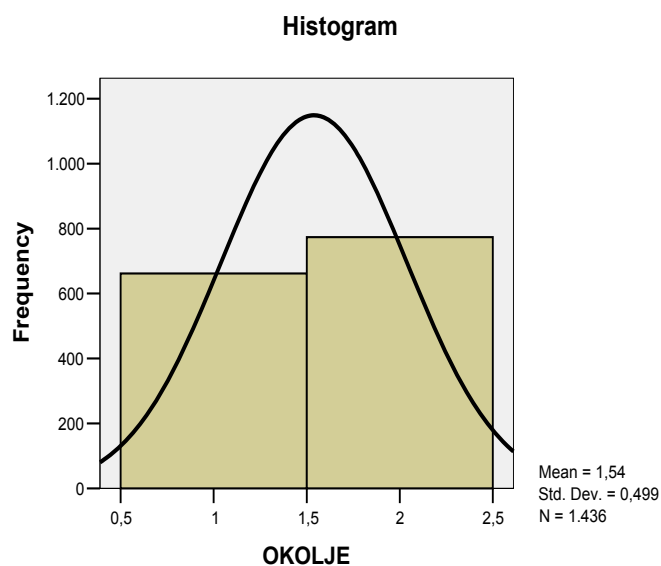
/HISTOGRAM NORMAL

/ORDER= ANALYSIS .

Statistics

OKOLJE

N	Valid	1436
	Missing	6


```

CROSSTABS
  /TABLES=ZAUPANJE_V_LJUDI_1  BY POŠTENOST
  /FORMAT= AVALUE TABLES
  /STATISTIC=CHISQ PHI CORR
  /CELLS= COUNT ROW
  /COUNT ROUND CELL
  /BARCHART .

```

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
ZAUPANJE_V_LJUDI_1 * POŠTENOST	1437	99,7%	5	,3%	1442	100,0%

```

CROSSTABS
  /TABLES=ZAUPANJE_V_INSTITUCIJE  BY POŠTENOST
  /FORMAT= AVALUE TABLES
  /STATISTIC=CHISQ PHI CORR
  /CELLS= COUNT ROW
  /COUNT ROUND CELL
  /BARCHART .

```

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
ZAUPANJE_V_INSTITUCIJE * POŠTENOST	1442	100,0%	0	,0%	1442	100,0%

```

CROSSTABS
  /TABLES=IZOBRAZBA  BY POŠTENOST
  /FORMAT= AVALUE TABLES

```

```

/STATISTIC=CHISQ PHI CORR
/CELLS= COUNT ROW
/COUNT ROUND CELL
/BARCHART .

```

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
IZOBRAZBA * POŠTENOST	1439	99,8%	3	,2%	1442	100,0%

CROSSTABS

```

/TABLES=STAROSTNE_SKUPINE BY POŠTENOST
/FORMAT= AVALUE TABLES
/STATISTIC=CHISQ PHI CORR
/CELLS= COUNT ROW
/COUNT ROUND CELL
/BARCHART .

```

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
STAROSTNE_SKUPINE * POŠTENOST	1426	98,9%	16	1,1%	1442	100,0%

CROSSTABS

```

/TABLES=OKOLJE BY POŠTENOST
/FORMAT= AVALUE TABLES
/STATISTIC=CHISQ PHI CORR
/CELLS= COUNT ROW
/COUNT ROUND CELL
/BARCHART .

```

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
OKOLJE * POŠTENOST	1436	99,6%	6	,4%	1442	100,0%